

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

G Ö K T U Ğ H A L İ S

Anadolu'da

Batıl İnanış,
Ritüel ve
Mit

ANTROPOLOJİ

Yayın No: 187

Antropoloji

Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit / Göktuğ Halis

© A7 Kitap Yayıncılık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Sertifika No: 33861

Kütüphane Bilgi Kartı (CIP)

Antropoloji

Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit / Göktuğ Halis

Birinci Baskı: A7 Kitap, Şubat 2020, İstanbul - Türkiye, 140 Sayfa

Genel Yayın Yönetmeni: Arzu Sandal

Editör: Suat Hayri Küçük

Kapak Tasarımı: Galip Aksular

Kapak Uygulama: Köksal Kayhan

Sayfa Tasarım ve Uygulama: Burhan Maden

ISBN: 978-605-7667-38-0

Baskı ve Cilt

Deren Matbaacılık Ambalaj San. ve Tic. Ltd. Şti.

Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. No: 9/Z

Beylikdüzü - İstanbul

Tel: 0212 875 48 86-87

Sertifika No: 34011

Copyright© Tüm hakları saklıdır. Yayımcının ve yazarın izni olmaksızın elektron -
ik ve mekanik herhangi bir kayıt sistemi veya fotokopi ile çoğaltılamaz, kopyalan-
amaz. Ancak kaynak gösterilerek kısa alıntı yapılabilir.

A7 Kitap Yayıncılık Matbaacılık San. ve Tic. Ltd. Şti.

Hobyar Mah. Cemal Nadir Sokak No: 24 Büyük Milas Han

Kat: 1 Daire:114 Fatih / İstanbul Tel: (0212) 514 08 09

www. a7kitap.com - E-mail: info@a7kitap.com

G Ö K T U Ğ H A L i S

Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit

1976 yılında Zonguldak'ta doğan **Göktuğ Halis**, ilkel kültürlerde inanç ve ritüeller, dini düşüncenin bilinç dışı temelleri, Orta Çağ Hristiyan askeri tarikatları, büyü ve sihir gibi modern bilim öncesi uygulamaların arkeolojisi, dinler tarihi ve din felsefesi alanında çalışmalar gerçekleştirdi.

Türk Dünyası Vakfı'nın 7-8 Aralık 2018 tarihinde Urfa'da gerçekleştirdiği Medeniyetler Beşiği Mezopotamya Sempozyumu'na akademi dışından davet edilen tek isim olan Göktuğ Halis, İstanbul Üniversitesi Gazetecilik ve Anadolu Üniversitesi Felsefe Bölümü "Onur Diploması" sahibidir.

Yayımlanmış Kitapları

Tarih ve Spekülasyon (2006)

Popüler Gizemciliğin Tarihsel ve Dinsel Temelleri (2010)

Simgebilim Perspektifinden Göbeklitepe Tapınakları (2016)

Dinin İki Kaynağı (Aralık 2018)

Göbeklitepe Sembolizmi (2019)

Yeni Başlayanlar için Göbeklitepe (2019)

İÇİNDEKİLER

GİRİZGÂH.....	9
BİRİNCİ BÖLÜM	
KURULUŞ: TARİH VE EFSANE.....	21
İKİNCİ BÖLÜM	
MİT VE RİTÜEL.....	35
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
KÖKEN VE SEMBOLLER.....	69
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	
DİNSEL MERKEZLER VE EFSANELER	93
SONSÖZ YERİNE ÇIKARIMLAR.....	125
KAYNAKLAR.....	133

***Şüphesiz yalnız vahşi ve gamlı bir yanlış inanç
haz duymayı yasaklar.***

–Baruch Spinoza

GİRİZGÂH

“Yaşayan Anadolu Paganizmi” Fikrine İlişkin İlk Söz

“Yaşayan Anadolu Paganizmi”¹ ve “Anadolu’da Batıl İnaniş,² Ritüel ve Mit”, zamana yayılmış bir proje olarak alternatif inanç katmanlarının analizi ve bilimsel incelemelere materyal teminine olanak tanıyan bir sınıflama gayesi ile ortaya çıkmıştır. Bunlar; Anadolu’nun hâkim tek tanrıci inanç biçimlerinin esas kabulleri ve yasal sınırları dışında kalan, diğet taraftan kendilerini bu sistemler içinde ifade etmeye devam eden bir geleneğit aittir. Bir diğet deyişle bir dinin (Hıristiyanlık, İslamiyet ve Musevilik) asli unsuru olarak kabul edilmeyen, ana çerçevenin dışladığı unsurlar barındıran, kimi zaman “boş inanç” kimi zaman da “heretizm ile ilişkili” (sapkınca) olarak tanımlanan tutum, inanç ve ritüelleri içirir.

Dinler tarihi çalışmaları “inancın yasal sınırlarının belirlenmesi”³ ve bunun dışında kalanların orijinal öğretilen dışlanma-

1 Bu araştırmanın konusu olarak paganizm, modern tek tanrıci dinler, Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslamiyet’in ortodoks kabullerinin dışında kalan, buna karşın inancın pratik unsuru olarak yaşamaya devam eden ve kimi yerlerde de “heretik” (sapkın) olarak kabul edilen uygulamaları içermektedir. Dinlerin statik dokusu içinde açık biçimde gördüğümüz bu hareketli katman “batıl inanışlar” gibi değet görür. Ancak kesin biçimde dinler arasında karşılaştırma olanağı bulduğumuz geçiş ve ortak kültürler sınıfının doğmasına yol açar. Paganizmin sözcük anlamı ise çok tanrıcilıktır ve olasılıkla ilk Hıristiyanlarca Roma’nın çok tanrıcilığına yönelik “köylü” anlamındaki nitelemeyen doğmuştur. HANÇERLİÖĞLU, Orhan. *İnanç Sözlüğü*. Remzi Kitabevi, Mayıs 1975.

2 Sözcük anlamıyla “gerçekle bağlantısı bulunmayan tasarımlara duyulan inanç” ve “bilgi alanının dışında kalan bilgi katmanı” olarak tanımlanabilir.

3 İslam dininin şartları öğretisi ve Hıristiyan imanının sınırlarının belirlendiği İznik Konseyi ile karşılaştırılır.

sına yönelik girişimlerin nihai bir başarı sağlamadığını yeterince gösterdi. Alımlamalar, evimerizasyonlar⁴ ya da anlık etkileşimlerin tüm dinleri genişlemeye zorladığı, yasal sınırları ihlal ettiği ve kimi zaman yönetenleri rahatsız etme boyutuna ulaştığını biliyoruz. Bu durumda “teorik bağlamda” yalıtılmış ve özgün merkezi kutsal ek-seninde biçimlenmiş kurallara sahip mutlak bir din propagandası yapmak mümkün olduğu halde, pratikte pagan unsurlarla iç içe geçmiş yaygın bir uygulama çeşitliliği görürüz. İslamiyet’in *türbe inanışı* ve *atalar kültü* ile karşılaştırılabilir biçimde “ölülerden medet umma” ve onlara dua sunma yaygınlığı bir tarafta, Hıristiyanlığın temel unsurlarının “ölen ve yeniden dirilen Tanrı” mitolojileriyle ilişkili anlam dağarcığı ve Yahudiliğin kutsal kitap okumaları ve harf permütasyonları ile Tanrı’nın gizli sözlerini okuma merasimleri, diğer tarafta yasal inancın yasaklarla iç içe geçtiği karmaşık bir bağlam ortaya çıkar.

Burada gördüğümüz şey kesin biçimde dinlerin kurucu öge ve kabullerinin dışında kalan, olasılıkla çok daha önceki zamanlara ait ve belki de yaygın biçimde “günah” olarak kabullenilen unsurlardır. Ansızın kutsal ağaç kültü, mezar taşlarının kutsallığı ya da taş tapınma kabullerine rastlarız. Cennet ödülü için kurallara uymak zorunda kalmayan kişiler ve kutsal seçkinler, cinlere ve ruhlara tapınım, eski dünyanın kutsal sembollerinin taşındığı ritüeller ya da sihirselsel düşünüş ile büyüsel aktiviteler de bu kategoriye aittir ...

Kimilerine garip gelsin ya da gelmesin bu uygulamalara yönelenler kendilerini Müslüman, Hıristiyan ya da Musevi olarak görmeye devam eder.

Dinler bu kutsal, mucizevi ve güçlü duygulanımlar içeren kattan kendilerini kurtarmayı başaramaz. Hıristiyanlığın “sapkın” olarak kabul ettiği Gnostikler⁵ için tertiplenen askeri seferler gibi uç örneklerle rağmen ayakta kalmayı başaran köklü bir yapıdan

4 Dinsel bir figürün farklı bir isimle yeni dine aktarımı. Bir örnek olarak “Thoth, Hanoch, Hermes, İdris” dizgesiyle karşılaştırın.

5 Kesin bir örnek olarak Hacı Seferleri gönderilen Çanar Albigenlerle karşılaştırın.

bahsediyoruz kuşkusuz. Bunun esas sebebi yalnızca bir yönüyle, her dinin kurucu kişileri ve elbette tüm peygamberlerin bizzat bu ilkelerden yararlanmış olmasıydı. Nerede dünya çapında yayılmış yeni bir din görsek, bu sembollerin aktif biçimde kullanıldığı, Levi-Bruhl'un "mistik deneyim" dediği arkaik yapının kültürel boyutu ile karşı karşıya olduğumuz açıktır.⁶

"Batıl inanışların" ve dinlerin yasal dokusu içinde hareket etmeye muktedir bu güçlü davranış sisteminin kökenlerini tahmin bile edemiyoruz. *Dinin İki Kaynağı – Büyü ve Şaman Sembolizmi* kitabında bu yöndeki analizlerimi gerçekleştirmiştım.⁷ Büyük olasılıkla "insana yaşam veren ilksel güçlerin" kişileştirilmesinden doğan ve kültür-dışı bellek aracılığıyla sessiz ama kararlı biçimde bugüne uzanan bir güç odağı şeklinde işlemektedir inancın alternatif katmanı.

Neresinden bakarsak bakalım, yargıladığımız doku insanın "kendini aşan üstün güçlerle" arasında bir bağ bulunduğu ve onları ikna edebileceği yönündeki "sihirselsel düşünüş" evresine aittir. Doğanın unsurları (göller, tepeler, denizler, akarsular, gökyüzü, ormanlar vb.) ve bu unsurlarda cisimleşen can güçleri (doğanın ruhları), ölmüş kişiler ve ataların ruhları, toplumun bir arada tutulduğu ve bağlılık durumlarının, yaşamın faniliği karşısında aşkın bir güven duygusu aşılayan ritüeller, insanın içinde bulunduğu ve gördüğü, en nihayetinde Şamanizm ile belirgin hale gelen bir seviyeye ulaşan tanrı ya da tanrılar ile ilişkili olma hali bu zenginliğin yalnızca görünür kısımlarını temsil etmektedir.

Medeniyetler beşiği ve kültür mozaïği olarak Anadolu tüm bu verilerin izlenmesi açısından eşsiz olanaklar içeriyor. Bu sebeple çalışmamıza bu zenginliğı yansıtacak bölgelerden başlamayı uygun gördük. Asal yöntem olarak "kentlere özgü karakteristik

6 Bir örnek olarak bkz: Dağda tanrı ile görüşme, miraç, mağarada yeniden dirilme ve vahyin gelmesi, bir ağacın tepesinde göğe yükselme (çarmıha gerilme), göksel hayvan ile yolculuk (Burak), kutsal taş seremonisi, mabet ve tanrının evi mitolojisi vb. sembolik kullanımlarla kıyaslayın.

7 HALİS, Göktaş. Ücretsiz PDF Kitap Arşivi - <https://rantev.org> Yayıncılık, Mart 2019.

niteliklerin" açığa çıkarılmasını sağlayacak temel kaynakçanın taranması ve bu külliyatı destekleyecek yerel bulguların "yüz yüze görüşmeler" yoluyla edinilmesi belirlenmiştir.

Çalışmamızın ilk adımını Hatay ile atıyoruz. Kesin bir medeniyet sürekliliği ve kültürler arası etkileşim karakteristiğinin taşıyıcısı olarak Hatay ve sonraki çalışmalar bize yalnızca Anadolu'da hâkim batıl inanışların sonuçlarını sistemleştirme adına bir veri yığını oluşturma fırsatı değil, aynı zamanda karşılaştırmalı mitoloji, inanç ve ritüel analizi denemesi de ortaya çıkmış olacaktır.

Kapsam ve Metot

İnsan yaşamını teyit eden bulguların Paleolitik Çağ'a⁸ kadar uzandığı Hatay'ı inanç, efsaneler ve mitolojiler bağlamında ele alan bir kitap çalışması önemli zorlukları aşmayı gerektiriyor. Öncelikli olarak 10 binlerce yıllık insan izleri ile baş etmek zorundayız. Zira bu tarih neredeyse bire bir ve en az kendisi kadar eski inanç olgusuna eşlik etmektedir.

İnancın ve dinin, yakın zamana dek kültürel bütünü ve özellikle sosyo-ekonomik yapının ürünü olduğu fikri yaygın biçimde kabul görüyordu. Buna karşın son dönemde başta Alman Arkeolog Prof. K. Schmidt tarafından keşfedilen Göbeklitepe olmak üzere çok sayıda araştırma insanın neredeyse inanç ögesiyle birlikte var olduğu ve tüm kültürel atılımlarını bu öge ekseninde örgütlediği fikrini

8 Hatay bölgesindeki ilk kazı çalışmaları 1950'li yıllarda başlatıldı. E.Y. Bostancı ve M.S. Şenyürek tarafından sürdürülen ilk çalışmalarda Tıkalı ve Merdivenli Mağaraları Orta Paleolitik tabakalarını kısmen koruyabilmişti. Diğer taraftan Kanal Mağarası, zaman içinde uğradığı azımsanamayacak tahribat nedeniyle çok az korunabilmişti. Diğer taraftan Üçağzılı Mağarası, Üst Paleolitik dönemin insanları tarafından kullanılmış olduğu bir üs niteliği taşımaktadır. 1989 yılında Fransız araştırmacı A.M. Deroche tarafından bulunan bu merkezde kazı çalışmaları ise 1990 ve 1991 yıllarında ve kısa süreli olarak sürdürüldü. Bu dönemde girişteki büyük odada yoğunlaşan çalışmalar 1997 yılında Prof. Dr. Erksin Güleç öncülüğündeki uluslararası bir ekip tarafından genişletildi. Yapılan kazılar sonucunda insan kalıntıları, beslenme rejimi ve diğer yaşam alanlarına ilişkin değerli bulgulara ulaşıldı. Genel bilgiler, kazı süreçleri ve bulgular; <http://www.ucagizli.com/genel-bilgiler.html>, 24-25 Kasım 2019. Uçagizli PDF Kitap Arşivi - <https://rantey.org>

savunan araştırmacılara destek sunan veriler üretti.⁹ E. Durkheim tarafından etnografik verilerin incelenmesiyle ulaşılan sonuçlar da böylece çok daha kapsamlı ve bilimsel düzeye ulaşmış oldu.¹⁰

Bugün hâlâ özellikle sosyal medya ve diğer aceleci tanımlamalarda, “Her şeyden önce din vardı” şeklindeki formülasyona gösterilen rağbetin yüksek bir yayılım hızı içinde olduğunu görebiliyoruz. Ancak bilim ilkel dünyanın manevi formülasyonunu anlamak adına “kaya resimleri” ve modern uygulayıcıların etnografik analizleri gibi tartışmalı yöntemler dışında kesin bir bağlam oluşturamıyor. Bu olgu ise salt popüler kültürden değil, bizzat alan içindeki bilim insanlarının yönlendirdiği uzun vadeli ve yanıltıcı çıkarımlara, dolayısıyla bilim dünyasını dahi içine alan kimi yanılgılara yol açmıştı.¹¹

Bir slogan olarak “Her şeyden önce din vardı” etkileyici bir kalıp olmakla birlikte işlevsiz ve tehlikelidir. Bilimsel olguların topluma sağlıklı yayılımını etkileyen bu gibi çıkarımlar kesin biçimde düzenleyici desteklere sahip olmalıdır. Nitekim inancın insan kadar eskiliği gibi metafizik iddialara yakınlık göstersek de bu kesin bir işlevsellik olgusuyla desteklenmelidir. İnancın insan için temel biyolojik ihtiyaçlar gibi rol üstlendiğini ve insana yaşam mücadelesinde kendiliğinden bir katkı sunduğunu vurgulamıştım.¹² Bu fonksiyonel yapı inancın en az ekonomik faaliyetler kadar önemli

9 Prof. Klaus Schmidt’in Göbeklitepe’de inancın merkezi bir yapı yarattığı ve sosyal-ekonomik örgütlenmenin bu eksene bağlı biçimde biçimleniş yönündeki kanıtları dindarlar lehine abartılı bir tepki doğurmuştu. Bu konudaki görüşlerim için bkz. *Simgebilim Perspektifinden Göbeklitepe Tapınakları*, s. 30 ve sonrası, 2016, Ozan Yayıncılık. Ayrıca *Göbeklitepe Sembolizmi – Taş Çağından Bugüne Uzanan Anlamların Analizi*, A7 Kitap, 2019.

10 DURKHEIM, E. *Dini Hayatın İlkel Biçimleri*, Ataç Yay., “Eğer din” demektir Durkheim, “toplumda temel olan her şeyi doğurduysa, bunun sebebi toplum düşüncesinin dinin ruhu olmasındandır.” s. 491.

11 Bir örnek için Rusya bölgesindeki kaya resimlerinin Şamanizm ile ilişkili olarak değerlendirilmesi yönündeki ısrarlar ve bu ısrarın yol açtığı yanılguların düzeltilmesi yönündeki bilimsel çıkışlar hakkında HOPPALL, M. *Şamanlar ve Semboller*, s. 40 ve sonrası. Ceviren Fatih Sel. YKY. 4. Baskı. Mart 2019.

12 Bu konuyla ilgili görüşlerim için *Dinin İki Kaynağı I: Büyü ve Şaman Sembolizmi*, Ozan Yayıncılık, 2019. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantev.org>

ve belki de onun en kıymetli ögesi olarak değerlendirilmesi gerektiği anlamına gelir. Ancak daha fazlası (inancın önceliğinde ısrar) dini fanatizmden başka bir şey değildir

İnsan izlerinin böylesine eskiye gittiği tüm merkezler gibi Hatay ekseninde de sürdürülecek bir araştırmada bu olgusalılık paralel biçimde kökleşmiş anlam dağarcığını ve manevi ürünlerin sosyal bellek aracılığıyla taşınma olasılığını göz önünde bulundurmayı gerekli kılacaktır. Zira inanç kalıpları ister dinî alanda alımlamalar, etkileşimler ya da sembollerin kültürel formlarda yeniden şekillenmesi diyelim, ister Tevhid dininin zaman ve kültürleri aşan ortak mesaj sürekliliği olarak yorumlayalım her daim benzer ürünler ortaya koyar. İşte sosyal ve ekonomik yapının çağdan çağa, coğrafyadan coğrafyaya ve toplumdan topluma farklılaşan ana şablonuna karşıt olarak dinsel alandaki görece statiklik araştırmacılar için kısmen elverişli bir alan yaratmış olur.

Kültür dışı bellek, inancın psikolojik kaynakları, arkeoloji ve budun bilimi gibi tarih öncesi zamanları anlamaya yönelik çabalar diğer taraftan Hatay gibi köklü merkezlerde tarihsel dönemlere uzanan süreklilik ve yığılma olgusunun zorluklarını da aşmak zorundadır. Burayı “insanlık tarihinin ilk şehirlerinden biri haline getiren” söylencelerin ezici gücü altında kesin bir sınıflama oluşturma ile bir araya geldiğinde çok daha problemli bir alan oluşturur.

Gerçekten de Hatay Seleukos Hanedanlığı'na dayandırılan mitsel kuruluş öyküsünden bugüne kesintisiz bir medeniyet doğrusu ve kültürel arası etkileşim için alabildiğine zengin, elbette bu doğrultuda köklü bir merkez niteliği taşımaktadır. Öyle ki, kimi yerlerde, Hızır kayıtlarında olduğu gibi bir inanç, kabul ya da ritüelin kime ait olduğu ve kökeninin neresi olduğu şeklindeki sorular yanıtlanamaz hale gelmiştir. Bu ise elimizde açık biçimde birikmiş somut veriler ve disipline edilmesi güç bir mitolojik yoğunlaşmanın var olduğunu gösterir. Medeniyetler beşiği ve kültürel mozaik dokusu ile Hatay, onlarca farklı inanç ve bu inançlara eklenmiş

ritüel, kabul ve mitolojilere tanıklık etmiştir. Bu halde sınırlı bir kitap çalışması için, kentin dört bir yanına yayılmış kutsal yer, ibadethane (mabet), ritüel ve söylencelerin belli düzeylerde elenmesi gerekiyordu.

Biz bu zorlukları birkaç kritere göre aşmayı denedik. Öncelikli olarak bugün yaşamını sürdüren söylence, mitos ve efsanelerin yaygınlık gücünden hareket ettik. Batıl inanış alanına ve *semavi dinler* öncesine temas eden kimi bulgularla zenginleşen ve kozmopolit öğeler taşıyan bağlamlara ilişkin tavır bize, Hatay incelemeleri özelinde inanç kalıpları ve arketiplere de temas için zaman ve mesafe kazandıracaktır. Diğer taraftan seçimimizde yazılı kaynaklar ve modern tek tanrılı dinlerde de varlığını sürdüren bildirimler ve tanımlamaların da belirleyici olduğunu söylemek gerekiyor. Diğer taraftan bu küçük kitapta sadece “kutsal yer” ve “mabet” arasındaki literal farklılıkları da önemsemeyerek ziyaretgah kültürünün ayakta olduğu veriler üzerinde durduk. Son olarak burada saltık bir aktarım değil, mitos ya da efsanelerin kimi sembollerinin analizini de oluşturmayı denedik.

Bizler bugün yaygın biçimde Mısır, Mezopotamya ya da Yunan gibi yüksek kültürlerle ait mitolojilere aşina olsak da, son dönemlerde sürdürülen çalışmalar “mit”lerin özgün ve kültürel ürünleri karşısında inanç alanındaki sürekliliği temsil ettiğine dair güçlü veriler oluşturdu. Dini önceleyen temel yapı taşları olarak “mit” insanın doğa ile kurduğu temel ilişki, sosyal bağlamı düzenleyen temel fonksiyon ve bilinç akışının temel argümanlarından biri olarak değer kazanmış durumdadır. İnsanın kutsal ile kurduğu ilişkinin bu arkaik oluşumları kesin bir biçimde simgesellik içerir ve J. Campbell’in deyiimiyle: “Üretilmez, talep edilmez, uydurulmaz ya da sürekli bastırılmazlar. Mitolojinin simgeleri ruhun kendiliğinden ürünleridir.”¹³

13 Alıntı için: CAMPBELL, J., *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 12, Kabalcı Yay., 2010.

İnsan varlığının inanç ile kurduğu ilişkinin *ilksel* ürünü ve yönlendiricisi olan mitler zaman içerisinde coğrafya, tarih, isim ve yazım kültürüyle ilişkili veriler, bir diğer ifadeyle efsaneler haline geldi. Kimi kaynaklar mit ve *efsane* sözcüklerini birbirinin yerine kullansa da¹⁴ *mitsel* veriler çoğunlukla efsanelerin içine serpiştirilmiş ve bu anlatılardaki duygulanım ögesini kuvvetlendiren parçalar olarak işlev görür. Efsanelerin yapı taşı olarak kabul edilen *sembolik* dizayn çoğunlukla mitsel kalıntılar olarak değerlendirilmeyi hak eder. Dünya genelinde mitoloji çalışmaları farklı kültürlerle özgü efsanelerin kendisine özgü konu, biçim ve zaman-mekân bağlamları içermesine karşın oluşturduğu ortak verilerin¹⁵ mitsel bağlamlarla evrensel bir düzeyde yeniden buluştukları kanaatini yeterince dile getirmişti.

Bu arkaik bağlamlar, Hatay incelemeleri sırasında da karşımıza yeterince çıktı. Konuları incelerken bu efsanelerin ve mitsel öğelerin çözümlemesine yeterince yapma fırsatı bulacağız. Şimdilik günümüze dek uzanan mitsel etkileşim alanının ortaya çıkardığı farklı türlere ilişkin kabul gören yaygın tasnifi ve modeli uygulayacağımızı belirtelim.

Bu doğrultuda halen ziyaret edilmekte olan mabetler ve ibadethaneler sınıfı ile ilişkili söylencelerden önce literatüre uygun bir sınıflama yöntemi belirledik. Özellikle günümüzde dahi kimi buluşma ve merasimleri yönlendiren mitosları Ritüel Mitosları çerçevesinde ele aldık. Prof. Hooke bu mitosları “mitosta sözü edilen öykünün gerçekten yaşanıp yaşanmadığının önemli olmadığı” bir yoğunluk olarak tanımlamıştı. Ona göre bu tür mitoslar “bilgi değil

14 Benzerlikler hakkında: “Her ikisi de inanma yönünden gerçek kabul edilir” ve anlatıcı ve dinleyici mit ile efsaneyi gerçek kabul eder. SAKAOĞLU, Saim. Doç. Dr. *Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu*, s. 21, Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, Ankara. Aykırılıklar hakkında: “Mitte hadisenin cereyana ettiği zaman uzak bir geçmiştir. Efsane ise bugüne daha yakındır. Mitler başka bir zamanda geçer. Efsane ise bu dünyaya aittir. Mitler açıkça kutsal alan ile ilgilidir. Efsanelerde ise kutsiyet zorunlu bir öge değildir.

15 Sembolik karşılaştırmalardan birkaçı: Kahramanın doğumu, ölümden sonra dirilme, bilge kişi-dede-öğretici, nehirden gelen çocuk, Tanrı ile buluşma-kutsal yer, konuşan hayvan, melez varlıklar, tanrısal işaretler, kuruluş, yaratılış, zor anlardan kurtuluş vb.

eylem” oluştururlar. Bunlar uygulanan ritüelin en iyi sonucu sağlamasına yardımcı olur.¹⁶ Hatay genelinde Musa, Hızır ve Ulular ekseninde anlatılagelen söylenceler bu kapsama dahildir.

İkinci olarak ele alacağımız mitoslar, Hatay'ın Seleukos Hanedanlığı'na dek uzanan kuruluş öyküsünü içine alan “prestij mitosları” kategorisindedir. Bu sınıf bir kahramanın doğumu¹⁷ ile ilişkili olduğu gibi (ünlü) kentlerin kuruluşlarıyla da ilişkilidir. İşte tıpkı Hatay gibi tanrıların eli ya da yol göstericiliği ile kurulan Troya, Sion, Babilonya ya da Kenan ülkesi vb.

Son olarak ele alacağımız mitoslar *orijin* ya da *köken* belirten söylenceler niteliği taşımaktadır. Burada nedenbilimsellik hakimdir ve bir isim ya da nesnenin nasıl doğduğunu anlarız. Kuşkusuz tanrısal katkılarla anlatılagelen bu mitos, Hatay ekseninde defne ağacının kökenleri, su kemerleri ve bir şelalenin doğumuna ilişkin anlatılarla ilişkilidir.

16 HOOKE, S. *Orta Doğu Mitolojisi*, s. 16. “Bunlar mitosun en eski türüdür.” İmge. 4. Baskı. 2002. İstanbul.

17 Karşılaştırma için bkz. S. Hooke, s. 18, Musa, Sargon, Kyros, Romus ve Romulus vs.

BİRİNCİ BÖLÜM

KURULUŞ: TARİH VE EFSANE

Zeus'un Kurduğu Şehir: Antakya

Efsane

Hatay'ın kuruluş mitolojisi, önemli kentlerin kuruluşuyla ilgili olarak tüm dünyaya yayılmış temel kalıpların tekrarını içerir. Burada kurucu kişinin Tanrı tarafından desteklenen ya da Tanrı tarafından ışık tutulan girişimine tanıklık ederiz.

Efsanevi Makedon Kralı Büyük İskender'in doğuya yönelik istila hareketindeki duraklardan biri olan kent, Selevkios (Seleukos) tarafından kurulmuştu. Seleukos, Büyük İskender'in generallerinden Antiokos'un oğluydu. İsminden de anlaşıldığı gibi Seleukos kurduğu kente babasının ismini vermişti.

Kuruluş öyküsü İskender'in ölümünün ardından generaller arası savaş ile anamlanan ara dönemde gerçekleşmiştir. Söz konusu bölge ile İskender arasındaki ilişkiyi ele alan tarihsel kayıtlar tartışmalı olmakla birlikte bu büyük komutan özellikle "ölümsüzlük suyu", "ab-ı hayat iksiri" arayış teması ile varlığını sürdürmektedir. Bu öyküler "Hızır-İlyas-Mar Corcus" figürleri ile içli dışlıdır ve İskender bu öykülerde lider kişi olarak gözükse de arayışında başarılı olamayan tarihsel karakter niteliğini korumuştur. Bu tutum özellikle İskender'in ölmüş olduğu şeklindeki tarihsel bilgiyi gözetken genel hassasiyetin ürünü olduğu gibi yerel ve kutsal kişilerin üstünlüğünü onaylayan kabullerin de sonucudur. Ab-ı hayat

arayışında İskender daima kaybeden, amacına ulaşamayan ve bu özelliği ile tıpkı Gılgamış gibi onu yitiren kişi olarak gözükür.

Günümüze dek anlatılan kuruluş öyküsüne göre bugün Hatay'ın bulunduğu topraklara hükümdarlığını kurmak üzere gelen Seleukos, uygun yer arayışı sırasında coğrafyanın muhteşemliğinden etkilenmişti. Bu sebeple şehri nereye kuracağına karar verememişti.

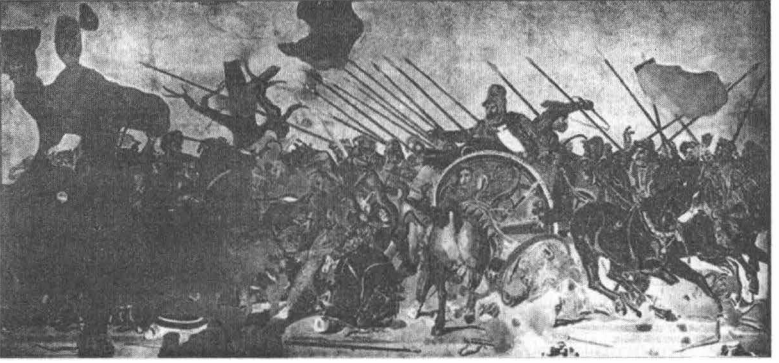
Bunun üzerine Seleukos, Baş Tanrı Zeus'a kararına ışık tutması için dua etme yolunu seçti. Zeus'a adamayı düşündüğü kurbanı Zeus Tapınağı'na bırakmak üzereydi ki gökyüzünden gelen bir kartal kurbanın bir parçasını deniz kenarına bıraktı. Bir süre sonra geri dönen kartal, bu kez kurban hayvanını büyük kısmını alarak havalanmış ve Silpios Dağı¹⁸ eteklerine bırakmıştı. Kurbanın ikinci kısmının bırakıldığı yer tarihte "Orante" olarak bilinen bugünkü Asi Nehri'nin sol kıyısıdır.¹⁹

Seleukos yaşadıklarını Zeus'un müdahalesi olarak yorumladı. İlk kurban parçasının bırakıldığı deniz kıyısına bir liman, büyük parçanın fırlatıldığı yere ise şehri kurmaya karar verdi.

İnşaat çalışmaları hızla tamamlandı. Şehir MÖ 300 yılında tamamlandı ve muhteşem şenliklere tanıklık etti. Seleukos şehrin ismine Babası Antiokos'a ithafen "Antiohia" demişti. İşte hükümdarlığın başkenti böyle kurulmuştu.

18 Habib-i Neccar Dağı

19 Suyun bulunduğu yere kent kurulması ve bu temanın "kutsal" varlıklarla ilişkisi meselesine aşağıda ayrıntılarıyla değineceğiz. Şimdilik "doğa" unsurlarının kişileştirilmiş hali ile "Ruhlara" ya da eski Türklerdeki iyelik kategorisinin şehrin kuruluşunda suyun yol gösterici bir unsur olarak belirlediğini söylemekle yetiniyoruz. Eski zamanların kutsal varlıkları, Tanrı ya da yarı-Tanrılar, İslamiyet sonrasında evliya, eren ya da ulu kişilerin topraktan su çıkarma edimlerine dönüşmüş olmalı.

Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen Büyük İskender Mozağı. 1,5 milyon küçük renkli kübik taş ile imal edilmişti. Eni 5 metre 83 cm, boyu ise 3 metre 13 cm idi. 19.

Yüzyılın ilk yarısında Casa del Fauno-Fauno Hanesi'nde bulunmuştu.

Büyük İskender'in Pers Kralı III. Darius ile savaşlarından birini, olasılıkla Hatay yakınında gerçekleşen Issos Savaşı'nı yansıtmaktadır. Bu olasılığı güçlendiren ayrıntı İskender'in hemen arkasında resmedilen ağacın yapraklarının dökülmüş olmasıdır. Bu olgu, kasım ayında gerçekleşen Issos Savaşı kimliğine uygundur.

İskender'i at üzerinde, Pers Kralı III. Darius'u ise yerel bir savaş aracının üzerinde canlandırmıştır. İskender'i elindeki mızrağı saplar halde gösteren eser ayrıntılı ve canlı bir anlatım tarzına sahiptir.

Tarih

Hatay, uygun coğrafi koşulları ve göç yolları üzerindeki kritik konumuyla Paleolitik Çağ'dan itibaren kesintisiz bir yaşam izi barındırır. Farklı coğrafi ve iklimsel koşulların hüküm sürdüğü bu coğrafyada²⁰ bu yaşam biçimlerine uyum sağlamış ve farklı kültürleri temsil eden insan toplulukları bulunuyordu. Şöyle ifade eder Tanilli: “İşte bu sebeple, bütün bu ülkelerden ve halklardan tutarlı bir bütün çıkarmak... Seleukosların işleri pek zordu.”²¹

Tunç Çağı sonrasında Mezopotamya kökenli Akad kültürünün egemenliği altına girdiği anlaşılan bölge kısa bir süre sonra kuzey kavimlerinin göçer kültürüne ev sahipliği yaptı. Sonrasında Yamyad, Hitit ve Asur hakimiyetine giren Hatay, İskender'in işgali öncesinde ise Pers ülkesine bağlı bir bölge niteliği taşıyordu.

Makedon Kralı İskender, 20'li yaşlarının başında ülkesinden “Dünya Kralı” olma hayaliyle yola çıktığında tarih MÖ 334 idi. Önce Anadolu'ya girdi ve burada Pers ülkesine karşı ilk zaferini Granikos Savaşı ile kazandı. Bu zaferle birlikte Toroslara kadar zorlanmadan ilerledi. Sonrasında Frigya'nın merkezi Gordion'da kışı geçirmek için bekledi. Bir sonraki yıl hedefi Suriye'ydi ve bu amaç doğrultusunda kuvvetlerini güneye yönlendirdi.

Bu hareketi sırasında Hatay ve bölgesi Pers İmparatorluğu'nun Kilikya satraplığı içinde yer alıyordu. Bu feodal bölgenin merkezinde ise Tarsus bulunuyordu. Doğu'ya doğru hızlı ve güçlü bir istila hareketi sürdüren Büyük İskender, Çukurova'ya ve ardından bugünkü İskenderun bölgesinde kamp kurduğunda Hatay için yeni bir dönem başlamış olacaktı Pers İmparatoru III. Darius ordusunu bugünkü Dört Yol Ovası'na dek sürmüştü. Yapılan savaşı İskender'in orduları kazandı ve Hatay ve çevresi Makedon egemenliğine geçmiş

20 Verimli vadiler, ırmak ve körfezler, dağlar, çöller ya da deniz kıyıları.

21 Bkz. TANILLI, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, s. 386. *İnsanlık Tarihine Giriş 1 - İlkçağ*, 2. Basım, Ağustos 1984. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

oldu. Bu çarpışma, MÖ 333 yılında gerçekleşmişti ve tarihe İssos Savaşı olarak kaydedildi.²²

Bundan sonraki süreç İskender'in Mısır, Pers ve İran gibi bölgelerden edindiği kesin askerî başarılarla doludur. Ancak tüm bu başarılarla rağmen insan yaşamının tragedyasına uygun bir mitsel örgü ile son bulur. Bu büyük hükümdar, kimilerine göre Tanrı'nın oğlu, MÖ 323 yılında sıtmadan yaşamını yitirir. Bu ise açıkça onun "ölümsüzlük iksirini" bulamadığını gösterir.

İskender'in ölümü komutanları arasındaki üstünlük mücadelesinin başlığı dönemdi. İşte Antakya'nın efsanevi kurucusu Seleukos şehrini MÖ 300 yılında kazandığı zaferinin ardından kurdu.²³ Şehir, Seleukos'un kurduğu 16 şehirle aynı ismi taşımakta ve diğer şehirlerden ayırt edici ismiyle Antiocheia Orientes²⁴ olarak anılmaktadır. Seleukos'un ölümünün ardından başa geçen Antichos Soter zamanında Antakya ülkenin başkenti haline gelmiştir.²⁵

Bir Karşılaştırma Denemesi: Efsanevi Kentler ve Kuruluş Sembolleri

On binlerce yıllık yaşam izine sahip Hatay'ın kuruluşuna ilişkin Seleukos söylencesi, dünya kültürlerine yayılmış "kutsal kent" mitolojilerinin temel kalıplarının bir tekrarı niteliğindedir. Burada mitos Yunan'ın baş tanrısı Zeus ile *epifanik*²⁶ bir temasa dayanır. Kartalın yol göstericiliği kentin kutsallık ile ilişkisini kesin biçimde kurar. Zira kartal Yunan mitolojisinde Zeus'un öz benliğini temsil

22 Bkz. ÖZÇELİK, N. *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, s. 266 ve sonrası. Nobel Yay., 2002, İstanbul.

23 Kısa sürede önemli başarılar kazanan Seleukos Krallığı, MÖ 63 yılında Romalı General Pompeius Magnus'un baskılarına dayanamadı ve tarih sahnesinden çıktı.

24 Asi Nehri'nin kıyısındaki Antakya

25 YENİPINAR, Uysal. Yrd. Doç. Dr. *Mitolojik Öyküler*, s. 95, Etki Yayınları, Mayıs 2010.

26 Kılık değiştirme hali. Tanrının görünür hale gelmesi.

etmektedir.²⁷ Diğer taraftan kartal kahraman kişinin kazandığı zaferi gösterir ve şehrin kutsiyet karakterini güçlendirir.

Tarihsel olarak Seleukos Hükümdarlığı'nın tanrısal bir kabul içinde ele alındığını biliyoruz. Tanilli, "Hükümdar tanrılaştırılmıştı" diye açıklar bu durumu. Açık biçimde hükümdara tapınım vardı ve bu kişi rahipleri bizzat kendisi seçmekteydi. Şehrin kuruluşunun hamisi Zeus olarak anlatılsa da bu hanedanlık kendilerini Yunan tanrısı Apollon'un soyuna bağlamışlardı. Ancak Doğu ve Batı'nın geçiş bölgelerinde merkezi öneme sahip bu ülke için Apollon yeterli bir referans sayılmamış olmalı ki aynı zamanda Baal-Marduk kültü ile de ilişki kurmaya gayret göstermişti hükümdarlar.²⁸ Apollon figürü, ileride göreceğimiz gibi Hatay ve sembol ağaç defnenin köken mitosunda da karşımıza çıkacaktır.

Kentin kutsalla ilişkisi, mitolojik sembollerle ortak bir yapı oluşturur. Bu doku dünya geneline yayılmış kent mitolojileri ekseninde takip edilebilir özelliklere sahiptir. Hatay özelinde kuruluş öyküsü Helenistik Çağ'a özgü bir kuruluş mitolojisi oluştursa da tarihsel olarak geliştirilen statik kutsiyet ağı, günümüzün yaygın kabulleri için kutsal bir şehir figürü ortaya çıkarmıştır. Ortaya çıkan doku kesin biçimde yaratıcı tarafından gönderilen bir işaret ya da onun aracılığı tarafından bırakılan bir miras ile kutsal hale gelir. Çünkü çok geçmeden işaret ya da yapı anlamını yitirir ve tanrının temsilcisi ve belki de kendisi haline gelir. İşte bu yer artık faniliğini yitirmiştir ve gerçek manaya ulaşmıştır.²⁹

27 Zeus'un temsili olarak Kartal onun epifanisi ve görünür hale gelmesinin aracıdır da. Kartal kılığına girme ya da Prometheus'un ciğerini yeme durumlarında aracılık rolü üstlenmiş olabilir. Bkz. Larousse Semboller Sözlüğü, s. 335.

28 Bu durum, Yunan-Doğu çifte niteliğine yönelik bir seçim ve iktidar niyetini gösterir. Bkz. Tanilli, s. 387.

29 "Özne bu öğeler aracılığıyla gizemli ve erişilmez olanak yaklaşır, yüce güç ile ilişki kurar. Yaratıcı mekân varlığından ruh ekleyerek yine kendi varlığını bulur." Alıntı için bkz. SALAN, Zahide/GÜRANİ, Fehime Yeşim. "Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu", Ç.U. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 2, 2019. <https://rantey.org>

Kuruluşun Tanrı ya da kutsal varlık³⁰ ile bağlantılı olarak sunulduğu şehirlerde bu sembolizm çok daha güçlüdür. Hatay-Antakya bölgesi bu anlamda Vatikan, Mekke ya da Kudüs gibi birinci derecede din kimliği taşıyan şehirler olmasa bile, Roma ve İstanbul gibi “tarihsel olarak dinsel” kimlik kazanmış bölgeler arasındadır. Bu kimlik özellikle pagan dönemlerden Yahudiliğe, buradan Hristiyanlık ve İslamiyet’e dek çok farklı inanışların yaşandığı mekanlar olma özelliği ile kazanılır.³¹

Kutsal şehirler birincil ya da tarihsel olarak bu niteliği kazanmış olsunlar, “kutsalın tezahür ettiği” yerler olarak “kutsal yerler” fenomenine bağlı olarak şekillenir. Şehirlerin merkezini temsil eden mabet ya da sunakların her birinin kendine özgü kutsal olayları taşıdığı bu şehirler, tıpkı Hatay gibi günümüze dek uzanan bir inanç ve ritüel geleneği oluşturur. Bunlar ziyaretgâhlar ve ruhani makamlardır.³²

Bu kitapta karşılaştırma mahiyetinde Roma ve Kudüs örneklerini seçtik.

Tanrı'nın Çocukları Tarafından Kurulan Şehir

Kutsal kent mitolojilerine ilişkin benzer kalıplar Roma'nın kurucusu Remus-Romulus hikâyesinde de gözüktür. Roma'nın kuruluş öyküsünde³³ ihanete uğrayan ve nihayetinde dişi bir kurt tarafından emzirilen Remus ve Romulus karakterleri ile karşılaşırız. Bunlar Savaş Tanrısı Mars'ın çocuklarıdır. Büyüyen ve sonrasında adaleti yerine getiren Remus ve Romulus kardeşlerin³⁴ asal karakter olduğu mitoloji farklı kaynaklarca dile getirilmiştir. Büyük

30 Ölmüş kişi, melek, doğa ruhunun dönüşümle dine adapte olmuş hali, ata vb.

31 Bkz. YILDIRIM, Münir. “Kutsal Mekân Algısı Bağlamında Şehir Kimliği ve Din”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, s. 137, Cilt 23, Sayı 1, 2014.

32 Bkz. Yıldırım, s. 138.

33 Bir özet için <https://arkeofili.com/antik-romanin-kurulus-efsanesi/>

34 Remus, bir tartışma sebebiyle kardeşi Romulus tarafından öldürülmüştür. Ölüm sebeplerinden biri Romulus'un sapanla çizdiği sınır çizgisini aşacak olanı öldüreceği yönündeki bildirimine Remus'un şaka sanıp uymamasıydı. Bkz. HANÇERLIOĞLU, O. *İnanç Sözlüğü*, s. 336, Remus Kitabı - <https://rantey.org>

kentlerin kuruluşundaki ilahi düzlem ve katkı bir kutsama ve merkez belirtisidir. Kuruluş sırasında göksel bir işaret arayışı sürmüştür. Anlatılanlara göre Remus Aventinus, Romulus da Palatinus tepesine çıkarak şehrin kurulacağı yeri belirlemiştir. Kentin yerini saptama hakkı Romulus'un olmuştur çünkü o 12, kardeşi Remus ise 6 akbaba görmüştü.

Mitos Plutarkhos tarafından aktarılan önemli bir ayrıntıya sahiptir. Buna göre Remus ve Romulus Roma şehrini kurmadan önce, kutsal gelenekler ve yazılı kuralları bilen yapı ustaların şehre getirmişti. Bu kişiler önce, bugünkü meclis binasının olduğu yere bir çukur açmış ve bu çukura dünya nimetlerini sembolize eden sunular bırakmıştır.

Dünyanın dört bir yanından gelen yapı ustaları sonrasında yanlarında getirdikleri bir avuç toprağı bu çukurun içine bıraktı. Daha sonra farklı bölgelerden gelen toprağın ve sunuların atıldığı çukur karıştırıldı. İşte bu çukura "Mundus" ismi bundan sonra verildi.³⁵ Roma'nın kuruluşu arasında ilahî nitelikli girişimlerine devam eden Romulus, çukurun etrafına bir inek ya da boğanın çektiği bir saban ile dairesel bir çizim ile kentnin sınırlarını belirledi.

Sonunda ortaya dairesel bir form çıktı. Anlaşıldığı kadarıyla en kutsal çizim olarak kabul edilen daire (çember) şeklinde tasarlanmıştı Roma.³⁶ Açıkçası bir mandala oluşmuştu ve bu şehrin öteki alemlerle ve ata ruhlarının mekanıyla ilişkisini kuran bir merkez olarak ortadaki çukurla ilişkilidir. Bu ise tüm noktaları merkeze eşit uzaklıkta yuvarlak bir şekil olarak çemberin uyum ve mükemmelliğin sembolü olarak görülmesi gerektiğine işaret eder.³⁷

35 Anlamı dünya. Bununla birlikte kimi kaynaklarda "kozmos" olarak çevrildi. JAFFE, Aniela. "Görsel Sanatlarda Sembolizm", Kabalcı Yay., *İnsan ve Sembolleri*, Temmuz 2015, s. 238.

36 Palatinus tepesinde yürütülen kazı çalışmaları Romulus'un sabahla çizdiği düşünülen kent sınırları olduğu düşünülen bir seri kale duvarı saptamıştır; https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma%27n%C3%9Cn_kurulu%C5%9F_u

37 Bkz. Larousse Semboller Sözlüğü, s. 142. Arşivi - <https://rantey.org>

Tüm bu kutsal katkılara karşın bugün Roma'nın kuruluş yılı bilinmiyor. Tarih boyunca konuyla ilgili iddiaların büyük bir kısmı Halikarnaslı Dionysius'a dayanmaktadır. Bu kişi Yunan Tarihçi Timaius'a dayanarak MÖ 814 tarihinde kurulduğunu yazar. Ancak bilginler tarafından sürdürülen çalışmalar en uygun tarihi MÖ 753 olarak gösterir.

I. Sleukos Nikator öncülüğünde kurulan hanedanlık, Tanrısal bir kök dizaynı oluşturdu. Hanedan üyeleri yalnızca Yunan Tanrısı Apollon'un değil, Bel-Marduk ile soy ilişkisi olduğu iddiasıyla tapınım geleneği dizayn etti. I. Seleukos Nikator'un madeni bir para üzerine kazınmış çizimi gözüküyor.

Yaradılışın Beşiği

Şehirler ve tanrıların ilahi katkısı Kudüs örneğiyle modern tek tanrılı inançlara dek ulaşmıştır. Kitab-ı Mukaddes'in Mezmurlar kitabında Sion hem Rabbin krallık için seçtiği yer hem de bizzat kendi meskeni olarak sunulur.³⁸ Şehrin kutsiyetini onayan bu sayfalarda ayrıca Süleyman döneminde inşası tamamlanan tapınak (mabet) ile ebediyet hediyesi verilmiştir.

Tanrı'nın şehri ve meskeni olarak Kudüs, Yahudiliğin bütün yüce değerleri ve umutlarının sembolü olarak tasarlanır.³⁹ Konuyla ilgili kutsal kitap bilgilerini derleyen Prof. Ömer Faruk Harman, "adalet şehri", "Rabbin tahtı", "tüm milletlerin toplanacağı yer", "güzelliği ile sevgiliye benzeyen şehir" tanımlamalarını aktarır. Çok daha önemlisi Tanrı'nın yeryüzünü yaratma eyleminde Kudüs'ün oynadığı rol idi. Prof. Harman, "Midas kitabında, Âdem'in Kudüs Mabedi'nin toprağından, dünyanın ise Sion'dan başlanarak yaratıldığı nakledilmektedir" bilgisini aktarmaktadır. Tüm yorumlar yeryüzündeki en kutsal yerin Kudüs olduğunu aktarır.

Tarih boyunca çok sayıda kaynak Kudüs'ün önemine işaret etti. Tüm bunların sonunda karşılaştığımız Kudüs'ün mitsel değeri şu şekilde özetlenebilir:

- Yaradılışın başladığı şehir;
- İsa'nın doğduğu ve yaşamını geçirdiği yer;
- Ölümünden sonra dirilme ve gökyüzüne çıkışın gerçekleştiği mekân;
- Tanrı Krallığı'nın metaforu;
- Hz. Muhammed'in gece yolculuğu ve Miraç deneyiminin yaşandığı yer.⁴⁰

38 Bkz. Kitab-ı Mukaddes, s. 770. Mezmur 132, Hacc İlahisi. Kitabı Mukaddes Şirketi, İlk Basın Şubat 2005.

39 HARMAN, Ömer Faruk. Prof. Dr. Kudüs. *İslam Ansiklopedisi*; <https://islamansiklopedisi.org.tr/kudus>; 26 Kasım 2019.

40 Bkz. Yıldırım, s. 139. Şehirlerin kutsiyetine ilişkin önemli bir alıntı olarak bkz. "İnşa edilen şehir, dünyadaki en büyük kutsal yerdir. // Şehirler ortak noktada evrenin merkezinde bulunur."

İKİNCİ BÖLÜM

MİT VE RİTÜEL

Dilekleri Taşıyan Ağaç

Antik dünyadan bugüne, ritüellerde yaygın ve merkezi sembol olarak ağaç, dinler tarihi ve mitoloji çalışmalarının önemli duraklarından biri olarak değer görmeyi hak ediyor.⁴¹ Şamanizm’den günümüze, modern tek tanrılı dinlere dek yaşaya gelen bu inanç motifi, yeryüzü ile gökyüzü, bir diğer deyişle yaratılan ve yaratıcı arasındaki ilişkiyi imleyen arkaik bir sembol olarak varlığını sürdürmektedir. Türklerin İslamiyet’ten önceki inanç ve dinsel pratiğinde önemli rol oynayan ağaç kimi efsane ve destanlarda asal bir konumda yer almıştır. Bir örnek olarak Dokuz Oğuzlar Destanı’nda ağacın gökten inen sütunla birlikte gebe kalması ve ardından gökten inen nur ile yeşimden bir kayanın meydana gelmesi gibi etkenler kayıtlara geçmiştir.⁴²

Bu kadim sembolizm, ağaçların, ölümlerin ruhlarını gökyüzüne taşıyan, daha doğru bir ifadeyle yeryüzü ile gökyüzü arasında merdiven vazifesi gören işleviyle kültür dışı belleğe kazanmış durumdadır. Söz konusu kalıbın izlerini Hatay’ın Samandağı ilçesinde yer alan ve Kur’an-ı Kerim’deki Hz. Hızır ve Hz. Musa’ya atfedilen bir kıssadan ismini alan ulu ağaçta sürebiliriz. Bu ağaç halen yöre halkının kutsal buluşma noktalarından biri olarak varlığını sürdürmeye

41 Ağacın kutsallığı hakkındaki incelemelerim için bkz. *Göbeklitepe Sembolizmi*, 42. Ağaç ve ilişkili ilk imgeler dikilitaş, evren direği ve sütun arasındaki ortaklaşalık hakkında: Larousse Semboller Sözlüğü, s. 182. Ayrıca Türk ve Çin mitolojilerinde kutsal ağaçlar hakkında: IŞIK, Salih. “Hayat Ağacı ve Kutsal Ağaçlar.” Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi, Cilt 5, Sayı 11.

42 Bkz. TANYU, *Türklerde Taşınan İnançlar*, s. 37. <https://rantey.org>

devam eder. “Musa Ağacı” olarak isimlendirilir ve bir adak ağacı olarak dileklerin yazılmış olduğu yüzlerce kağıdı oyuklarında taşır.

Yöre insanı halen Musa Ağacı’nın iki ya da üç bin yaşında olduğuna inanıyor. Kur’an-ı Kerim’de geçen kıssa ile paralel olarak geliştirilen “ölümsüzlük” imgesi, ağacın heybetli görünümünden etkilenmiş olmalı. Zira bu ulu ağaç dikkat çekici bir yayılım alanına sahiptir. Anıt ağaç niteliği ile çapı 7,5 metreyi bulur ve 7 metrelik yükseklikten etrafa dağılan dalların yayılım alanı 1500 metrekareye yaklaşır.⁴³

Samandağı ekseninde varlığını sürdüren inanış, Musa ve Hızır’ın Kur’an-ı Kerim’de yer alan bir kassasıyla bağlantılıdır. Başka bir deyişle kutsal ağaç, El-Kehf suresinde geçen Musa ve yanındaki yoldaşı⁴⁴ ile yolculuğu ve ansızın karşılaşılan kişinin Musa’ya öğretmenliği öyküsü ile mekânsal özdeşlik taşımaktadır. Ayetlerde geçtiği şekliyle burada da bir ölümsüzlük (ab-ı hayat) inanışı bulunmaktadır. Ab-ı Hayat ya da ölümsüzlük suyu inanışı ilkel mitolojilerden günümüze dek benzer anlamlar ve sembolik inceliklerle taşına gelmiş gözüküyor. Hızır ve Mar Corcus ya da İlyas ile ilişkili karakterlerin aynı potada bir araya gelmelerine yol açmıştır.

Kur’an-ı Kerim ve El-Kehf Suresi

Musa ile Hızır’ın buluşması, El-Kehf Suresi’ndeki bildirimler üzerine çalışan âlimlerin güçlü mutabakatıyla şekillenmiştir. Musa, altmışıncı ayette yanındaki kişiye, iki denizin birleştiği yere dek yürüme gayesinden söz eder. “İki denizin birleştiği yere vardıklarında, daha önce tuttukları balıkları kokmasın diye bir su birikintisinin içine bıraktılar.”⁴⁵ Ancak 61. ayet buraya bırakılan balığın sıyrılıp

43 Ağacın gövde çapı 5,5 metre, uzunluğu 20 metredir. Bkz. Yenipınar, s. 197.

44 Kimi kabullerde “Yeşu” ya da “Yuşa”dır. Bkz. Prof. Süleyman Ateş’in yorumu hakkında s. 300. Hızır ya da Yuşa isimleri hakkında Kur’an’ın herhangi bir bildirimi yoktur. Bununla birlikte bu mutabakat hadislerle ilgili olmalıdır. Konuyla ilgili olarak bkz. OCAK, Yaşar, s. 54 ve sonrası.

45 Bkz. Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meâl, Prof. Süleyman Ateş, Kılıç Kitabevi Yay., s. 299.

denizde yolunu tuttuğunu söyler. Balıklarını unutarak yollarına devam eden Musa ve yanındaki uşağı karınları acıktığında balıklarını yemeye karar verir. Ancak bu anda balığın canlanarak gittiğini fark ederler. Musa ise 64. ayette, “İşte aradığımız o idi” der. İzlerini takip ederek o kayaya geri dönerler. Geriye döndüklerinde o kayanın başında buldukları kişi ile ilgili olarak 65 ve 66. ayetler şöyle söyler: “Orada kullarımızdan bir kul buldular ki, biz ona katımızdan bir rahmet vermiştik ve ona katımızdan bir ilim öğretmiştik.” Musa ona, “Sana öğretilenden bana bir bilgi öğretmen için sana tabi olabilir miyim?” der.

İşte Kur'an-ı Kerim'in bu sayfaları, Allah'ın yüce peygamberlerinden Hz. Musa'nın Allah katında yüksek bir ilim almış kişi ya da varlık tarafından eğilişinin kıssası idi. Bu öykü “iki denizin birleştiği yer”, “köşe taşı (merkezi) kaya”, ölümsüzlük iksiri ya da balık gibi kimi rivayetleri besleyen sembolleri sebebiyle yalnızca İslam kültürünü değil, Batılı düşünürleri de içine alan bir yorum ağı oluşturmuştu.

İnsan ruhu ve bilinç dışında taşınan arkaik anlamların dinlerle ilişkisi bağlamında önemli çalışmalar yürüten Carl Gustav Jung⁴⁶, “Yeşua ben Nun'u Musa'nın ‘alt benliği’” olarak tanımladı. Nun sözcüğünün etimolojisiindeki “balık” çağrışımını “derin sular” ya da gölge bağı olarak kuran Jung, iki denizin birleştiği yeri “orta yer” yani bilincin dengeli hali olarak yorumladı. Balık burada unutulmuştu ve anlaşılan Musa bu değerın yerini bilememişti. Balığın suya atılması ya da okyanusa dönme durumu bir kayba işaret ediyor kuşkusuz. Jung bunu, “modernite” ile yitirilen içgüdüsel ruhun yitimi ve ilk dünyaya özgü atanın bireyi terk edişi olarak yorumladı.

Ancak Musa ve Yeşua'nın, balığı unuttuklarını fark ederek geri dönme kararı benliğin bütünlüğü ve üstün insan olma yolundaki iradeyi gösterir. Modern insanın ruhunun sağaltımı adına terk ettiği modernite öncesi maneviyata ulaşmaktan başka şansı yoktur.

Jung'a göre, balık aracılığıyla yüksek bir bilgelik yoluna giren Musa, aslında bilinç dışındaki gerçekleri cesurca görmeye başlayan kişidir aslında. Erginlenme hali ve bireyleşme aşaması "Musa'nın yolculuğunun gerçek dönüşümünü temsil etmez. Çok daha fazlası Musa'nın gerçek dönüşümü balık ve Hızır arasında yaşananlar sonrasında yaşanır. "Dönüşüm yetisine sahip olan şey" der C.G. Jung. "Bilincin göze çarpmayan, neredeyse hiç görünmeyen köküdür. Bilinci bütün gücünü buradan alır..."

El-Kehf suresi Ashab-ı Kehf olarak bilinen ve surenin 9 ile 26. ayetleri arasında yer alan bir kıssa ve 83'üncü ayetten sonra yer alan Zül-Karneyn ile Yecüc-Mecüc bölümleri ile üç farklı olay içerir. Sure'nin bütünlüğü açısından araştırmacılar Hızır'a ve Musa'ya atfedilen bölümlerin diğer iki olayla birlikte düşünülmesi gerektiği yönünde fikirler de bildirmişti. Tartışmaya açık kimi bildirimlerin ötesinde bu öykünün bir benzerinin İskender'in ölümsüzlük iksirini arayışı ile ilgili bir Grek Efsanesi'nde aktarıldığı kesindir.⁴⁷ Batılı araştırmacılar özellikle son iki yüzyılda Kur'an kıssası ile ilgilenmeye başlamış ve burada bahsedilen kişilerin kim olduğu ile ilgili farklı fikirler ileri sürmüşlerdir.⁴⁸ Bu çıkarımlara ek olarak Gılgamış Destanı'ndaki⁴⁹ Utnapiştım'ın Hızır olduğu yönündeki bildirimler de yayılmış olmakla⁵⁰ birlikte bu karakterin Kitab-ı Mukaddes'in Nuh Peygamberi olma olasılığı yüksektir.

Hızır ile Musa arasındaki öğretmen öğrenci ilişkisi İslam kültüründe bugüne dek devam eden tartışmalara vesile olmuştur.

47 Bu konudaki görüşlerimi *Dinin İki Kaynağı - Büyü ve Şaman Sembolizmi* kitabımın Simya Bölümü'nde açıklamıştım. Bkz. s. 249 ve sonrası. İskender'in ölümsüzlük iksirini arayışı ile ilgili kıssa hakkında bkz. Ahmet Yaşar Ocak, *Hızır-İlyas Kültü*, s. 55, Kabcacı, 2012.

48 1828 yılındaki Almanca Kur'an Meali'nde Hızır'ın Pinhas olduğu bildirimi, diğer taraftan bazı araştırmacıların Hızır'ın Eliyahu ve Tevrat Krallar I kitabındaki İlyas'a benzer karakter nitelikleri taşıdığı hakkında bkz. MERAL, Yasin. "Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökenleriyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi." Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 55:2 2014. s. 130.

49 Doyurucu bir çeviri ve analiz için bkz. BOTTERO, Jean. "Gılgamış Destanı" - Ölmek İstemeyen Büyük İnsan, YKY.

50 Bu yöndeki bilgiler için bkz. ERASLAN, Aylin. "Hatay'da Dinler Arası Ortak Değer", s. 73 ve sonrası. Folklor Edebiyatı, Cilt 25, Sayı 99, 2019. <https://rantey.org>

Tartışmanın görünür boyutu, Musa gibi büyük bir peygambere gizli bir ilim öğretme görevini üstlenmiş Hızır karakterinin niteliğidir. Bu esrarengiz şahsiyet kimdir ve hangi yetki ile Allah'ın resulüne ders ve kıymetli öğretiler aktarmaktadır?

İslami kabuller bir peygamberin zamanının en üstün kişisi olması gerektiği kabulünden hareketle Hızır'ın bir peygamber olamayacağı yönünde fikir bildirmişti. Bir diğer taraftan Hızır'ın Musa'dan üstünlüğü meselesi de tartışmalara konu olmuştur. Verilen yanıtlar arasında Hızır'ın bir veli, bir melek ya da bir insan olduğu bulunmaktadır. Yaşar Ocak, onun bir melek olarak kabul edilmesi yönündeki fikrin pek kabul görmediğini bildirir.⁵¹

Yaygın karşı çıkışlara rağmen Hızır'ın bir peygamber olarak görülmesi gerektiği fikri azımsanamayacak düzeydedir. Buna göre Allah'ın kendisine rahmet ve ilim verdiği kişinin sadece peygamber olabileceği fikrini savunan *ortodoks* görüş mitolojilerin aktarımı, sembollerin kullanımı ve evimerizasyon çalışmalarını yetersizliği sebebiyle kutsal kitap kıssalarının literal anlamıyla kullanılması gibi çözümsüz bir yola sürüklenmişe benziyor. Nihayetinde Yaşar Ocak, ulaşılan kısır sonucu aktarır: “Tasavvuf çevreleri Hızır'ı daha çok bir veli, bu çevrelerin dışındakilerse bir nebi olarak kabullenmişlerdir.”⁵²

Musa'nın Ağacı

Bugün Samandağ'da yaşayan inanış ve adak sistemi Kur'an-ı Kerim'in ilgili kıssasına dayanmaktadır. Ancak bu ilişki gerek Kur'an bildiriminin isimler hususundaki belirsizliği gerekse kompozisyonun sembolik çağrışımları ve farklı kültürlerden elverişli alımla-malarla son haline ulaşmış gibidir. Bu ise yukarıda vurguladığımız gibi Prof. Hooke'nin deyimiyle “olayın literal anlamının”, bir diğer deyişle gerçekten yaşanıp yaşanmamasının öneminin olmadığı” bir

51 Bkz. Yaşar Ocak, s. 71.

52 Alıntı için bkz. Yaşar Ocak, s. 93. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

davranış modeli oluşturmuştur. Burada Kur'an Kıssası'na bağıntılı olarak Musa ve Hızır gibi iki ulu kişinin buluşması ve davranışları üzerinden kayıtlı olmayan (sözlü geleneğe ait) bir anlatı oluşmuştur

Buna göre, Musa ve Hızır kutsal bir buluşma için Musa Dağı'na çıkmaya hazırlanırken Hıdırbey Köyü'ne, bugünkü ulu ağacın bulunduğu yere gelmişlerdi. Musa burada çok susamıştı. Ancak içecek su bulamayınca, asasını yere vurdu.⁵³ Bu temas sonrasında topraktan çıkan sudan içen Musa ve Hızır yoluna devam ederler.

Bir zaman sonra bu pınardan bir fidanın boy verdiği görülür. İşte bu fidan bugünün büyük, ulu ağacıdır. Halen devam eden inanaşa göre bu ağaç, Musa'nın hikmetiyle açığa çıkan ab-ı hayat suyu ile doğduğu için ölümsüzdür.

Bu anlatının değişkesi kaynak kişiler tarafından farklı biçimlerde anlatılır.⁵⁴ Bu versiyonda Samandağ'da buluşan iki ulvi kişi yemek yiyip namaz kıldıktan sonra yola koyuldular. Ancak bir süre sonra Hızır'ın yere sapladığı asasını unuttuklarını hatırlayıp geri döndüler. Döndüklerinde ise "asanın" yeşillendiğini gördüler. Hızır, Musa'ya, "Bu asa burada kalsın ve bir ağaç olsun"⁵⁵ dedi.

Hızır, Musa'dan Velilere: Yerden su Çıkarma Motifi

Dinler tarihi ve sembolizm çalışmaları "kayadan su çıkarma motifinin" yaygınlığı hususunda önemli veriler ortaya koymuştur. Kitab-ı Mukaddes'in "Çıkış" bölümünde Tanrı'nın Musa aracılığıyla

53 Yere saplanan asanın verimlilikle sonuçlanan karşılığı ile ilgili olarak farklı mitolojilerden destek alıyoruz. Delik ve sırk iletişimi için bkz. Sagalayev, A.M. *Ural Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, s. 39. Burada Erlik'in çubuğunu yerküreye gömmesi ve çıkarması sonrasında hayvanların yaratılışını görürüz.

54 Mehmet Kuş ve Abdullah Aşkar'ın anlatılarını Prof. Dr. Hüseyin Türk'ün makalesinden edindim.

55 Benzer bir tema Manisa Akseki Bademli'deki Er Pınarı'nda geçer. Yaşlı bir adamın keçilerini otlatırken su istediği Yörük kıızı, us olmadığından süt ikram eder. Adam, "Allah gönlünün muradını versin!" dedikten sonra değneğini yere diker. Bu değnek çok geçmeden bir çınara dönüşür. Bu çınarın gövdesinden akan su hala süt kokmaktadır.

gösterdiği mucizevi durum, Kur'an-ı Kerim sayfalarında da tekrar edilmiştir.

Bunlar içinde A'raf Suresi İsrailoğullarının 12 kabileye ayrıldığını bildiren 160. ayet, *Çıkış Kitabı*'ndaki sahneyi yeniden aktarması açısından karakteristiktir. "Kavmi kendisinden su isteyince, Musa'ya, 'Asanla taş vurun' diye vahyettik" şeklinde yazar ayet. Böylece taştan 12 göz fışkırmış ve her kabile de içeceği yeri bilmiştir.⁵⁶ Benzer bir olgu Bakara Suresi, 60. ayette de tekrarlanır. Burada da Musa'nın kavmi için su istediği hatırlatılarak, "Asanla taş vurun" demiştik" ifadelerine yer verilir.⁵⁷

"Kayadan su çıkarma" motifi İslam kültürüne, muhtevisini az ya da çok koruyarak kimi küçük değişikliklerle yerleşmiş durumdadır. Suyun çıktığı kaynak kimi zaman ateş⁵⁸ kimi zaman ağaç, kimi zaman da kum ya da toprak olarak şekillenebilir. Diğer taraftan suyu çıkarma eylemini sunan kişinin kimliği peygamber ya da eren olabilir. Peygamberler tarafından gerçekleştirilen su çıkarma eylemlerine örnek olarak yaygın bir bilinirlik ağına sahip olan İsmail ve Kabe'deki "Zemzem Suyu" efsanesi gösterilebilir. Burada Hz. İsmail'in yanı başındaki meleğin kanatlarının toprağı eşelemesi sonrasında bu suyun çıktığı düşünüldüğü için karakteristik bir fark bulunmaktadır. Diğer taraftan Anadolu'nun farklı bölgelerinde de bizzat peygamberlerce açığa çıkarılan sulara ilişkin kaynak mitosları bulunur. Bunlardan biri Yakup'un Ararat Dağı'nda Hz. Nuh'un tufandan sonra karaya oturan gemisini bulma niyeti ile başlar. Yanındaki birkaç kişi ile dağa tırmanmaya başlayan Yakup susayınca önce Allah'a dua eder, sonra ise asasını yere vurur. Asasını

56 Bu ayet Musa'ya isyan eden ve gösterilen mucizelere yahut verilen nimetlere rağmen "uslanmayan" sapkınlarla ilişkili bir ibret öyküsüdür. Bkz. Kur'an-ı Kerim'in "Araf Suresi", 160. ayet.

57 Burada da İsrailoğulları kavimlerinin Allah'ın rızından yeterince yararlandırılması ve bu nimetlere kavuşmanın şükre sevk etmesi öğüdüyle "yeryüzünde bozgunculuk yapmamaları" yönünde Kur'an bildirimine rastlıyoruz. Bkz. "Bakara Suresi", 60. ayet.

58 Ahmet Yesevi'nin kurduğu çilehanede susayan dervişlere ateşe daldırdığı bir kepeçteki suyu ikramı ile karşılaştırın. Bkz. KÖPRÜLÜ, F. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 37 ve sonrası. Diyanet İşleri Yayınları, 1976, Ankara.

vurduğu yerden bir su çıkar. Günümüzde dahi akmakta olan bu su, halen adak ve duaların muhatabıdır.⁵⁹

Benzer bir etkileşim Malatya'ya 15 kilometre mesafede bulunan Derme Suyu ekseninde gözüküyor. Burada da Hz. İsa ve takipçilerinin ziyaret ettiği yönünde menkıbeler bulunuyor. Havanın bu bölgede çok sıcak, toprağın ise kuraklıktan kırılmış olduğunu gören İsa'nın üzüntü duyduğu ve esasını toprağa vurduğuna inanılır. İşte bunun sonrasında yerden bir su çıkar ve bir göl olur. Su İsa'nın esasının yönlendirmesi ile Malatya yönüne doğru akmaya başlar. Malatya Gündüzbeyi halkı halen bu suyun İsa'nın mucizesi ile ortaya çıkan su olduğunu düşünür.

Peygamberlerin mucizelerine karşılık olarak mutasavvıfların ya da velilerin yerden su çıkarma şeklindeki kerametleri⁶⁰ daha yaygın bir yaygın bir kabul oluşturur.⁶¹ Tüm bu dağılım içinde bir tane-si gerek kompozisyon ve gerekse sembolizm açısından Samandağ bölgesindeki anlatılarla benzer bir içerik oluşturur.

Anadolu erenlerinden Abdal Musa'nın yolu Kaş-Gömbe Yaylası'nda halen varlığını sürdüren Uçarsu bölesine düşer. Burada "su bulamayan" Eren köylülerle konuşur ve "Su ister misiniz?" diye sorar. Köylülere kurulacak dergâha mahsul vermeleri halinde su vereceğini söyleyen Abdal Musa, kabul üzerine esasını yere vurur ve buradan bugünkü Uçarsu çıkar. Ancak köylülerin verdikleri sözü unutmaması üzerine Abdal Musa suyun akışını tersine çevirir ve hazirandan kasım ayına kadar dergâha doğru akan suyun geri kalan zamanda aksi yönde akmasını sağlar. "İşte bu sebeple" diye açıklar âlimler, "O günden bu yana su köylülere faydası olmayacak şekilde akar".⁶²

59 KUMARTAŞLIOĞLU, Satı. "Mucizeden Keramete: Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler." Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi, 2016 Güz, s. 129.

60 Mucize ve keramet ilişkisi hakkında bkz. İslam Ansiklopedisi. Veli Md. Uludağ veli ve nebi arasındaki farkı açıklarken: "Nebinin mucizesi, velinin kerameti vardır."

61 Hacı Bektaş-ı Veli, Abdal Musa bu doğrultudaki kerametleri için bkz. KUMARTAŞLIOĞLU, Satı, s. 121.

62 Efsanenin az çok değiştirilmiş hali için: <http://abdalmusadernegi.org/ucar-su/>. Burada da bir ibret öyküsü bulunur. Hz. Musa'nın Kıtab-ı Mukaddes öyküsü ile paralel biçim-

Kumartaşlıoğlu, Anadolu'nun muhtelif yerlerinde toprak-tan su çıkarma motifini ve bunların efsanevi bağlamlarını derle-miştir. Manisa Demirci ve Uyuzpınarı'nda Hz. Ali'ye mal edilen köken mitleri, Afyonkarahisar Bayat'ta Osmanlı'nın kurucusu Osman Bey'e atfedilir şekilde yerel bir biçim kazanmıştır. Bunun dışına asanın yere vurulması ya da ulvi kişinin dokunuşuyla mey-dana gelen pınar ya da nehirler arasında Isparta Senirkent'teki Ayazma Pınarı⁶³ Isparta ili Çandıra Bölgesi'ndeki Kocabunar,⁶⁴ Senirkent Kırkpınar, Şarkikaraağaç Suvar Köyü de bulunur. Ayrıca Kastamonu Abdal Hasan Köyü'ndeki Asa Suyu⁶⁵ ve Afyonkarahisar Seydiler Köyü'ndeki çeşme suyu da benzer öykülere sahiptir.

Tüm bu anlatılanlar asa ve asanın toprağa saplanması⁶⁶ ile ger-çekleşen suyun çıkışı, verimlilik ve bereket gibi temalar ekseninde yürümektedir. Kadim mitolojilerde “doğum” ya da “gebelik” analo-jisi ile ilişkilendirebileceğimiz bu sembolik tekrarlar Anadolu'nun yaşayan alternatif inanç sistemlerine “ulu” kişilerin mucizeleri ya da erdemleri mahiyetine doğru bir dönüşüm gösterir. Mucizeleri gerçekleştiren kişilerin Allah'ın yalnızca aracıları olduğu şeklindeki düzeltme çabalarına rağmen bu inanış biçimleri *ortodoks* kabulle-rin dışında kalır ve kesin biçimde Türklerin ya da etkileşim halin-de olunan eski inançların etkileşimini gösterir. Doğal olarak batıl

de burada da nimetlerden yararlanan ancak bunun değerini bilmeyen bir halkın kay-bettikleriyle ilgilidir. (Erişim: 3 Aralık 2019) Su halen Aleviler için kutsal buluşma ve seremonilere tanıklık eder. Hidrellez zamanında buraya gelen vatandaşlar su kenarında kurban lokması hazırlar ve ceme durur”. 10 kilometrelik yürüyüş ile ulaşılan bu yerde dileklerde bulunulur. Hac'da Zemzem Suyu'nun çıkışı ile ilgili hadislerde de İsmail'in ayağının bastığı yerde meleğin suya ulaşması hakkında Kumartaşlıoğlu, s. 129.

63 Hacı Bektaş-ı Veli müridi Zekeriya Sultan'ın marifetidir.

64 Evliyaların marifetidir.

65 Adından anlaşıldığı gibi Abdal Hasan'ın marifetidir. Sapanın ilk değdiği yerde süt çıkmış, Abdal Hasan'ın dileği ile suya dönmüştür. Bu su halen şifalıdır.

66 Suyun çıkarılması ile ilgili kompozisyon her daim sopa-asa ya da sırığın toprağa temasıyla gerçekleşmez. Kimi hallerde ayağın yere vurulmasıyla da mümkün olur. Kur'an-ı Kerim'in "Sad Suresi" 41-43. ayetleriyle kıyaslayın. Burada Hz. Eyyüb'a verilen imti-yazlardan bahsedilir. "Rabbine, 'Şeytan bana bir yorgunluk ve azap dokundurdu' diye seslenmişti. Ayağını yere vur, işte yılanacak ve içilecek serin bir su' dedik" ifadelerine yer veriliyor. Bkz., *Kur'an-ı Kerim ve Yüce Meali*, s. 454, Prof. Dr. Süleyman Ateş, Kılıç Kitabevi.

inaniş kategorisi ile karşı karşıya olduğumuz açıktır. Atalara, ölü-
lere ya da ululara tapınım ya da doğa unsuru ve ruhlarına tapınım
gibi Türklerin kadim geleneklerinin bu silik izleri diğer taraftan kült
merkezlerin oluşumu, kutsal yerlerin belirlenimi ve bu eksenle ri-
tüel esaslarının oluşumunda merkezi roller üstlenir.⁶⁷ Yerin kutsal-
lığını sağlayan öyküler verimlilik kültüründen İslam'a adapte olacak
şekilde dönüşüme uğramış ve yaygın kabullerle buluşma, merasim
ve ritüellere vesile olmuştur.⁶⁸

67 İye kültüründen evliya ve erenlerin kerametlerine dönüşüm hakkında bkz. Kumartaşlıoğlu,
s. 135. Burada şu ifadelerle yer veriliyor: "İslamiyet öncesindeki iye anlayışı İslamiyet'ten
sonra farklı bir boyutta devam ederek, pir, evliya anlamlarına dönüşmüştür. Yerden su
çıkarma motifli efsanelerde su kültü ile veli kültürünün bütünleştiği görülmektedir."

68 Eski Türklerde bu unsurlara tapınım "Yer-Su" olarak betimlenen Orta Dünya katego-
risi üzerinden yürür. Bölge dağların etekleri, nehir kaynaklar ya da denizler gibi yerl-
erde oturan ruhlar topluluğunu içerir ve bir görüşe göre bu ruhların sayısı 17 adettir.
ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana hatları*, s. 33, Kabalcı, 2000.

Fransız ressam Francois Perrier'in (1590-1650) imzasını taşıyan *Musa'nın Kayadan Su Çekmesi* tablosu. Musa, Kitab-ı Mukaddes sayfalarına çok sayıda mucizesiyle nakşedilmiştir. Bunlardan en önemlisi "Çıkış" bölümünde yer alan "asa" ile kayaya vurma sahnesidir.

Kitabın 17. babı, kavmin susuz kaldığı bir zamanda Musa'ya kızgınlıkla kendilerine su verme isteklerini dile getirme sahnesini içerir. Bunun üzerine Rab Musa'ya 'İrmağa vurdu-ğu değneği' olarak Horeb'de kaya önüne gelmesini ister. Burada Rab Musa'ya onunla birlikte olacağının sözünü verir. Tanrı'nın izniyle Musa asasıyla kayaya vurur ve su çıkar: "Musa, İsrail ihtiyarlarının gözü önünde böyle yaptı."⁶⁹

İki Ulu Kişinin Buluştuğu Kutsal Kaya

Hatay, Hızır ve Musa ilişkisi bağlamında görelî bir zenginlik barındırıyor. Kur'an-ı Kerim'deki kıssalara dayanan ya da bunlarla ilişkili inanışlar Samandağ'daki ağacın dışında da çok sayıda merkez oluşturmuştu. Hızır'ın latif, nurdan ve uçucu bedeni ile paralel olarak farklı yerlerde ve farklı ikametgahlarının bulunduğu düşüncesi bölgeye yayılmış durumdadır. Hatta Hızır'ın farklı yerlerde ve yılın her bir gününe denk gelecek şekilde 365 farklı mekanının bulunduğu inanılır. Böylece karşımızda Hızır'ın ikametgahı olarak tanımlanan merkezlerin mezar nitelikli olmadığını görmüş oluruz. Bu olgu onun ölümsüz olduğu yönündeki inanışları desteklemektedir.⁷⁰

Mehmet Surur Çelepi, Hatay ilinde Hızır adına yapılmış 43, Türkiye genelinde de (Hüseyin Türk'ten hareketle) 51 Türbe'nin bulunduğunu aktarır. Bu 51 türbenin bütünü Alevî Nusayrî inancına aittir. Ayrıca 4 adet, Arap Hristiyanlara 1 adet de Türk Sünnîlere ait türbe bulunmaktadır.⁷¹ Hatay'daki türbelerden kimileri Hızır ile beraber başka ulularla da ilişkilidir. Bu türbelerden bazıları, Antakya'nın Odabaşı ve Alan Mahallelerinde, ayrıca yine Antakya'nın Karaali, Dörtayak, Balıkçı Pazarı ve Akıllı köyünde bulunur.⁷²

Bunlardan en önemlisi olan Hz. Hızır Türbesi Hz. Musa ile Hz. Hızır'ın buluştuğuna inanılan kutsal kaya üzerine inşa edilmiştir.⁷³ Bu kaya yapının içinde yer almaktadır. Ön kısımdaki mermerin üzerinde de Kur'an-ı Kerim'den ayetler yazılıdır.

70 Bu kadar çok Hızır türbesinin bulunması tartışmalara konu olur. Kimi inananlar bu inşa faaliyetlerinin sömürü amaçlı olduğunu vurgularken, özellikle Alevîler arasında bu yayılım normal karşılanmalıdır. "Hızır bir nurdur ve onun yansıdığı yer yerde bir türbe yapılmalıdır."

71 Türk, s. 140. Hristiyan inancında Türbe kültürünün bulunmayışına tezat olarak Hatay'daki 11 Hristiyan türbesinin 4 tanesi St. Georges'e aittir. Bu büyük olasılıkla Türklerle etkileşimin 2 yönlü boyutunu gösterir.

72 Bkz. ÇELEPİ, M. Surur. Hatay'da Hızır İnanışları, s. 536.

73 <http://mozaik.hatiab.org.tr/2017/05/02/hizir-aleyhisselam-turbesi-sahil-ve-musa-agacinin-ortasinda-bir-deniz-turbesi/> (Erişim: 12 Kasım 2019)

Anadolu'da hâlâ çok yaygın olan türbe inanişının özel yerlerinden biri olan bu kutsal mekân halen çok sayıda inananın ziyaretine açık haldedir. Yaşar Ocak, Asi Nehri'nin Kızıldağ, Musadağı ve Harbiye'den dökülen kolları arasında yer alan beyaz kubbeli yapının her yıl 14 Temmuz'da üç gün üç gece süren büyük bayramlara tanıklık ettiğini yazar.⁷⁴ Bu kutlamalar özellikle Nusayriler arasında yaygın olan Hızır kültü ile ilişkili ziyaret geleneğinin Hıdrellez olarak kabul edilen 6 Mayıs tarihinde gerçekleştiği bilgisini aktarır. Bugün, çok farklı uygulamalara tanıklık edilir ve Hatay'daki Hızır mekânları yoğun bir ziyaretçi akınına uğrar.⁷⁵ Ancak inanişlar Hızır ziyaretlerinin yılın her günü belli bir yoğunlukla sürmesine vesile olmuştur.

Buradaki kimi adetler, İslam'ın yaygın yorumlarının dışında koreografiler içerir. Örneğin ürkek çocukların yüzüne doğru Kur'an-ı Kerim'i hızlı bir biçimde kapatma ya da mum ve tütsü yakma gibi. Yerel ve kültürel bağlamda mum, ateş ve buhur gibi hareketlerin ziyaretçiler üzerinde güzel duygular uyandırma gibi işlevsel sonuçları tespit edilmiştir. Diğer taraftan mumun erimesinin günahların affı ile özdeş olduğu düşünülür. Ancak yakma işlemi sonrasında açığa çıkan dumanın yaygın ve evrensel anlamında kutsal olan ile bağ kurma ve gizli olanla iletişime geçme kaygısının yattığı düşünülebilir. Tütsü ya da mum dumanının “duanın yükselişini” temsil ettiği yönündeki fikirler dünyaya yayılmıştır.⁷⁶

74 Ocak, s. 141. Evvel Temmuz bayramı, bir tür bahar ve hasat bayramı olarak kutlanmaktadır.

75 Bkz. ÇELEPLİ, Mehmet Surur. Hatay'da Hızır İnanişları. Bu makaleye, https://www.academia.edu/33013980/HATAY_DA_HIZIR_INANISLARI linkinden ulaşılabilir (Erişim 26-27 Kasım 2019). Türbeye gelenlerin davranışı ve kutsal hareketleri de manevi kurallar ekseninde cereyan eder. Buna göre ziyaretçiler önce türbenin etrafında 3 ya da yedi kez döner. Dileklerin ardından Türbe'nin içine, Hızır'ın yeşil, doğanın canlanışı, verimlilik ve bolluk ilkeleri doğrultusunda güzel kokulu çiçekler bırakılır. s. 538. İçeriye girenler dış kapının iki yanını, sonrasında da mermeri üç kez öper. Duanın kabulü için duvarlara taş parçaları yapıştırılmaya çalışılır.

76 Hristiyanlar, Museviler ve Yunan kültüründe dumanın rolü hk. Bkz. Larousse Semboller Sözlüğü, s. 192. Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - <https://rantey.org>

Hızır Türbesi'nde tanıklık edilen dualardan bazıları şöyledir: Ürkek çocuklara cesaret kazandırma,⁷⁷ çocuk adağı,⁷⁸ ağrıyı kesme, şifa bulma⁷⁹. Bu dualar için yapılan uygulamalar ise türbe içindeki ağaca kâğıt asma ya da denize ya da Asi nehrine dileklerin yazılı olduğu kâğıtları asma vb.⁸⁰ Bu uygulama Karadeniz bölgesinde Hıdırellez'in ineceği gece gül dikenlerine içinde dileklerin yazılı olduğu bohçalar asma şeklindedir. Kaynak kişi N.D. (65) ile yaptığımız görüşmede gece dilekleri saklayan bohçaların gün doğmadan toplandığını belirtir. Toplanan bohçaları evde saklama mümkün olmakla birlikte tercih edilmez.

Gül eski dünyadan bugüne en güçlü çiçek sembollerinden biridir. Semboller sözlüğü "safılık", "sessizlik ve mükemmel hayat için gereken dönüşümü temsil ettiğini açıklar Gül'ün. Bu arkaik anlam neredeyse kendiliğinden biçimde İsa'nın sembolü olarak anılmasına yol açar.⁸¹ Kırmızı gülün İsa'nın kanını, dikenli yapısı ise başına yerleştirilen tacı ve dolayısıyla çektiği çileyi anlamlandırırken, diğer taraftan kanın toplandığı kabın efsanevi Graal'in temsili haline dönüşümü Hristiyan dogmasında yaygın biçimde kabul görür. İmkânsızın arayışı olarak çok sayıda halk öyküsünde yer alan Graal (Kutsal Kupa), Meryem'in karnı ve Yahudilerin Kutsal Ahit Sandığı gibi karşılıklara gebedir. Bu yapı, ölümsüzlük ve abı hayat çağrışımlıyla Hızır ve St. Georges'e etkin bir bağlantı oluşturur.

Gül sembolizmi yalnızca Karadeniz Bölgesi'nde değil neredeyse Anadolu'nun büyük bir kesiminde Hızır uygulamalarının asal

77 Kur'an'ı çocuğun yüzüne doğru rüzgâr yapacak şekilde yaklaştırma.

78 Çocuğu olmayanlar türbeye gelir ve dilekte bulunur. Dileğin ardından türbeye yakın yerlerde uyur. Yarım saatlik uykuda rüyaya Hızır girerse dua kabul olur. Çelebi, s. 543. Erkek çocuk isteyenler bu dileklerine kavuşursa, 7 yaşına kadar saç kesmez. 7 yaşında çocuğun saç kesilir ve saç tartılır. Bu saç ağırlığınca para, yoksullara dağıtılır ve kesilen saç da türbeye asılır. Çelepi, s. 542.

79 Kutsal zeytinyağını pamukla vücudun ağrıyan kısımlarına sürme. Bazı tanıklıklar rüyada tedavi edildiklerini söyler.

80 Hıdırellez zamanı denize ya da ırmağa para atma ritüeli ile Eski Türklerin köye yeni gelen gelini suya, suyu da geline gösterme adeti (hu köründürü [su gösterme]) ile bu seremoni kapsamında geline eşlik eden ihtiyar kadının süslerinden bir parayı suya atma geleneğini karşılaştırın.

81 Larousse Semboller Sözlüğü, s. 245.

araçlarından biridir. Dileklerin yazıldığı kâğıtların gömülmesi ya da gül dalına asılması en yaygın veriler arasındadır.

Kaynak kişi N.D. Uygun bir sonuç için bohçanın denize atılması gerektiği yönünde bilgi verir. Bu uygulama St. Georges Kilisesi'nde de takip edilir. Maketler ve kâğıda yazılan dileklerin denize atılması işlemi görevli bir kişi tarafından üstlenilir.⁸² Yine bu bölgede de paraların toplanması, taş toplanması vb. uygulamalar, para ya da ev amaçlı adakların Hatay bölgesinde de varlığı kültün Anadolu genelinde statik ve etkin olduğunu gösterir. Hatay bölgesinde görülen özgün uygulamalar arasında ise kısmetin açılması amacıyla başın üstünde kilit açılması ya da güneş doğmadan denize ışık tutmak da bulunur.⁸³

Hızır, edilen duaların, niyet ve beklentilerin, yeryüzünden gökyüzüne taşıyıcısı inancını yaşatan karakter olarak bu ritüellerin merkezinde durmaktadır. Tüm dünya mitolojilerinde karşılığını bulduğumuz yapı, Modern tek tanrılı dinlerde de yaygın bir tapınım ağı oluşturur. Tıpkı Hızır gibi baharın gelişi vesilesiyle yapılan kutlamaların Hristiyan inanış içindeki karşılığı olan Sait George ya da Aya Yorgi arasındaki özdeşliğe bilginler sıklıkla dikkat çekmişti. Bu etkileşimin Yahudi kültüründeki yansıması İlyas⁸⁴ ya da Eliyahu⁸⁵ olmalıdır.

Karakterler arasındaki bağ Hermes, Enoch ya da Hanoch karakteriyle paralellik arz eden "ölmeden önce gökyüzüne alınma"

82 Türk, s. 143.

83 Bu ritüel denizden alınacak kum ile eve dönülmesi ile tamamlanır. Amaç ev sahibi olmaktır. Sakarya bölgesinden edinilen tanıklıklar da Sapanca gölünden toplanan kumların dualar eşliğine torbalara doldurulduğu ve bir sonraki Hıdrellez'e kadar evde saklandığı yönündedir. Bu bereket ve verimliliğin sağlayıcısıdır. Eraslan s. 77.

84 İlyas, MÖ IX. yüzyılda OMRİ hanedanlığı döneminde, başka ülkelerin tanrılarının İsrail ülkesine sokuluşu ve dinin dokusundaki yıpranmayı bahane eden bir ayaklanmanın önderlerinden birisidir: YEHU Ayaklanması'nın... Öğrencisi Elişa ile birlikte İsrail ülkesinde Yehova'nın üstünlüğünü savunan İlyas ekseninde yürüyen mitoslar, Prof. Hooke'nin de belirttiği gibi: "Peygamberlerin oğulları adıyla bilinen bir grup tarafından korunmuş ve saklanmış olmalıdır." Bkz. S. HOOKE, Orta Doğu Mitolojisi, age, s. 214.

85 İbranice kökenli ilk isim Eliyahu ya da Eliyah olmalı. Arapçaya İlyas şeklinde geçmiş olmalı. Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, "İlyas", HARMAN, Ömer Faruk. TDV Yayınları, 22. Cilt, s. 160.

kalıbı ile İlyâ'yı içine alan bir kapsam yaratır. Kitab-ı Mukaddes'te yanında öğrencisi Elişâ olduğu halde "ateşten atların koşulduğu bir araba ile" gökyüzüne çıkan bir karakterdir. Bu niteliği ile Kur'an-ı Kerim'de hayır ve şerrin gizliliği hususunda Hızır ile özdeşleşen İlyâ, tıpkı İlyas gibi Allah'ın kendine verdiği ayrıcalıklardan yararlanan ve insanda cisimleşen bir tözü barındırır. Ancak bu kişiler kimi kabullerde iki ayrı karakter olarak şekillenebilir. Bu yönüyle Hz. Ali'nin "gökyüzüne alınmasına rağmen" yeryüzünde yaşamaya devam eden iki kişiyi Hızır ve İlyâ olarak tanıttığı rivayet edilir.⁸⁶

Bu isimler Kur'an-ı Kerim'den etkilenen halk inanış ve menkıbelerinde iki ayrı kişi olarak sunulmaya devam edilir. Antakya'da yaşayan Sünni Müslümanlar arasındaki Hıdrellez inanışına ilişkin köken mitosunda bu karakterler Zülkarneyn'in yanında resmedilir. İskender olarak kabul edilen bu kişinin yine ab-ı hayat suyu arayışında yanındaki iki yoldaşı olan İlyas ve Hızır karanlık bir dehlizde efendilerinin (İskender) kendilerine verdiği bir mücevher olduğu halde ayrılmışlardı. Zülkarneyn yolun bu kısmında İskender'in komutuyla başka bir yöne gitmişti. Menkıbe, İlyas ve Hızır'ın çok geçmeden ölmüş balığın üzerine değer su ile canlanması ve bu sayede ab-ı hayat suyunun yerinin saptanmasıyla ilgili klasik bir izleği takip eder. İlyas ve Hızır hemen bu sudan içerler ve ölümsüzlüğe kavuşurlar. Ancak bu kaynağı bulduklarına ilişkin bilgiyi kendilerine saklarlar. İşte Hıdrellez, ölümsüzler arasına kavuşan Hızır ve İlyas'ın senede bir kez "gül fidanı altında" yahut "deniz kenarında buluşmalarının anısına kutlanır".⁸⁷

86 Bkz. KILIÇ, Mahmut Erol. *Hermesler Hermes*, s. 49.

87 Hızır ve İlyas ile yaşanan bu öykü dışında İskender'in ab-i hayatı yitirışı ile ilgili bir diğer anlatı Aşçısı Andreas ile yaptığı yolculuğu konu alır. Yol boyunca tüm askerlerini yitiren İskender'in yanında kalan son kişi olan aşçı tesadüfen ölümsüzlük pınarını bulur. Bu öyküde de acıkma ve yiyecek olan balığın canlanmasına yol açan pınar vardır. Aşçısı durumu İskender'e haber verir. Ancak pınar yitirilmiştir ve iki arkadaş onu bulamaz. İskender aşçısına öfkelenerek onu denize atar. İşte Andreas böylece bir deniz cinine dönüşür.

Ilyas ile Hızır'ın ölümsüzlük suyunu buluşu. İskender'i konu alan öykülerde ona bir türlü ulaşamamış olması, dünyevi hayata bağlılığı, ihtişam ve kudrete verdiği önem karşısında maneviyatı küçümseyen bir sembol olarak önemi ile yakından ilişkilidir.

Bununla birlikte Hatay Yahudileri ile sürdürülen görüşme-
de İlyahu-han Nebi'nin Hızır ile aynı kişiler olduğu belirtilir.⁸⁸
Hüseyin Türk, ilgili ritüellerin başladığı tarih olan Hıdrellez yani
5 Mayıs'ı 6 Mayıs'a bağlayan gece ile benzeşimin sürdüğüne dikkat
çekmektedir.⁸⁹ Bu tarihte mitsel karakterin St. Georges Kilisesi'ne
uğradığı düşünülür. Bu iki günde uygulanan ritüeller arasında bu-
hur yakmak, dua okumak, mum yakmak gibi bilindik uygulamala-
ra et olarak ilksel büyü ayinlerine benzer girişimler bulunur. Diğer
tarafın Musa'nın asasının çınar ağacına dönüştüğü düşünülen yere
hac yolculuğu ve "Ab-ı hayat çeşmesinden su içme" gibi gelenekler
de bulunmaktadır.

Hüseyin Türk, küçük taşlar, kibrit çöpleri ve hamurdan bebek
yaparak çocuk sahibi olmayı dilemek ve gelin-damat maketi yapa-
rak kiliseye bırakmak suretiyle evlenmeyi ummak gibi hareketlerin
gerçekleştiğini söyler. Kaynak Kişi N.D. Bohçanın içine "para" iste-
ğine karşılık "bozuk bir para", örneğin "ev" isteğine karşılık "maket
ev" yerleştirme uygulamasının Karadeniz bölgesinde yaygınlığını
anlatır. Bu sembolik dönüşüm kökenleri ilkel dünyaya uzanan bir
büyüsel aktivite girişimidir. Çanakkale bölgesinde de mendilden
yapılan beşik maketinin türbeye bırakılması halinde çocuk sahibi
olunacağı yönünde inanç saptanmıştır.⁹⁰

Antropologlar büyü aktivitesinin "gerçekleşmesi istenen du-
rumun simgesel olarak öncelenmesi" olarak önemine yeterince
dikkat çekti.⁹¹ Bu arkaik bağlam günümüze uzanan kesintisiz bir
uygulama alanını temsil eder. Prof. Rivers kara büyüde düşmandan
alınan bir parça saç ya da tırnağın bir bohçaya hapsedilerek ateşte

88 Kaynak kişi şöyle diyor: "Ya İlyahu-han Nebi, Hızır diye bildiğimiz ve tabir ettiğimiz
kişidir. Eraslan, s. 80.

89 "Hatay'da Hızır ve St. Georges hakkında benzer söylenceler anlatılır." Türk, s. 139.

90 Eraslan, s. 77

91 Acı çekmesini istedi kurbanın ruhunun bir parçasını bohçaya hapseden büyücünün ti-
yatral sahnesini aktaran Prof. Rivers, gerçekten acı çekiyormuş gibi inler ve bağırır. *Tıp,
Büyü ve Din*, s. 31-32, çeviren İbrahim Enis Köksaldı, 2004, Epsilon Yayınevi. Ayrıca bkz.
Malinowski: "Ne olursa olsun ayin kendi kendinin taklididir." *Büyü, Bilim ve Din*, s. 71,
çeviren Saadet Özkal, Kabcacı, 2002.

çevrildiğini anlatmıştı örneğin. Büyü uygulamasının “sembolik” öncelemeyi temsil ettiğine ilişkin delilleri daha önce anlattığım için burada tekrarlamayacağım.⁹² Bu uygulamalar mağara duvarlarında olması istenen olayın resmedilmesine benzer “sihirselsel düşünüş” izleğinin bugüne dek ulaşmış olduğunu göstermektedir.

Hristiyanlığın Aziz George kültü ile İslamiyet'in Hızır kültü arasındaki etkileşimin kökenleri Türklerin Anadolu'ya girişi ve Müslümanlaşma sürecine dayanıyor olmalıdır.⁹³ Gerçekten de Anadolu'ya giriş öncesinde de göçebe Türk ve Orta Asya inanışlarında çocuğu olmayanlara çocuk veren, ad koyma merasimlerine katılan, kapanmış kısmeti açan, zor zamanda yetişen şahsiyetler dizgesi bulunmaktadır.⁹⁴ Anadolu'ya giriş sonrasında ise Türklerin Hristiyanlığın Azizlik mertebesi ve inanışlarından etkilenmiş oldukları düşünülüyor. Malazgirt Savaşıyla birlikte Anadolu'ya başlayan Türk göçünün Hristiyan azizleri ve Eski Ahit karakterleriyle ilişkili çok sayıda kutsal yer ile karşılaştığı görülmüştü. Bu açıdan İslamiyet'in Atalar kültü ile arasına koyduğu mesafe sebebiyle Hristiyanlık daha güçlü bir etkileşim olacağı sunmuş olmalı. Özellikle Hızır konusundaki özdeşlikler ve uyarlanabilirlikler, kutsal mekanların yeniden şekillenmesine yol açmıştı. Başta sufi gruplar olmak üzere bölgedeki bu kutsal alanlara gösterilen ilgi, Müslüman Hristiyan ortak kutsal değer algısı biçimlemiş, böylece ortak bir ziyaret alanı oluşmuştur.⁹⁵

Hızır figürü ve onunla ilişkili evrensel kalıp yalnızca Anadolu'da değil dünyanın farklı coğrafyalarında da kült merkezlerinin oluşmasına yol açmıştı. İslam kültürüne yansdığı şekliyle

92 Bkz. HALİS, Göktuğ. *Dinin İki Kaynağı, Büyü ve Şaman Sembolizmi*, s.118 ve sonrası.

93 Melikoff'tan alıntılanan TÜRK, Hüseyin. Doç. Dr. “Hatay'da Müslüman Hristiyan Etkileşimi”, St. Georges ya da Hızır Kültü, s. 139. Milli Folklor, 2010, Sayı 85.

94 Bunlar “Ak-Koca”, “Gök-Koca”, “Altın Sakallı Ay Koca”, “Ayaz Ata”, “Ak Sarıklı” vb. isimlerle anılır. KILIÇ, Ebru. “Uygur Türklerinin Destan ve Halk Hikâyelerinde Hızır Tipi”. Uluslararası Uygun Araştırmaları Dergisi, Sayı 4, 2014, s. 49.

95 GÜNDÜZÖZ, Güldane. “Hızır-İlyas Kabulü Bağlamında Anadolu'da Kutsal Mekân Algısının Yeniden İnşası Sorunu”, Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2017, Cilt 16, Sayı 32, s. 598.

Hızır'ın kutsal kişiliği bir nevi "Tanrı'dan gelen yardımcı" ya da "duaları" Allah'a ulaştırıcı şeklinde kimlik oluşumuna vesile olmuştur. Bu yapı dünyanın farklı yerlerinde Hatay Samandağ'da olduğu gibi Hızır'a adanan türbelerin yayılımına yol açmıştı. Gerçekten de Şeria nehrinin denize döküldüğü yerde yer alan "Ziyaretgâh-ı Hasu Amme", Cebel-i Lübnan Etekleri gibi yerler ziyaretgah olarak belirlenmişti. Bu geniş coğrafyaya yayılım gücü, Hızır'ın kutsiyet yüklü niteliklerinden kaynaklanmaktaydı⁹⁶ ve bu niteliklerle Mekke, Kudüs, Kahire ve Tunus gibi şehirlerde de Hızır ile ilişkili merkezler bulunmaktadır. Ayrıca Edirne, Kırklareli, Mudurnu, Çorum, Şam, Semerkand, Afyon, Akşehir, Denizli, Giresun gibi yerlerde Hızır ile ilişkili isim, ziyaretgâhlar ve kalıntılar kaydedilmiştir.⁹⁷ Konuyla ilgili dikkate değer bir genelleme sunan Gündüzöz, Hızır'a atfedilen öykülerin kaynak bölgelerinin Irak, Mısır, Hicaz, Suriye ya da Filistin olmasına rağmen, İslamiyet'in Bizans ve Haçlılar ile mücadelesinin ortaya çıkardığı psikolojik yığılmanın belli bir sınır bölge oluşumuna yol açtığına dikkat çekmişti. Buna göre Hızır ile ilgili mekanların büyük bir çoğunluğu söz konusu savaşlar ve fetihlerin yürütüldüğü sınır bölgelerde kümelenmiş olmalı. Zira bu temaslar ortaya Hristiyan, Müslüman ve Yahudilerin yakın temasta bulunabileceği şehir ve yaşam alanları ortaya çıkarmıştır.⁹⁸

Hatay Samandağ beldesindeki türbenin böylesine ilgi görmesi büyüsel aktivitenin kapılım gücü ile ilgilidir. İki uhrevi kişinin buluştuğu kayanın üzerine inşa edildiğine inanılan türbe böylece, olayın gerçekleştiği ilk anın ve mekânın kutsal hale gelişine ilişkin yaygın izleğin devamıdır. İnsanlar bugün bu buluşmanın mahiyetine yönelik inancı koruyarak güçlü bir anma ve tekrar geleneği oluşturmuştur. Kutsal yerin bu geleneksel mahiyeti kurucu kişinin ya

96 Bulunduğu yeri dönüştürme, bereket ve verimlilik, uzun yaşam sırrı, büyük mesafelere yolculuk etme yeteneği, Gündüzöz s. 599.

97 <https://www.antakya.com/bilgi-85-hz-hizir-aleyhisselam-ve-samandag-turbesi>. Hızır'a atfedilen kutsal mekanların yurt içi ve yurt dışı listeleri için bkz. Ocak, s. 136 ve sonrası

98 Bkz. Bu sayede Müslümanlar için bilinmedik örfe ve geleneklerin kabulü mümkün olmuştur. Gündüzöz, s. 599.

da dinsel kahramanın taklidi ve inanan açısından merasimin tekrarı anlamına gelir.

Musa ile Hızır'ın buluşması ve miras olarak bırakılan kaya öyküsü karşımızda yalnızca bir köken ve ritüel mitosunu değil aynı zamanda prestiji mitosunun da bulunduğunu gösterir. Mitosun merkezindeki kaya "varlık" âlemini "değişmeyen özü" temsil eder.⁹⁹ Bu sebeple çok sayıda kaynak "kayaların" doğanın kemikleri, kemikler de "ruhun özü" olarak görülmesi gerektiğinden bahsetmektedir.¹⁰⁰ Bu bağlamda inanç tarihinin "ruh" ya da "ölümsüzlük" ile ilişkili boyutu kültürel bir öykü ile desteklenmiş gözüküyor.

Bu kompozisyonun içrek anlamı verimlilik kültü ile ilişkili bir katmana varır. Yaşar Ocak, aslı "el-Hadır" olan Hızır sözcüğünün bir "isim" değil lakap olarak değerlendirilmesi gerektiğine bir kez daha dikkat çekmişti.¹⁰¹ Kimi kaynaklarda "el Hadr" ya da "el-Hıdır" şeklindeki kullanımlara rağmen yaygın ve doğru biçimiyle "el-Hadır" olarak geçen karakter Türklerde Hızır ya da Hıdır, İran kültüründe de Khezer şeklinde çağrılmaktadır. Verimlilik kültü tüm dünya mitolojilerine olasılıkla doğanın çevrimi ve yenilenen bir yaşam ilkesi olarak yansımıştı. El Hadır kelimesinin Arapçadaki "el-Ahdar" kullanımı "yeşili çok olan yer" ya da yeşillenme ilkesine bir kez daha dikkat çekmektedir. Kimi meallerde "Kuru yer üzerine oturması halinde" kuru otların yeşillenmesine olanak tanıyan bir ilahi gücün taşıyıcısı nitelemesi yapılmıştır.¹⁰²

Kimi İslam kültürü araştırmacıları, Hızır'ın doğanın yenilenmesiyle ilişkili bir bitki tanrısı olarak görülmesi fikrine karşı çıkmıştır. Ancak bu karşı çıkışın, "Hızır'ın bitkiler yerine ve hatta daha fazla sularla ilişkili olarak sunulması" yönündeki argümanı pek yerisizdir. Zira yaşam veren su, anne karnı, verimlilik, doğanın çevrimi

99 Bkz. *Larousse Semboller Sözlüğü*, s. 338.

100 Kaya sembolizminin dönüşümleri hakkında bkz. kemik, yeniden doğum, çürümezlik, dayanıklılık, sonsuz yaşam ve ölümsüzlük. HALİS, Göktuğ. *Göbeklitepe Sembolizmi*, s. 34.

101 Bkz. Yaşar Ocak, s. 67.

102 Bkz. "Hızır nerede namaz kılrsa orası hemen yeşillenir." Bu uydurma hadis hakkında, Yaşar Ocak, s. 67.

ve üreme birbirlerinin yerine geçen ilk imgelerdir. Bu ise Hızır'ın verimlilikle ilişkisini, başka kültürlerden gelsin ya da orijinal İslam öğretisi olsun-kesin biçimde göstermektedir.

Hızır karakterinin yenilenen bitki sembolizmi ya da sonsuz yaşam suyu ile ilişkili kimi anlatıları onun öz yaşam öyküsündeki mitolojik dile de yansımış olmalı. Gerçekten de onun ebedi bir yaşama sahip olduğu hususunda yaygın bir kanı bulunur. Bu ise başta Hermes gibi kimi karakterlerin ve ölmeden önce gökyüzüne alınma fikrinin izlerini sürmemiz gereken kültürel bir oluşuma işaret etmektedir. Aydın Durdu tarafından Hatay bölgesinde sürdürülen yüz yüze görüşmelerden birinde önde gelen bir Nusayrı Şih'i'nin Hz. Hızır'ın bir evliya değil peygamber olduğu ifadesi kayıtlara geçmişti. Şih şöyle devam eder: "Ölmemiştir. Ölümsüzlüğünün sebebi de 'ölümsüzlük suyundan içmesinden değil' nurdan oluşundandır."¹⁰³

Bu inanın kimi boyutları İslam inancının kabul sınırlarını aşar ve olasılıkla köklü bir yerel bağlama işaret eder. Bu ifadelerden Hz. Hızır'ın Allah ile görüşebilen nadir kullardan biri olarak betimlenmesi, Musa'dan üstün olmakla birlikte Hz. Muhammed ile eşit sayılması gibi kabullere temas edilir. Bununla birlikte Hızır, tüm evliyaların sultanı olan Hz. Ali'nin nurundan daha aşağıdadır.¹⁰⁴

Hızır'ın böylesine geniş bir coğrafyaya yayılım niteliği, mitolojilerde oynadığı kimi rollerin bilinç dışından günümüze dek taşınması sayesinde olur. Gerçekten de Hızır, zor durumlarda ve felaketlerde iyi haber ve göksel kurtarıcı rolü ile ön plana çıkar. "Hızır gibi yetişme" ya da "Kul bunalmadıkça Hızır yetişmez" gibi sözlerin kökeni bu ilahî müdahaleye inanç ile tüm yurda yayılmıştır. Bu sesleniş Hristiyan inancında "Ya Allah Ya Corcus", Alevi Nusayrilerinde ise "Ya Ali Ya Hıdır" biçimindedir.¹⁰⁵ Diğer taraftan

103 Bkz. Çelepi, s. 534-535.

104 Nusayri inancındaki kimi bildirimlerde Hızır'ın Allah'ın büründüğü sıfat ya da kılık olarak tanımlandığı görülür. Halk inanışları içinde ise "Allah'a yakın bir melek" ve kesin biçimde Peygamber'den üstün bir varlık olarak resmedilir. Eraslan s. 90.

105 Türk, s. 139. Bu yakarı şiiri, karşılaşılan bir güçlük ya da kazada "Ya Hızır ya Corcus" ya da "Ya Alan ya Mesih ya Corcus" biçimine dönüşebilir. Hristiyanlarda da "Ya Mar Corcus'un yanında Ya Hıdır" çağırısı kullanılmaktadır. Eraslan, s. 85.

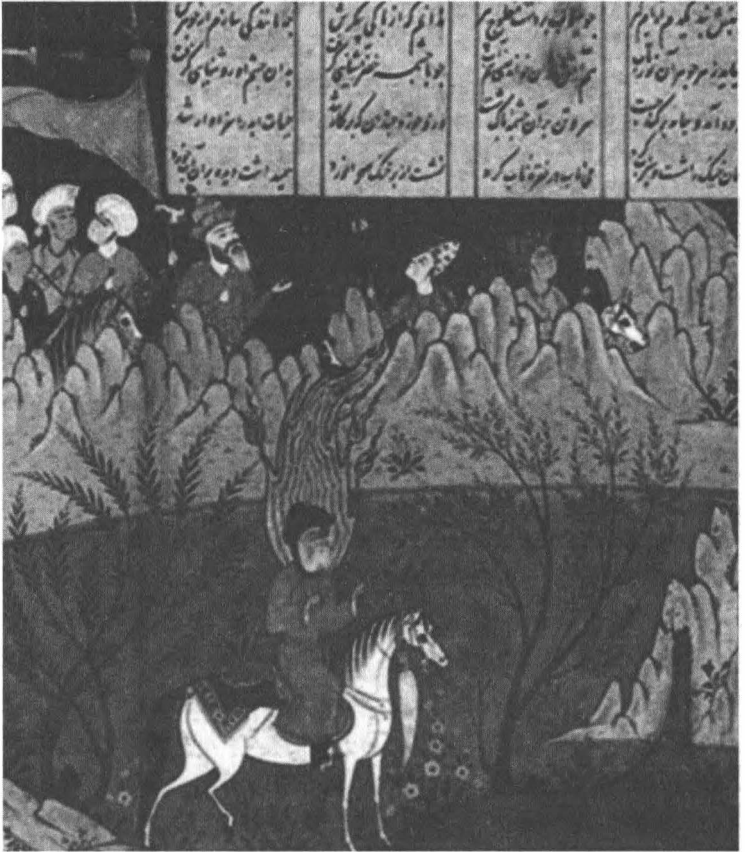
Hızır insanın içini okuyan bir ilme, niyetlere uygun halde ödül ve ceza sistemini uygulayan Tanrısal bir yargıdır. Gerçekten de Yaşar Ocak, Hızır'ın işlevleri arasında iyileri mükafatlandırma ve kötülerini cezalandırma ilkesini de saymıştır.¹⁰⁶ Manas Destanı'nda da Hızır benzer bir misyon üstlenmiş gözüküyor.¹⁰⁷

Farklı inanışlardan gelen insanlar için kutsal olan Hz. Hızır'ın türbesinin mimari formuna da değinerek bu bölümü bitiriyoruz. Binanın mimari dokusu taş ve kerpiç karışımıdır. Biçim olarak da-iresel şekilde kutsiyetin takibinin icra edildiği yapının benzerlerine Türkmenistan, Azerbaycan ve kimi Orta Anadolu yapılarında da rastlamıştık. Hızır'ın hemen yukarıda andığımız yeşil ve verimlilikle ilişkisi Hızır türbelerinin benzer bir renkte dizaynına yol açmıştır.

Hızır Musa buluşmasında ismi geçen Mecma'ül Bahreyn'in neresi olduğuna ilişkin tartışmaların bir kısmı günümüzde Samandağ'a işaret eder bir kanaat oluşturmıştır. Burası Kur'an-ı Kerim'de geçen kıssaya uygun bir şekilde Asi Nehri'nin denize dö-küldüğü yerdir.

106 Hızır'ın diğer işlevleri arasında bereket ve bolluğun sağlanması, savaşlarda yardımcılık da bulunmaktadır. Bkz. Ocak, s. 122 ve sonrası.

107 Bkz. Eraslan, s. 75.

Hızır'ı beyaz atı ile ab-ı hayat çeşmesinde sergileyen bir minyatür.

Üçler'in Yüce İkametgâhları

Hatay'ın Dört Yol ilçesine 5 kilometre mesafede yer alan bölge, kökenleri uzun yıllara dayanan bir ritüel merkezi olarak dikkat çeker. Arkeolojik açıdan şehrin kuruluşunun ilk yıllarına dek giden yerleşim izleri Roma çağına ait bulgularla desteklenen bu bölge, ulvi kişiliklerin türbeleri ve ziyaretgahlarıyla doludur.¹⁰⁸

Karabıyık Dede ile ilgili anlatılanlar, bölgenin yalnızca Müslümanlar için değil Hristiyanlar açısından da kutsal bir nitelik taşıdığını gösterir. Karabıyık dede, bir zamanlar burada yaşayan ulu bir kişi idi ve yaygın biçimde evliya, veli, kırklardan biri, gaybın sırrına vâkıf üç ya da yedi kardeşten biri olarak tanımlanır. Şifa dağıtan kudrete sahip olduğu düşünülen Karabıyık Dede'nin bu meziyeti ölümünün ardından da devam etmiştir.¹⁰⁹ Bu özellik "ziyaretgâh" kültürünün asli formlarından biridir.

Evliya "veli" sözcüğünün çoğulu olsa da Türkçede de tekil anlamıyla kabul görür ve "koruyan/korunan" anlamındadır. Sözcüğün bu görünür anlamı Kur'an-ı Kerim'de iyinin (Allah'ın) yoluna düşenler ile kötünün (Şeytan'ın) yoluna düşenler arasında fark gözetildiğini, bu yola girenlerin birbirinin evliyası olduğu bildirimini gösterir.¹¹⁰ Halk arasında yaygın olarak kullanılan "veli" deyimini bu kökenden hareketle Allah'ın koruduğu ve yardım ettiği kimselere işaret eder. Bu halde velilik ibadet ile Allah'ın dostluğunu kazananlardır.¹¹¹ Onların yattığı yerlere yönelim Tanrı'nın bu kişiler bah-

108 Ziyaret sözcüğü Arapçadır. Aynı kökten gelen "zevr" sözcüğü hem "ziyaret etme" hem de "ziyaret eden" şeklinde iki kullanımı vardır. Ziyaret eden anlamındaki "zair" kelimesinin kullanımı daha yaygın olmakla birlikte "zuvar" ve "mezar" gibi aynı kökten gelen sözcükler "bir kimseyi görmeye gitmek" anlamına gelmektedir. Bkz. KIYAK, Abdülkadir. "Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı". Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 2012, Cilt 1, Sayı 2, s. 161.

109 <https://edebiyatvesanatakademisi.com/anonim-edebiyat-mizah-hiciv/hatay-efsaneleri-karabiyik-dede-yatiri-dortyol-rabat-koyu/63115>

110 Karşılaştırma için bkz. "İnanan erkekler ve inanan kadınlar, birbirlerinin velisidirler". "Tevbe Suresi", 71. ayet.

111 Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, VELİ. Müellif Süleyman Uludağ, TDV Yayınları, Cilt 43, s. 25-28.

şettiği ulu güçlerin cisimleştiği, bir diğer deyişle “kutsalın görünür hale geldiği (tezahür ettiği) yerlerdir.

Bu tanım her şeyden önce peygamberlerin veli olduğunu gösterir. Bununla birlikte iman, ibadet ve takvada Allah yoluna giren ve kararlı bir yönelim gösteren kişilerin veliliği inancın temeli olarak gözüktür. Buhari'nin aktardığı bir hadiste evliya “Allah'ı görmüş gibi ibadet eden kişi” manasında kullanılır. İslam kabulleri diğer taraftan Allah'a yakın ve yüce yaratıcının sevgini kazanmış kişilerin işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağının Allah olduğu inanışından hareketle yaygın bir kanaatin oluşmasını engelleyememiş gibidir. Öyle ki Allah bu kişileri korur ve sığınma durumunda kollarken bu kulunun arzusunu da yerine getirir.¹¹² Çünkü bunlar Kıyamet Günü'nde şehitler ve peygamberler gibi takdir edilecek bir mevkiinin sahibidir. İşte bu hal sıradan kulun ulaşılabilir tanrı temsilcisi olarak duaları makbul olan bu kişilere yönelmesine yol açmıştır.¹¹³

Evliyalar ve onları türbelerinin bulunduğu Hatay'ın bu bölgesinde en çok ziyaret edilen Karabıyık Dede'nin mezarı, olasılıkla yerleşim yerlerine yakınlığıyla bu ilginin muhatabıdır. Adı geçen diğer kardeşlerin yerleri daha yüksek rakımlardadır. Bu nedenle halkın dua, adak ve niyetleri buraya yönelmiştir. Yaşayanlar buraya ziyaretlerinde bölgedeki ağaç ve çalılara çaput bağlar ve şifa umarlar.

Karabıyık Dede'nin özellikle akıl hastalarına şifa dağıttığına inanılır. Tasavvuf inanışına göre hayatta iken ettiği dua ve himmetiyle insanlara faydalı olan evliyanın ölümünün ardından da bu niteliğini koruması mümkündür.¹¹⁴ Karabıyık Dede özelinde şifanın

112 Süleyman Uludağ bu hali şöyle açıklıyor: “Allah bu kulunun dileğini yerine getirir, kendisine sığınması halinde onu korur.” Ayrıca bir başka hadis: “Üstü başı perişan, hor ve hakir görülen bazı insanlar vardır ki onlar yemin ederek, ‘Allah'ın şu şöyle yap’ deseler bu duaları gerçek olur.”

113 Bunlar veli, evliya, ermiş, alim, sofu, seyyid, şeyh, gazi, mübarek, pir, dede, baba, abdal ya da şehit gibi unvanlara sahiptir. Kıyak, s. 161.

114 Uludağ: “Hayatta iken yaptığı dualarla ve himmetiyle insanlara faydalı olan evliyanın bu özelliği tasavvuf inancına göre vefatından sonra da devam eder. Buna tasarruf adı verilir.” Bkz. İslam Ansiklopedisi, “Veli” maddesi.

vuku bulması için uygulanan ritüel, inşası son dönemlerde tamamlanan türbenin içinde bir gece uyumaktır. Şifa bulma koşulu, rüya-da Karabıyık Dede'nin görülmesidir.

Bölgede dualara muhatap olan kardeşlerden biri olan Asar Dede ise, bizzat savaşta fırlattığı üç gülle ile Fransızları kovalamış biridir. Evliyaların savaşta Müslümanlara yardım etme teması Anadolu coğrafyasına yayılmış haldedir. Kimileri Kurtuluş Savaşı, kimileri de Kıbrıs ya da Kore gibi savaşlarda düşmana karşı savaşan askerlerin kaynak alındığı evliyalarla ilgili menkıbeler özellikle Kıbrıs Harbi sonrasında bir hayli yayılmış gözüküyor. Bir diğer örnek olarak Milas-Akbük yolu üzerindeki yatırları seçtim. Milas-Akbük yolu üzerinde Kıyıkışlacık Mevkii'ne inen tepede yer alan iki mezar yöre halkının dönemsel aktivitelerine tanıklık eder. Kutsal yerde yatan kişilerin kimliğiyle ilgili bilgi veren, Kıbrıs Savaşı'na (MÖ 69) uzanan bir hatırat çizer. Kıbrıs'ta çarpışan iki arkadaştan biri diğerini evinde ağırlamıştır. Ayrılık vakti geldiğinde evine yurduna dönmeye hazırlanan asker, kendisini ağırlayan arkadaşını evine davet eder. Aradan zaman geçtikten sonra yolu Muğla'ya düşen misafirperver kişi, arkadaşının davetine icabet eder. Ve bu köye gelir. Ancak söylenen adrese geldiğinde ilkin bir şey göremese de dikkatli baktığında bir evin belli belirsiz varlığını görür. Kapı açılır ve içeriden arkadaşı çıkar. Misafir o gece orada kalır ve arkadaşı tarafından iyilikle ağırlanır. “İşte” diyor kaynak kişi, “Buralarda yatanlar, Kıbrıs savaşında Türk ordusuna yardım eden evliyalardır.”

Kıbrıs Savaşı ile menkıbeler benzer bir formda anlatıla gelmiştir. Bunlardan birinde Rumların sürekli ateşi altında kalan bir asker ile ilgilidir. Bu ateş altında sıkışan askerin yardımına uzun boylu bir asker yetişir ve yarasını sarmaya başlar. Yaralı asker ona kim olduğunu sorduğunda, “Ben Amasyalıyım. Adım Hamzadır ve beni Kurtboğan olarak tanırlar” der. Yıllar sonra yaralı asker kendisine yardım eden kişiyi bulmak üzere Amasya'ya yol alır. Kurtboğan lakaplı kişiyi bulmaya çalışır ve yolu Gani Baba isimli biriyle kesişir.

Bu kişi Kurtboğan'ı tanımaktadır. Yaralı askeri bir caminin içine götürür ve türbeyi işaret eder: "İşte Kurtboğan hazretleri..."¹¹⁵

Asar Dede'nin Fransız savaşındaki kahramanca tavrı, diğer kardeş Hösem Dede'nin öyküsünde dünyevi alandan uzaklaşır. Kevgirle, bir damla dahi dökmeden su taşıyordu Hösam Dede. Ancak bu ilahi meziyeti, ovaya inip de bir kadının çıplak bileği-ni görmesi ile kaybordu. Kevgirden suyun akması üzerine niyeti-ni bozmanın pişmanlığını yaşayan Hösem dede geldiği yere geri döndü. Amanos zirvelerinde yaşamaya başlayan bu ulu kişi, kardeşi Asar dedeyle birlikte yabana ve yadlara karşı koruyucu bir rol üstlendi. İşte bu veliler hâlâ bu coğrafyanın koruyucusudur.

Hösem Dede'nin türbesinde yer alan bilgide, Miladi 1800'lü yıllarda yaşadığı vurgulanan zatın, Asar ve Karabıyık Dede'ler ile 3 kardeşten biri olarak tanımlanır. Üçler'den¹¹⁶ biri olan Hösem Dede, Hz. İsa meşrebi ile tüm insanları seven ve adaletsizliğe karşı mücadele eden bir kişidir. Bu bilgi yazısı, olağanüstü nitelikleri maddi-manevi hastalıklardan koruyan bir kişi olarak gösterilir. Olasılıkla Hösam Dede, "Hak'tan aldığı feyzi" halka anlatma misyonunu üstlenmiş idi. Bu kişi Tasavvuftaki Üçler hiyerarşisini tanımlanan halka imdat etme ve insana merhametle muhabbet etme misyonunu üstlenmiş kişi olmalıdır.¹¹⁷

115 Bu hikâyeyi, <https://www.kibrismanset.com/ilginc/kibris-ta-erenler-evliyalari-savas-ti-h211356.html> linkinden edindim. Bu öykü kalıpları evliyaların savaş meydanında cisimleşmeleri ve sonrasında da yurtlarına (yattıkları yerlere) dönüşleri, onu gören kişilerin bu gerçeği "onların yurtlarını" ziyaretleri sırasında anlamaları gibi ortak kalıbı işaret eder.

116 Üçler, yediler ve kırklar Türkçede en çok bilinen evliya gruplarıdır. Bu sayı vurgusu velilerin sayılarına göre oluşturduğu gruplar üzerinden anamlanır. Burada kast edilen "üç ulu ermiş" ya da "üç eren"dir.

117 Üçler hakkında doyurucu bilgi için bkz. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 367. ULUDAĞ, Süleyman. Prof. Dr. Kabalcı, İkinci Baskı, 2005, İstanbul. "Üçler bir kutup ve iki imamdandır." Kutup olan Allah adına mülk ve melekût âlemini idare eder. Kutup bu idare işlemini sağındaki ve solundaki imamları ile sürdürür. Sağ kısımdaki kişi Abdurrahman ve görevi melekût âlemi (gayb) muhafazası, soldaki kişi ise Abdülmelik ve mülk âleminin (maddi ya da cismani alem) muhafazasından sorumludur. Kutun ise merkezde durur. Kutup vefat ederse yerine Abdülmelik onun yerine geçer.

Bu bölge Şamanizm'de de karşılığını bulduğumuz ölmüş güçlü kişilerin-ataların ve onlara adanan dua, dilek ve niyetlerin can bulduğu bir yer olma niteliğini sürdürür. Hatay Dört Yol'da yaşadığına inanılan evliyalar arasında Asar Dede, Hösem Dede, Karabıyık Dede'nin yanı sıra Kömbe Dede de bulunmaktadır.

Hatay'ın bu bölgesinde anlatıla gelen efsanevi kişilikler ve onları merkeze alan ritüel eylemler, Anadolu coğrafyasının dört bir yanına yayılmış durumdadır. İki mezarın bulunduğu tepelik alan göz alabildiğine uzanan parçalı ve kimileri devasa büyüklüklere varan kayalarla kaplıdır. Zeytin ağaçlarıyla bezeli bu arazinin yola bakan yamacında yer alan yatırlar, hayırseverler tarafından inşa edilmiş dört köşe planlı bir duvar ile çevrilidir. Yatırların bu duvar içinde kalan bölümlerindeki ağaçlar yoğun biçimde çaputlar ve adak sistematiği ile ilişkilendirilebilecek kalıntılarla bezelidir.

Duvarın hemen dışında, olasılıkla mezarlara giriş kapısı olarak kullanılan açıklıkta (kuzey yönlü) birçok sacayağı bulunur. 10-12 civarındaki bu malzemeler belli zamanlarda köy halkının burada buluştuğunu ve törensel bir yemek aktivitesi gerçekleştirdiğini gösterir. Kaynak kişilerden E.Ö. buradaki yemek pişirme eylemlerini doğrulamıştır. Burada gördüğümüz şey atalarla (ulularla) buluşma edimi ve kutsal yemek ritüelidir. Bu girişim, insanlık tarihinin kurbanla birlikte takip edegeldiğimiz en eski ritüellerindendir.

Türbelerde yemek kültü, kurban merasimlerinin atalar (ölmüş ulular) ile yaşayanları buluşturan arkaik anlamlarının ötesinde bir şükran ve vazife olarak tanımlanabilecek evrim yaşamıştır. Yemeklerden kimileri "adak" adı altında sınıflandırılacak geleneklerin parçasıdır. Bu yapı, dilekleri yerine getiren ya da Allah'a ulaşmada aracı olarak tanımlanan ulu kişilerin huzurunda gerçekleştirilir. Bu kökensel argümanlar Anadolu İslam uygulamalarında da varlığını sürdürür ve çok sayıda türbe yemek sahnelerine tanıklık eder.¹¹⁸

118 Harbiye Belediyesi sınırları içindeki Hızır Türbesi, adak kesme, mutfak ve pişirme yerleri gibi bölümlerden oluşur. Bkz. Çelebi, s. 542.

Bu örnekler Anadolu'nun dört bir yanına ulaşacak şekilde yayılmıştır. Yaşayanların ilişki halinde olduğu ve fayda umduğu insanı aşan güçler, ruhlar, atalar ya da tanrısal varlıklarla iletişime geçme modelleri dinin ilksel kökenlerine dek izlerini sürebildiğimiz tedbirlerdir. Bu inanış biçimi ziyaretgahın merkezi kutsal olarak ölmüş ulu kişinin kerametinin öldükten sonra da devam ettiği ve ziyaretçinin bu üstün güç ile mezarda ve ardında bıraktığı eşyasında, hatta daha fazlası ile onu saklayan taş, tepe, kaya, ağaç ya da civar bölgedeki doğa unsurlarında bulunabileceği yönündeki ilkel inanış biçimidir.¹¹⁹ Büyüsel aktivitenin bu arkaik formları İslam düşüncesine sahih olmayan ve duaların tek muhatabının Allah olduğu şeklindeki temel ilkeye uymayacak biçimde ölümlere ve kutsal kişilere yakarı, dua, yemek ve buluşma merasimlerini ortaya çıkarmış gözüküyor.

Bu çelişkinin farkında olan kimi inananlar duanın muhatabının Allah olduğunu bilmelerine karşın “ulu kişi”nin bir tür aracı rolü oynadığını söylemeye devam eder. Örneğin darda kalanlara yardım eden Mar Corcus inanışı ile ilgili değerlendirmede bulunan kaynak kişi hastayı iyileştirenin Allah olduğunu söyler ama ekler: “Ancak Mar Corcus’un hatırı için...”¹²⁰ Günay Tümer’in de vurguladığı gibi İslam kültürü, ata ruhlarının yaşayanları olumlu ya da olumsuz yönde etkilediği şeklindeki düşünceyi bünyesinde barındırmaz.¹²¹ Paralel olarak bu yerlerde bir tapınma değil “kutsalın tezahürü” ile kutsiyet kazanan mekânı ziyaret ve yaşananların tecrübesi itkisi ve arzusu yatmaktadır.¹²²

Aksi yönlü bildirimlere karşın evliyalara (velilere) dua kültürü uygulamadaki İslam’ın parçasıdır. Buradaki temel ilgi Allah’a

119 Bkz. Kıyak, s. 162. “Bunun sonucunda bir kısım taş, kaya, tepe ağaç ya da su kaynakları kutsalın ve bereketin kaynağına dönüşür.”

120 Bkz. Eraslan, s. 85.

121 Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDV Yayınları. “İslam dini tevhid inancı üzerinde ısrarla durmuş, şirkin ve putperestliğin her çeşidini yasaklamıştır. Ana babaya, ecdada saygıyı emretmişse de bu saygı ve sevginin onları putlaştıracak dereceye vardırılması, onlara tapınılmasını şirkin bir çeşidi saymış ve kesinlikle hara kılmıştır.”

122 KIYAK, s. 161.

duanın ulaştırılması kaygısı ile oluşmuş gözükür ve kimi hadislerden beslenir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu kişilerin dualarının kabul olduğu yönünde yaygın bir inanış bulunmaktadır. Ancak dualarının kabul olduğu yönündeki yaygın kanı velilere gösterilen ilginin tek nedeni değildir. Diğer taraftan kültürel bazda velilik makamının nebilik makamıyla karşılaştırılmasına¹²³ olanak tanıyan kabuller, peygamberliğin sonu olmakla birlikte, veliliğin sonunun olmadığı noktasına ulaşmıştır. Bu halde Allah'a yakın kişi fikri yaşayanları peygamberlerden velilere yönelmeye itmiş olmalıdır. İnsanların velilere yönelik bu ilgisinin diğer tarafında bir velinin vefatı halinde yeni bir velinin onun yerine gelmesi de yer alır. Bu önemlidir, zira arz bunlar sayesinde varlığını sürdürür.

123 Karşılaştırma için bakınız: "Her nebi ve resul velidir. Ama her veli, nebi ve resul değildir." Ayrıca: "Nebiler gerek Cebrail gerekse doğrudan Allah'tan vay alır. Veliler sadece ilhama mahzar olur." Ayrıca: "Nebi günah işlememe sıfatıyla muttasıftır. Veli ise Allah tarafından günaha girmekten korunduğu için mahfuzdur." Ayrıca: "Nebinin mucizesi, velinin kerameti vardır." Uludağ, *İslam Ansiklopedisi*, ilgili madde.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÖKEN VE SEMBOLLER

Ejderhanın Kanından Yaşam Veren Nehre

Samandağ'ı bölgesini merkeze alan bir mitosta da Asi Nehri'nin doğumuna ilişkin bir diğer köken öyküsü görürüz. Anlatılanlara göre Samandağ ilçesi Hızır Köyü'nde Hayak Suyu olarak bilinen bir kaynak bulunmaktaydı. Ancak kaynağın başında bir ejderha oturmaktadır.

Ejderha her yıl kendisi için bir genç kadın kurbanı istemektedir. Kralın kızının ejderhaya kurban verileceği sırada ise ortaya çıkan bir çoban kahramanvari bir davranış sergiler. Ejderhanın mızrakla öldürülmesi motifi¹²⁴ ne benzer bir sembolizme sahip bu öykü, Çobanın affıyla devam eden. Ejderha çektiği büyük acı ile orman uzaklaşır ve Lübnan'daki sert kayalara çarparak ölür.

İşte onun ölümüyle birlikte bir nehir ortaya çıkar. Asi Nehri bu kaynaktan doğmuştur ve Hızır bu nehirden içtiği su sayesinde ölümsüz olmuştur.

Anlatının bu kısa özeti farklı biçimlerde dağılmış durumdadır. Bir diğer kaynağı göre ejderha Beyrut'tadır ve suyun başında durarak kente su vermemektedir. Öykünün diğer asli unsurları burada da korunurken, kralın kızının Mar Corcus'a sığındığı görülür. Bu öyküde kahraman kişi Ben Georges'u "Nisrani" olarak tanımlar ve

124 Kitab-ı Mukaddes'te Leviathan'ın, Enuma Eliş'te ise Timat'ın öldürülmesi ile kıyaslayın.

ejderhanın öldürülmesi işinden ise vazgeçmez.¹²⁵ Bir diğer değişkede ise Georges'un ejderhayı evcil hayvan gibi kementle yakaladığı ve ahaliyi İsa'nın yoluna davet ettiği anlatılır.

Hızır ile ilişkili ejderha kültü kültürler arası alımlamanın sonucu olmalıdır. Hızır ile Aziz George kültü arasındaki özdeşleşime dikkat çeken bilginler, bu öyküdeki kahramanın Hızır olarak yorumlanabilmesine olanak tanıyan açıklamalarda bulunmuştu. Gerçekten de St. George, ejderha öldüren bir aziz ve beyaz atlı bir savaşçıdır.¹²⁶ Ayrıca Samandağ Cemal Gürsel'de Mar Corcus Türbesi'nde de Atının ayak izlerinin var olduğu düşünülür.¹²⁷ Tarihsel analizlerde Aziz George'un diğer Hristiyan azizlerin aksine kilise resimlerinden silinmediği gözükür. Bu saygı unsuru iki yönlü etkileşimi gösterir.

"Mar" takısı Arap ortodokslar için Rumların "Aya" ve Katoliklerin "Saint (Aziz)" sıfatının karşılığı olmalıdır. Yüz yüze görüşmelerde "Hızır"ın Aleviler arasındaki kullanım yaygınlığını "Hristiyanlığın azizleri" gibi bir benzetme sıfatı ile açıklayan kişiler bulunmaktadır. Azizlik mertebesi Hristiyanlığın ilk yıllarından kalma bir kutsal ön isim ve kilisenin bu kutsiyeti onayını gösterir. Bu bağlamda Mar Corcus, birçok aziz gibi, Hristiyanlığın en kritik dönemi olarak betimlenen yayılma aşamasında işkencelere kalan ve mucizeler yaratan bir kişi olarak tanımlanmıştır. Ancak bu tarihsel kabullerde Mar Corcus mucizeler yaratan bir kişi olarak gözükür.¹²⁸ Nihayetinde gücü ve Hristiyanlığa bağlılığı imparator üzerinde korku yaratmıştı. Bu sebeple öldürüldü ve 23 Nisan'da kafası kesildi.

Mar Corcus'un ejderhayı öldürme öyküsü, sembollerle dolu yaşam ve ölüm öyküsüne bütünüyle eklemlenmiş durumdadır.

125 Mit, 73 yaşında bir kaynak kişiden edinilmiştir. Aktaran TÜRK, "Hatay'da Müslüman Hristiyan Etkileşimi", s. 141.

126 TÜRK, Hüseyin. Doç. Dr. "Hatay'da Müslüman Hristiyan Etkileşimi St. Georges ya da Hızır Kültü", s. 138-139. Bu makaleye <http://www.millifolklor.com/PdfViewer.aspx?Sayi=85&Sayfa=135> adresinden ulaşıtk.

127 Anadolu'nun farklı yerlerinde bu ilişki Hz. Ali'nin ya da Hz. Hüseyin'in atının ayak izleri şeklinde karşılık bulabilir.

128 Bu mucizelerden bazıları "kireç kuyusuna atılmasına rağmen ölmeme", zehir içmesine rağmen ölmeme, "ölüyü diriltme" ve bir dua ile putları yıkma. Bkz. Eraslan, s. 82-83.

Kadim mitolojilerden bugüne ejderha karşıt nitelikli (iyi ve kötü) bir anlam barındırmaktadır. Doğu mitolojilerindeki doğum, bahar, ağaç, gök gürültüsü, yağmur, “bekçi” ya da “muhafız”¹²⁹ gibi olumlu anlamları Batı’da “karanlığı” karşılar hale gelir.¹³⁰ Ejderha motifinin ağırlık noktası Orta Doğu ya da Orta Asya olarak olmalıdır.¹³¹ Türk, Çin, Fars ve Yunan kültürlerine ait mitolojilerde belirgin bir yer oluşturur.¹³² Tartışmalı bir genellemeye göre “gökte yaşayan Ejderha” iyicil (kozmosu simgeler) yerde yaşayan ejderha ise kötücüdür (kaosu simgeler).

Kitab-ı Mukaddes ve Enuma Eliş gibi kaynaklarda da özdeşleşim, “dizginleştirilmemiş” su kaosu, ilksel su canavarı gibi anlamlara gebe dir. Bu karşılık Doğu Orta Asya’da yaşayan kimi Türk Kavimlerinin yağmur bulutları ve su kaynaklarını temsil eden ejderha algısıyla tutarlıdır. Yine Tibet panteonunda da gök gürültüsü ve yağmur olarak görülürken Moğollarda da suyun iyisi ve gök Tanrısının şeklidir.¹³³ Bu sebeple Harun Duman, şekli ne olursa olsun ejderhanın mutlak biçimde su ile ilgili olduğunu yazmıştır.

Bu haliyle Mar Corcus’u su canavarını yenen tanrısal edimin asal kahramanı olarak görme durumu, halk inanışlarında onun türbesini denizde bulmak şeklinde yaygın bir kanı oluşturmuş olabilir.¹³⁴ Mar Corcus hakkında bir inanışı anlatan kaynak kişi fırtınalı bir havada geminin içinde bir mümin bulunması koşulu ile

129 Kıpçak Türklerinde aile ocağının koruyucusu.

130 Şeytan’ın sembolü olarak Yılan geç dönem, özellikle Hıristiyanlığın gelişim çizgisi ile ilgilidir. “Yılan ile ilişkili”, “yılan ile özdeş” ve “yılanı dönüşebilir” ilk imgeler için bkz. Halis, Göktuğ, *Göbeklitepe Sembolizmi*, s. 66-67.

131 KOÇAK, Aynur Prof. Dr. ve GÜRÇAY, Serdar. “Alevi Bektaşî Velayetnamelerinde Ejderha Motifi. Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal Volume 1/1. Ankara. s. 37.

132 İkonografi kültürler bağlama göre farklılık gösterir. Örneğin, Çin mitolojilerinde suda yaşayan ve pullu bir canlı olarak gözüксе de Fars ülkesinde kanatlı, dört ayaklı ve ateş püskürten bir canlı olarak biçimlenebilir. Bunlar birden fazla başa sahip olarak canlandırılır. DUMAN, Harun. “Türk Mitolojisinde Ejderha”, *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, Cilt 5, Sayı 11, s. 483.

133 DUMAN, s. 484.

134 ERASLAN, s. 85. Halk inanışlarında Hızır’ın en büyük türbesinin denizde olduğuyla ilgili görüşlere ulaşılabilir. “Gemicilerin, çocukların koruyucusu ve denizde olanların koruyucusu...”

gemidekilerin “Ya Allah Ya Corcus” demeleri halinde fayda görecüklerini bildirir. Çünkü Mar Corcus ölmeden evvel Tanrı’dan tek bir şey istemiştir: “Fırtınalı havalarda denizlerde ya da yokluğa düştüğünde ismini aracı kılan ve Allah’a yönelen yakarılar karşılıksız bırakılmasın.”

Hızır’ın denizlerde fırtınaları diriltme ile ilgili misyonu, yine Hatay bölgesinde bir sütun üzerinde yaşayan ve gösterdiği mucizelerle “Aziz” ilan edilen Simeon ile özdeşleştirilmesine sebep olmuştur. Hızır ve Simeon etkileşiminin kaynakları belirsizdir. Bununla birlikte kutsal misyonlar etkileşimlerin değerlendirilmesi sonucunu doğurur. Yazarı bilinmeyen Süryani bir metinde açık denizlerde ilerlerken büyük bir fırtınaya yakalanan gemide yaşayanlara yer verilir. Gemi batmak üzereyken yolcular bu fırtınayı kendilerine musallat eden Şeytanı güvertede görür. Simsiyah bir adamdan bahsederek tanıklar. Tam o sırada Diyarbakırlı bir yolcu, yanında Aziz Simeon’un yaşadığı toprağı geminin direğine serper ve bir haç çizer. Ardından Aziz Simeon’u çağırmaya başlarlar.

Simeon çağrılara yanıt verir. “Tayy-i mekân” ayrıcalığı olarak açıklar bu durumu, Yrd. Doç. Dr. Çünkü Aziz, gemide belirdeğı ile aynı zamanda sütundaki yaşamını sürdürmektedir.

Simeon ile gemideki siyah adam arasında kavga başlar. Nihayetinde Şeytan yakınlarak uzaklaşır oradan. Söylediklerinden anlaşıldığı kadarıyla Aziz kendisine hem karada hem denizde zulmetmektedir.¹³⁵

Denizde fırtınayı dindirme girişimi ile birbirine yaklaşan iki dinsel figür olarak Hızır ve Aziz Simeon özdeşliğini güçlendiren bir diğerk tema ejderha ile ilişki olmalı. Aya Yorgi’nin ejderhayı öldürme sahnesinin yaygınlığına karşın Simeon’un öyküsünde bir iyileştirme vardır. İnsanların, korktuğı için yaklaşmaktan çekindiğı ejderhaya yaklaşan ve onu tedavi eden Simeon hikâyesini öğrencisi

135 AYKIT, Dursun Ali. “Akdenizli Bir Keşiş: Sütuncu Simeon”, s. 92, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Cilt 12, Sayı 2, 2012.

Antonius'a borçluyuz. Aziz Simeon hakkında bilgi edindiğimiz üç birincil kaynaktan biri olan Simeon, gözüne bir odun parçası batan ejderhanın Simeon'un huzuruna geldiğini anlatır. Kapısının önüne uzanan ejderhayı gören Simeon, hayvanın bir anlık zaafından yararlanarak odun parçasını gözünden çıkarır. İşte üç gün boyunca Simeon'un huzurunda yatan ve gelen gidene zarar vermeyen ejderha sonunda oradan ayrılır.

Mar Corcus ya da Hızır gibi figürleri kadim mitolojik varlıklarla olduğu kadar dinsel literatürde yer alan aziz, derviş ya da ulu kişilerle ilişkilendirme olanağımız bulunduğunu görmüş oluyoruz. Bilginlerin en çok ilgisini çeken Mezopotamya tanrılarında Enki, toprağın ve elbette suyun derinliğinin tanrısıydı. Işıksız mekânlarda yaşıyordu. Buna karşın medeniyeti var eden unsurların hamisi olarak karanlığın gizemi"ve ışığın yaratıcısı olarak gözüküyordu. Derin denizlerin tanrısı olma hali özdeşleşmeler için yeterli değil elbette. Bununla birlikte ab-ı hayat suyu ve ölümsüzlük iksiri teması ile yakınlık paralellikleri desteklemektedir. Derin suların Tanrı'sı Ea, ölümsüzlük suyunun da gerçek hamisiydi ve esir Ninşubur aracılığıyla bedeni bir çiviye asılan Tanrıça İnanna'yı kurtarmak için yaşam suyunu göndermişti.¹³⁶

Bu yapı doğanın insana ve medeniyete düşman güçlerini temsil ediyor olmalı. Yunan mitolojisinde Hercules ve Perseus'un ejderha öldürme öyküleri, Marduk ya da Yehovacı yazım geleneğinin ardından kaos ile mücadele hakkının ikincil tanrı ya da kahramanlara doğru alçaldığını gösterir. Çok geçmeden Hristiyan Satan'ının karşılığı haline gelir. Dolayısıyla ejderhayı öldüren St. George'a ulaşan öykü, ejderhanın Şeytan'a ile özdeşleşen anlamıyla ilgili olmalıdır.¹³⁷

Bu anlamlardan sonuncusunun (Şeytan'ın) gecikmiş ve ilk anlamın bozulmuş son örneğini temsil ettiğini düşünmek mantıklıdır. Aziz Georges metinlerinin ejderha ile öldürme yönündeki

¹³⁶ Paralellikler ve özdeşlikler hakkında bkz. Halis Göktuğ, *Dinin İki Kaynağı - Büyü ve Şaman Sembolizmi*, s. 225 ve sonrası.

¹³⁷ Karşılaştırma için bkz. *Larousse Semboller Sözlüğü*, s. 197-198.

ilişkisi, Hızır'ın bereket ve yeşil, dolayısıyla verimlilik kültü ile bağış açısından tutarlılık arz ediyor. Bu yönüyle aslında kastedilen arkaik anlam unutulmuş verimlilik bağı ve bahar mevsiminin dönüşüne evrilmiş olmalı. Bugüne dek yaşayan Hızır-Georges'un ejderhayı öldürüşü ile ilgili bir öyküde "verimliliğin devamını sağlayacak kurban" ritüeline açık göndermeler bulunur. Z. Amberli tarafından anlatılan bu öyküde Musa ve Hızır'ın her yıl aynı yerde buluştukları, bu buluşmalarından biri esnasında da her yıl genç bir kadını su ejderhasına adama zorunluluğundan ötürü ağlaşan bir grupta karşılaştıkları vurgulanır. Hızır duruma müdahale eder ve ejderha tam genç kadını alacakken kılıcıyla onu yaralar. Bu motif, İbrahim'in İsmail'i (İshak'ı) kurban öyküsünde olduğu gibi verimlilik amaçlı insan kurbanı ritüellerine gösterilen arkaik bir tepkinin izlerini de taşıyor olabilir.¹³⁸ Hatay bölgesindeki Yahudi cemaatinin Hızır ile ilgili inanışlarından biri de bu doğrultuda paralellikler arz eder. İbrahim ile Tanrı arasındaki anlaşmanın sembolü olarak sünnet ritüelinde Hızır'ın hazır bulunduğu düşünülür. İnanışlara göre sünnet töreni İlya gelmeden başlamaz ve kimi zaman onun için bir sandalye hazır edilir.¹³⁹

Ejderha ile dövüşme ve onu öldürme teması mitin asal kişisinin tanrısal niteliğine örtük göndermeler yapar. Bu tema dini yayma ve Tanrı'nın kelamını uzak yerlere ulaştırma çabasında karşılaşılan zorlukları ve çekilen eziyeti temsil ediyor olabilir.¹⁴⁰ Bu anlam Mar Corcus'un öyküsüne de uyarlanabilir. Benzer bir durum Sarı Saltuk'a atfedilen girişimlerle de ilgilidir. Sarı Saltuk Hızır'ın yardımıyla kılıcıyla ejderhanın kafasını keser ve Rum ülkesindeki halkın

138 Kurban kültürünün olası anlamları üzerine bkz. Halis, Göktuğ, "Kurban Kültü ve Arkaik Anlamları Üzerine"; <http://dikine.blogspot.com/2017/07/kurban-kultu-ve-arkaik-anlamlar-uzerine.html>.

139 A.D. isimli kaynak kişi şöyle aktarıyor: "Sünnet olacak çocuğun baba ve dedesi çocuğu taşıdı. Yanlarında boş sandalye vardı." İlyahu-han Nebi için: "Gelip o sandalyeye oturacağı düşünülür." Eraslan, s. 81.

140 Bkz. Derviş Burhan'ın İslamiyet'i yayma çabaları bir ormanda bulunan ejderhayı yenme sonucunda ivme kazanmıştır. Ejderhanın yenilgiye uğraması sonrasında çevre ahalinin Müslüman olmaları hakkında Koçak-Gürçay, s. 47. Bununla birlikte "ateş" ile kazanılan zafer, suyun olmadığı yerde temizlik anlamına gelir.

İslamiyet'i seçmesini sağlar.¹⁴¹ Ancak çok daha sağlıklı bir yorum ejderhanın bilinç dışındaki karşılığı ve sembolik içeriğidir. Buna göre Ejderha İslam'ın çağrısına uymayı reddeden bir kültürün bilinç dışındaki katmanlaşmanın sembolüdür. Koçak ve Gürçay şöyle der: "İşte bu yolda (İslam'ın yayılımı) hedeflenen amaca ulaşmayı engelleyen ejderha arketipsel bir sembol niteliği kazanmıştır."

Bu öyküde ilgi çekici olan Hızır'ın Saltuk'a yardımından çok, Türklerin Saltuk'a "Kaligra Sultan" ismiyle hitap etmesidir. "Yedi Başlı Ejderha" anlamına gelen bu isme ek olarak Hristiyanların bu karaktere Seved Nikola ismini takmış oldukları söylenir.

Diğer taraftan bu yöndeki mevsimsel mitlerin temel ögesi "karışıklık çıkaran ejderha" ya da "sel" ile yeryüzünü tehdit eden kötücül varlığın idaresinden sorumlu varlık idi. Gaster bu figürü "Hava Koşulları Tanrısı" olarak tanımlamıştı.¹⁴² Tanrı'nın sarayını bu kötücül varlıkların üzerine kurması ve anıtın zaferi anıştırması Hızır ya da Aziz Georges türbeleriyle de ilişiklik taşır. Bu türbeler karşıt bakış açısıyla kesin biçimde kısırlık, kuraklık ve verimsizlik gibi öğelerin yaratıcılarına karşı kazanılmış zaferi anımsatmaktadır.

Yaygın ritüel ve tapınım geleneğinin kesin parçası öykünün anlatılabilmesi ve tekrarlanmasıdır. Seremoni ve uygulamanın dünyaya yayılmış etkisi St. Georges ile karşılaştırılabilir biçimde *Mezmurlar* kitabında ejderhanın yenilmesi şeklinde kendini tekrar eder.¹⁴³ Burada kudreti ile denizi bölen yüce yaratıcının deniz canavarının başını ezdiği okunur. Burada ritüelin arkaik bağlamı ve önemli bir diğer aşaması da (ejderhanın öldürülmesinin ardından) Tanrı'nın isminin, kendisinin onaylanmasıyla ilgilidir. Bu ise "Ya Ali Ya Hızır" gibi yakarı cümleleriyle tekrarlanan bir izlek ile tamamlanmış gözüküyor.

141 Bu anlatı olasılıkla Bulgaristan ve Arnavutluk gibi ülkelerdeki Sarı Saltuk türbelerinde yürütülen araştırmalar sonrasında Aziz Nicalas, İlyas Peygamber ya da Aya Yorgi gibi karakterlerden uyarlanma şüphesi hakkında Koçak-Gürçay, s. 48.

142 Bkz. GASTER, H. Theodor. *Eski Yakın Doğuda Ritüel, Mit ve Drama*, s. 564, Çeviren Mehmet. H. Doğan, Birinci Basım, Nisan 2000, Kabalıcı.

143 Bkz. Kitab-ı Mukaddes "Mezmurlar" bölümü, Mezmur 75: 12 ve sonrası.

Temel ikonografi Hristiyanlığın ruhani dövüşün kutsallığı düşüncesine uygun biçimde St. Georges'u at üzerinde gösterir. Elinde bir mızrak ve kılıç bulunan kahraman olarak Georges, Antakya bölgesinde yalnızca kilise ve türbelerde değil, evlerde de canlandırılır.

Hızır ile ilgili bilinenler (su ve denizin hamisi olma, ölmeden yeryüzünde kalmaya devam ettiği yönündeki inanışlar, Peygambere öğretmenlik yapmaya muktedir yüce bilgeliği, uçucu latif bir kişiliğe sahip olduğu yönündeki kabuller ile gök ve yer arasında aracı rolü, verimlilik getiren ve yeşil yaratan benliği ile ehlileştirilmemiş doğa gücünü temsil eden ejderhayı öldürmesi) Şamanizm'de sıklıkla temas ettiğimiz "tatlı su" iyeliği kültünün evimerizasyonu ile karşı karşıya olduğumuz şüphesi uyandırır. İye, İslamiyet'ten önce Türklerin inanç biçimlerine uygun bir şekilde belli bir doğa unsurunun "hâkim ruhu" ya da "sahibi" olarak tanımlanabilir. Gerçekten de kimi kayıtlar "pınar", su kaynağı ya da benzeri olgulara tapınmanın gösterildiğini doğrulamıştır.¹⁴⁴

Su sembolü görünür anlamıyla doğaya verimlilik kazandıran töz olma anlamının ötesinde "bileşik" formülasyonlarla "doğumun" veya "yaradılışın" alegorisi haline dönüşebilir. Böylece karşımızda Musa ya da Sargon gibi kahramanların doğum öykülerine eklenmiş "bir nehre bırakılmış beşik" temalı varyasyonların şekillenmesine olanak tanır.

Su ve su ile ilişkili ya da suya dönüşebilir ilk imgelerin toplamından Mezopotamya kültüründe olduğu gibi tanrısal bir karakter oluşturmak, tek tanrı inancın biçimlerinin yasal sınırları dışına çıkmak demektir. Ancak bu inanç verileri dinler için geçerli sembolik varyasyonları bünyesinde barındırmak gibi doğal yatkınlıklardan istifade ederek ana öğretiye sızma ve kendilerine yer edinme yönünde güçlü eğilime sahiptir. Hiç kuşkusuz karşımızda bir Tanrı

¹⁴⁴ Ebu Reyhan el-Biruni, bir ordunun içtiği ama bir parmak dahi eksilmeyen Kimak ülkesindeki bir dağda bulunan kutsal sudan bahseden: "Bu gözün yanında bir taş üzerinde secde eden bir adamın ayaklarının, parmaklarıyla beraber avuçlarının ve dizlerinin izi vardır. Oğuz Türkleri bunları görünce secde ederler." Bu bölümü Çoruhlu'dan alıntıladım. s. 33.

yoktur artık. Bununla birlikte tıpkı Melekler gibi, Kadir-i Mutlak Tek Tanrı'nın kozmosu yönlendirirken kullandığı araçlar ve araçlar olarak şekillenirler. Böylece her din kadim dünyanın paganca unsurlarını tek tanrı hiyerarşisine uygun hale getirmeye yönelik irade gösterir.

İnancın kesin sınırlarına rağmen, su ile konuşma, görünen bir rüyanın suya anlatılması ve suyun aracı olarak kötülükleri götürmesi¹⁴⁵ gibi suyun Allah ile aracı bir rol üstlendiğine ilişkin kabuller hatırı sayılır bir yayılım gösterir. Efsanelerden kimileri, dileklerin su aracılığı ile Tanrı'ya ulaşacağı şeklindeki kabullere ek olarak "suyun" insandan, olasılıkla ululardan arzusunu dile getirir.¹⁴⁶ Bu karşılıklı etkileşim (suyun insanla, insanın suyla konuşması) belki de insan olarak Musa ile Su olarak Hızır'ın buluşmasına benzer bir tablonun arka planındaki asal öğeleri temsil eder. Bu buluşmanın bir diğer okuması böylece, insan benliğindeki saklı gücün ve tanrısal tözüm temsili Su ve onu keşfetmeye yönelmiş (uluhiyet kazanmaya azmetmiş üstün insan gayreti ile başka bir seviyeye ulaşmış) olur.

Yine de bu yorum din dışılığı ile inanç alanının kaygılarını karşılamaz.

Lokman Hekim Mitolojisi

Hatay bölgesinde, ölümsüzlük suyu ya da velilerin gösterdiği mucizeler ekseninde anlatılan efsaneler içinde Lokman ile ilgili

145 Gümüşhane-Kelkit bölgesinden bir tanıklık: "Kötü bir rüya görürsen gün doğduğunda suya anlatırsın. 'Allah'ım tüm kötülükleri bu su gibi uzaklara götür' duasını edersin. Böylece rüyada malum olmuş kötülüğün uzaklara gittiğine inanılır." (N.D ve A.Ş.)

146 Bkz. İstanbul Merkez Efendi Ayazması'nın toprak yüzüne çıkışı suyun Pir Merkez Efendi'ye yakarışı ile olur. Efsaneye göre bu Su Allah'ın humma hastalığına çare olarak yaratılmış bulunan ancak 7 bin yıldır yerin altında mahpus kalan bir kişiliktir. "Beni bu hapisten kurtar." Alıntı için Kumartaşlıoğlu, s. 134. Bu bölümlerde yazar bir İYE olarak suyun insan ile karşılıklı iletişime geçişini dile getirir.

olanlar dikkat çekicidir. Burada uzun ömrü ile Hızır ile kıyaslanabilir bir diğer karakterle karşı karşıya olmamız dikkat çekicidir.¹⁴⁷

Farklı dünya mitolojilerinde benzerlerini gördüğümüz bu figür asli olarak bitki bilimi ve şifa (sağaltım) sanatındaki ustalığı ile ön plana çıkmaktadır Lokman. Öyle ki onunla ilgili öyküler kimi zaman simya yani “ölümsüzlük sırrı” ve formülünün aranışı kimi zaman da Şaman öyküleri ile temas eder yönler taşımaktadır. Bu temel fonksiyon, onun bazı peygamber ya da ulu kişilerle özdeşleştirilmesi sonucunu doğurur. Lokman Hekim ile Daniel Peygamber arasındaki özdeşlik yahut ilim ve nübüvvet arasındaki seçimde “ilmi” seçmesi sebebiyle peygamberliğin Davud’a kalması gibi buna örnektir.

Lokman Hakim’in İslam dünyası açısından önemi Kur’an-ı Kerim’in aynı isimli surede iki kez isminin geçmesi ile sabittir. Bu Sure ismini Allah’ın Lokman’a verdiği hikmeti anlattığı 12. ayetten almaktadır. İlgili ayet şöyledir: “Ant olsun biz Lokman’a hikmet verdik: Allah’a şükret dedik. Kim şükrederse kendisi için şükreder, kim nankörlük ederse Allah zengindir, övülmüştür.”¹⁴⁸

Kur’an-ı Kerim’deki kullanımı onun önemi ve tanınırlığının Araplar için de geçerli olduğunu gösterir. Ancak Kur’an’da onun kimliği hakkında ayrıntılı bilgi verilmez. Lokman, cahiliye dönemi edebiyatında tanınan ve hakkında çok sayıda rivayette bulunulan bir kişiydi. Bu külliyatta ismi Lokman b. Ad olarak geçmekteydi. Prof. Harman, bu ismin Hz. Hud’un kavmine adını veren Ad’a nispetle bu ismin kullanıldığını belirtir.¹⁴⁹ Kimi rivayetler Kur’an’ın

147 Ebu Hatim es-Sicistani’nın uzun ömürlüler arasında Hızır’dan sonra Lokman’ın bulunduğu yönündeki bildirim hakkında HARMAN, Ö. F. *İslam Ansiklopedisi*, Lokman Md.

148 Bu kısım Prof. Süleyman Ateş çevirisinden alınmıştır. Diyanet çevirisi ile karşılaştıran: “Ant olsun ki vaktiyle Lokman’a şu hikmeti vermiştir: ‘Allah’a şükret, O’na şükreden kendi iyiliği için şükretmiş olur. Nankörlük eden de bilmelidir ki Allah’ın hiçbir şeye ihtiyacı yoktur. O her türlü övgüye layıktır.” (<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Lokman-suresi/3481/12-13-ayet-tefsiri>) [Erişim: 4 Aralık 2019]. Suat Yıldırım çevirisi ile karşılaştıran: “Biz Lokman’a ‘Allah’a şükret’ diye hikmet verdik. Kim şükrederse kendisi için şükreder. Kim nankörlük ederse bilsin ki Allah müstağnidir. Hiçbir şeye muhtaç değildir. Her türlü övgüye layıktır.” <https://kuran-ikerim.org/meal/suat-yildirim/lokman-suresi> [Erişim: 4 Aralık 2019].

149 Bkz. *İslam Ansiklopedisi*, Lokman, TDV, 27. Cilt, s. 206, Prof. Dr Ömer Faruk Harman.

Lokman'ı ile Lokman Ad'ın aynı kişiler olmadığını söyler. Buna karşılık onun sapkınlıkları sebebiyle kuraklıkla cezalandırılan Ad kavminden Hud peygamber ile kurtulan bir grup arasında yer aldığı düşüncesi de mevcuttur. Soyu ile ilgili kimi rivayetler Hz. Eyüp ile akrabalığına dek ulaşan farklılıklar arz ederken, Yunan filozofu Empedokles'in de ondan ders aldığı bildirilir. Tüm bu rivayetlere rağmen Lokman'ın tarihsel açıdan belirsiz kimliği aynı isimdeki benzer kişilerin bulunduğu kolektif, dolayısıyla tekil olarak saptanamaz bir zat ile karşı karşıya olduğumuz neredeyse kesindir.¹⁵⁰

Lokman'ın "cahiliye dönemi" edebiyatındaki karakteristik özelliği uzun ömür ve bilgeliği. Bu özelliği ile İslam kültüründe kimi tasarımlara konu oldu. Söylenenlere göre bu veli Allah'tan uzun ömür dilemiş ve bu arzusu kabul olununca da farklı bilginlere göre 4 bin yıla ulaşan bir ömür sürmüştür.

Bu karakterin farklı dinlerde biçim değiştirmiş yaşam kesiti ile Hatay'da da karşılaşırız. Günümüze dek gelen ilk öykü Lokman Hakim'in Asi Nehri'nde boğulması ile ilgilidir.

Anlatılanlara göre Lokman Hakim'in şifa sanatındaki ustalığı, Tanrı tarafından kendisine bahşedilen bir dil yeteceği ile ilgilidir. Bu Şamanik nitelik, onun bitkiler ile konuşarak hangi derde deva olduklarını anlamasına olanak tanır. Hatta bu "ilim" öylesine gelişkin örnekler oluşturmuştu ki, Lokman Hekim'in tuttuğu bir defterde saklanırdı. Böylece belki de içinde ölümü yenmenin sırrı, bir diğer deyişle ab-ı hayat iksirinin formülünün da bulunduğu bir defter ortaya çıkmıştı. Bilginler bu defterin "Hikmet-ül Lokman" olduğunu bildirir.¹⁵¹ Bu defterle ilgili kimi rivayetler "cahiliye dev-

150 Prof. Harman onun kimliğine ilişkin rivayetleri şu şekilde derliyor: "Hz. Eyüp'ün kız kardeşi ya da teyzesinin oğlu", "Hz. Davud'a ilim öğreten öğretmen", "Empedokles'e ilim öğreten öğretmen", "Habeşli ya da Nübyeli siyahi bir köle", Hz. İsa ile Hz. Muhammed arasında yaşamış biri", "Tevrat'taki Bel'am nebi ya da hakim bir kişi". Ayrıca diğer olasılıklar hakkında Asklepios, Hipokrat, Galen, Ezop, Alkmaeon, Lukianos. İNTEPE, Nazım. Er, Fahrettin. "Lokman Hekim Gerçek Kişi Midir, Kültür müdür?" Bu makaleye, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/643660> linkinden ulaşılabilir.

151 Kimi kaynaklar Daniel Peygamber'in hastalara şifa veren gücünü bu defterden aldığını bildirir. Bkz. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/anonim-edebiyat-mizah-hiciv/hatay-efsaneleri-asi-nehri-ve-lokman-hekim-efsanesi/63103> (Erişim: 21 Kasım 2019).

ri” Araplarının yazılanların muhteşemliğinden etkilenişleri ve kimi zaman da bu defterde yazılanların Kur’an’ın “ilim”, hikmet ve mesellerine kıyasla daha üstün olduğu gibi sapkın bir tutum takındığını gösterir. Öyle ki Vehb bin Münebbih, “hikmet külliyyatından” 10 bin babı aşan bir kısım okumuş ve bunlardan daha güzelini kimse-nin işitmediğini belirtmiştir.

Bir insanın ömrü hayatına böylesi çok sayıda kitabı sığdırması meselesi daha önce Hz. İdris’i de içine alan bir çizgide tartışılmıştı. Hz. İdris’in Hanoç, Hermes ve Thoth ekseninde yürüyen etkileşim ağına ait külliyyata ilişkin açıklamalarda bulunan İskenderiyeli Clemens, toplam 42 kitaptan 10 tanesinin teoloji, 10 tanesinin kutsal uygulamalar ve ritüeller, geri kalanının ise politika ve krallara öneriler kısımlarından oluştuğunu belirtmişti. Ayrıca 4 kitap astro-nomi ve astroloji ile 16 tanesi de coğrafya ile ilgiliydi.¹⁵²

Hermes ile Lokman Hekim arasında gizli bir özdeşlik bulabi-lir miyiz? Bu olasılık özellikle peygamberin yaşamında varlığından haberdar olduğu ve kutsal kitap olarak Hermes metinlerine sahip olduklarını bildiği Sabii toplumunu da hesaba katılarak göz önün-de bulundurulmalıdır. Diğer taraftan Hermes ile özdeşleştirilen bir diğer karakter olan Yunan’ın Şifa ve Tıp Tanrısı Asklepios’tan Lokman’a temas eden yön karmaşık ve belki de çözümlenmesi güç bir problemle karşı karşıya olduğumuzu düşündürür. Zira bu husus Prof. Dr. Süheyl Ünver’in kaleme aldığı yirminin üzerinde maka-leye konu olmuştu. Prof. Ünver bu makalelerinde Lokman’ın “Tıp Tanrısı” olarak gösterilen Asklepios ile aynı kişi olma olasılığı üze-rinde durmuş ancak özellikle bu pagan ifadenin İslam dünyasında-ki itici karşılanmasının da etkisiyle savları kabul görmemişti.

Asklepios’un Mısır’ın III. Süle döneminde kral vekili ve memuru Imhotep olduğu bugün kesinlikle bilinmektedir.¹⁵³ Onun ismi

152 Bu rakam en azından akla yakın gözükmektedir. Zira Antik Çağ, Thoth’a atfedilen kitap-ların, bir insan ömrüne sığması imkânsız sayıda olduğunu söyleyen bildirimlerle dolu-dur. Örneğin, Iamblikhos, *Misterler* isimli kitabında, son Thoth Rahibi Manethon’un bu sayıyı 36.525, Seleukos ve Iulius Firmicus Maternus’un da 20.000 olarak gösterdiğini yazar.

153 CHAMPDOR, Albert. *Mısır’ın Ölümler Kitabı*, s. 11, Ruh ve Madde Yayınları.

Sakkara çölündeki basamaklı piramidi inşa ettiren Kral Zoser'in (MÖ 2654-2635) heykellerinden birinin kaidesine yazdırılmıştı. Bu onun ne denli önemli bir kişi olduğunu gösterir zira ölüm sonrası hayata ilişkin abidesi sanat eserlerinin bütünüyle "Tanrı Krallar"a adandığı bir dönemde bu girişim istisnadır. Yalnızca abidevi yapıların inşası gibi dünyevi görevleri değil, aynı zamanda büyü uğraşlarındaki ustalığı sebebiyle, kral büyü sırlarının şefi olarak gösterilen bir kişiydi. Efsanevi yönleri bir tarafa bilginler İmhotep'in bugünün insanı için içeriği belirlenemeyen bir bilgelik öğretisi kurduğunu vurgulamıştır.¹⁵⁴

İmhotep geç dönemlerde Tanrı Ptah'tan bile prestijli hale gelmişti. Bu gelişim onu MS 2. yüzyılda Hermes ile yan yana sunan saygınlığa erdirmişti. Hermetik külliyata ait *Asclepios Kitabı*'ndaki bu etkileşim bugün British Museum'da sergilenen bir heykele konu oldu. Burada Asclepios duruşu ile Hermes gibi sunulmuştur. Asclepios ise kimi kaynaklarda İmhotep'in oğlu olarak gözükse de ismin etimolojik olarak Yunan kökeni kesindir. Mitolojide "Şifa Tanrısı" olarak tanımlanan bu figür, Hermes metinlerinin kayda geçirilme sürecinde yazıcılar sınıfının başvurduğu kaynak olarak önemlidir. Gerçekten de Hermes'in tıpla ilgili kitaplarının yazarı olarak görülen Asclepios hakkında Abu'l Farac da Yunan tıp âlimi Hippokratesi'nin her öğrencisinin konuşmaya onun adıyla başladığı bilgisini vermişti. Anlaşıldığı kadarıyla Hermes-Asclepios özdeşliği kısa sürede Hermes'i Peygamber, Asclepios'u ise Tanrı ve "anasinin kaynağı" konumuyla birbirinden ayırmıştır. Bu durumda da bir özdeşlik arıyorsak, Lokman ile Asclepios değil, Hermes ile Asclepios arasında kurulmalıdır. Ancak bu olasılığı değerlendirecek kanıtlar eksiktir.

154 FRIEDEL, Egon. *Mısır ve Antik Yakın Doğu'nun Kültür Tarihi*, s. 138, Dost Kitabevi Yayınları, 2007.

Asclepius-British Museum

Lokman Hekim'in yolu Hatay'a yaşlılık zamanlarında düşmüştü. Şifa sanatında başarılarla geçen ömrünün sonunda, büyük kahraman Gılgamış'ta olduğu gibi ölüm kaygısına düşmüştü. Ancak Gılgamış bu iksiri Ziusudra'dan¹⁵⁵ almak için yola çıkmıştı. Lokman ise formüle sahipti ve yapması gereken tek şey gerekli otu bulmaktı. Ölümsüzlük otunu aramaya çıkan Lokman, Asi Nehri'nin kıyısından bir kayığa bindi.

Ancak Lokman beklemediği biri ile karşılaştı tekne. Karşısındakinin Azrail¹⁵⁶ olduğunu bilmeden, "Nereye gidiyorsun?" sorusuna, "Ölümsüzlük otunu bulmaya" diye yanıt verdi. Azrail, Lokman'ın doğru yolda olduğunu anladı ve çok yakındaki otu bulmaması için bir dalga çıkardı. Tekne battı ve Lokman Hekim burada öldü.¹⁵⁷

Lokman ve Asi Nehri mitolojisi köken mitoslar sınıfındadır. Öykü Lokman'ın ölümünün ardından nehre veriler Asi isminin "yaşam suyu" anlamının kökenlerini gösterir. Diğer taraftan tıbbın kökenleri de Lokman Hekim'in suya düşen kitabın kaybolmayan kimi parçalarının karaya vurması sonucunda mümkün olmuştur.

İffetli Bir Tanrıçanın Gözyaşları

Yunan kültürünün en yaygın anlatılarından biri olan Defne (Daphne) ve Apollon öyküsü Hatay'ın Harbiye ilçesinde yer alan Şelale'nin köken mitosunu olarak günümüze dek yaşamıştır. Mitos, aynı zamanda her mevsim yeşil kalan ve bu yönüyle ölümsüzlüğün

155 Kitab-ı Mukaddes'in Nuh Peygamberi.

156 İslam kültüründe can almaya gelen melek. Kur'an-ı Kerim içinde geçen melek isimlerinden biri olmamasına rağmen İslam kabullerine adapte oldu.

157 Mitosun bir diğer şekli Lokman'ın Çukurova'ya gelişini anlatır. Burada aynı amaçla dolaşmaya başlayan Lokman Hekim, "gaipden duyduğu bir sesle" ölümsüzlük otuna ulaşır. Sonunda ota ulaşan ve onunla konuşarak iki yapımını öğrenen Lokman, Misis Köprüsü'nden geçerken Cebrail'in kanat çırpışı ile defterini suya düşürür. Defteri günlerce arar ama bulamaz. Sonunda bulduğu tek sayfa ile tıp sanatının temelleri atılmıştır. <https://edebiyatvesanatakademisi.com/anonim-edebiyat-mizah-hiciv/misis-koprusu-ve-lokman-hekim-efsanesi/63290>

ve ölüme karşı kazanılan zaferin sembolü olarak defne ağacının (paralel olarak başa takılan zafer nişanesi olarak defne tacının) doğumuyla ilgilidir.¹⁵⁸

Apollon, Zeus'un oğlu ve Artemis'in ikiz kardeşidir. Işığın, güzelliğin, müziğin, şiirin ve kehanetin tanrısıdır. Diğer taraftan sonsuz yaşam ya da ölümsüzlük bahsinde Hatay'ı özel kılan çeşitliliğin parçalarından biridir. O, Lokman Hekim ile özdeşleşen Asclepios'un babasıdır.

Bir ırmakta yıkanan Defne'yi gören Zeus'un oğlu Apollon, ona sahip olma arzusu duyar. Defne ise Apollon'un ısrarına benzer bir kararlılıkla ret yanıtını verir. Bu karşıt duyguları kadın ve erkeğe Eros vermiştir. Bunun sebebi ise Apollon'un ok ve yay ile idman yaparken kendisiyle dalga geçmesidir.¹⁵⁹

Ovidius, *Metamorphoses (Dönüşümler)* kitabında anlatır bu acıklı öyküyü. Kaçarken arkasından seslenir Tanrı:

*Bırak kaçmayı, dur biraz yalvarırım sana,
Koşma bu taşlı dikenli yolda, koşmam ardınca,
(...)
Düşünmeden, bilmeden kaçıyorsun benden.*

Bu mitos, olasılıkla daha eski bir tipin gecikmiş örneğidir. Elimizdeki öykünün ilk teması ikinci kısım, yani kılık değiştirme ya da dönüşüm ile birlikte ele alınmalıdır. Bu da bir erkek tarafından kovalanan genç kadının kaçışıyla ilgilidir. Bu izlek dünyanın farklı coğrafyalarında izlenebilir. Örneğin Kumukların bir mitosunu

158 Defne ağacı köken mitosunu destekleyen bir yayılım alanına sahiptir Hatay'da. Üretim alanı, üretim miktarı, sanayi ve ticari açıdan ağırlıklı bir konuma sahip olan Defne'nin yayılım alanı 1.500 kilometrekareye ulaşır. Bu ise kentin toplam orman ölçümünün %40'ını gösterir. SEMERCİ, Arif ve ÇELİK, Ahmet Duran. "Defne Bitkisinin Hatay İli Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi.

159 Magalhães, Roberto Carvalho. *Antik Çağ'dan Günümüze Sanatta Mitoloji*, s. 348, çeviren Yiğit Değer Bengi, 1. Baskı, Nisan 2007.

aktaran Vambéry, “genç bir erkeğin, genç bir kadına” onu öpmek istediğini söylemesi sonrasında yaşananlardan bahseder. Kız bunun üzerine “Göklere uçarım” der. Adam “Şahin olurum” der, kadın “Balık olurum” der. Adam “Olta iğnesi olurum”, kadın “Darı tanesi olurum” der. Adam “Tavuk olurum” der. Nihai aşamada da Defne-Apollon kovalamacasına benzer bir sona ulaşır ve “O zaman ölürüm” der kız. “Kendimi derin bir mezara kapatırım.”

Elimizdeki öykünün ikinci büyük kalıbı, dönüşüm ve transmutasyon ile ilgilidir. Büyüsel dünyada Defne öyküsünde olduğu gibi bir ağaca ya da bir havyana dönüşüm arasında fark yoktur. Lot-Falck'un görüşlerini aktaran J.P. Roux, “Hayvan, bitki ya da maden dünyaları arasındaki sınırlar çok belirsizdir” der. “Çünkü yalnızca farklı görünüşler vardır.”¹⁶⁰

¹⁶⁰ “Kimi zaman insan, kimi zaman hayvan, kimi zaman da bitki ya da nesne olarak tezahür edilebilir.” J.P. Roux, *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 230, Kabalcı Yayınevi, Mayıs 2005.

***Apollon ile Daphne* (1470-1480), Antonio del Pollaiuolo (1432-1498) tarafından ahşap panel üzerine çizimi gerçekleştirilen canlandırma, Defne'nin henüz dönüşüme başladığı anda Apollon'un sarılışını gösterir. Londra Ulusal Galeri'de sergilenmektedir.**

Orta Asya toplumları kesin ve kararlı bir biçimde insanın dönüşümlerine tanıklık eder. Bir Yakut masalında yaşlı bir kadının topladığı bir otun, güzeller güzeli bir kıza dönüşümünden bahsedilir örneğin. Benzer biçimde bir Tunguz Masalı'nda da ağaca dönen, sonra yeniden insan formuna bürünen bir adamın anlatıları mevcut.¹⁶¹

Bu son, ağaçların mezarlardaki işlevi sebebiyle yer değiştirebilir ilk imgelere işaret eder. Mezar odası ya da mağaranın sembolik dönüşümlerinde anne karnına dönüş ile ilgilidir. "Anne karnına geri dönme" teması insanın ağaçtan doğduğunu gösteren mitolojilerde. Benzer bir anlama gebedir.¹⁶² Bu halde karşı karşıya olduğumuz tema bir anıtsal bir mezar eğretilmesidir. Zira, sembollerin doğru okunmasıyla ağaçtan gelme doğum ise, ağaca dönme ölümdür.

Bu seremoni eski dünyada bilinen cenaze merasimlerinde ağacın oynadığı rol ile de ilgili olabilir. Kimi milletlerde ölüleri gömme yerine ağaca asma gelenekleri üzerinde duran Roux, bu cenaze töreninin ağaca kurulan bir iskele ekseninde gerçekleştiğini anlatır. "İskeleden kasıt, ağaca kurulan ve ağaçtan daha yüksek olan, genelde değişik birkaç ağaçtan oluşan veya bunlara dayanan bir tür cenaze tapınağıdır."¹⁶³

Ağaca dönme ve ağaç olma metafor olarak yaşam gücünün yitmesi anlamına gelir. Genel geçer bir çevrim ve verimlilik teması bir tarafa kutsal bir ışık ile gebe kalan ağaçtan doğma konulu mitolojilerin aksine burada ağaca dönme halinin yeni bir yaşama hazırlanma adına geçirilen aşamayı işaret eder. Bir nevi insanın mükemmel yaşama ulaşmada geçirdiği sessizlik ve koza aşaması İşte İsa'nın ölümünü temsil eden "ağaca" asılma durumu ve bu kutsal kişinin ölüm ve dirilişini temsil eden seremoni, bu arkaik anlamın parçasıdır.

161 Bkz. Roux, *Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 240-241.

162 Uygur kavimlerinde ebeveynlerini soran çocuklara halkın iki ağacı göstermesi hakkına Roux, *Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, s. 344.

163 Bkz. ROUX, J.P. *Altay Türklerinde Ölüm*, s. 220-221. Kabalcı Yayınevi, Kasım 1999.

İffetini korumak isteyen Defne ile Apollon arasında başlayan kovalamaca, genç kadının Zeus'tan yardım dilemesiyle son bulur. ¹⁶⁴ “Ey baba kurtar beni, ey yeryüzü” diye seslenmişti Defne. “Kaldır güzelliğimi kurtar beni.” Toprak ana bu seslenişe yanıtsız kalamaz ve onu saklamaya başlar. İffetli Defne'nin ayakları bir ağaç gibi köklenir ve toprağa batar. Kolları ağacın dalları, bedeni ise ağacın kabuklu gövdesine dönüşür. Saçları ise mevsimler boyunca tazelikliğini yitirmeyen dallara dönüşür. Ovidius'un güçlü şiirinde şöyle anlatılır dönüşüm:

*Bir gevşeme,
Başlamış elinde kolunda yavaştan, yakarınca,
İncecik kabuklar örtmüş yumuşacık göğsünü.
Saçları yaprağa dönüşmüş, kolları dallara,
Birer kök olmuş çevik ayakları toprakta,
Sımsıkı, başı ağaç doruğu, alımlılığı kalmış bir...¹⁶⁵*

Güzel Defne'yi Hatay'ın Harbiye beldesine kadar takip eden Apollon gördükleri karşısında şaşırır ve utanır. Bir genç kadının böylesi bir dönüşüme razı oluşunda etkilenen Apollon, aynı zamanda Defne'nin gözlerinden akan yaşların bir şelaleye dönüşüne tanıklık etmiştir. İşte bu şelale bugün Hatay'ın Harbiye ilçesinde hâlâ akmaktadır.

Defne ağacının kökenlerine ilişkin olarak, Anadolu, Yunanistan ve Balkanlar'da yaygın biçimde tekrar edilen bu öykü, Hatay'ın Harbiye beldesinde kendine has bir tarz içerir. Harbiye ile mitosunu bağlayan arkaik doku kimi tarihsel bulgularca da desteklenmiştir. Arkeolojik çalışmalarda Defne ile Apollon arasındaki mitolojik sahneyi tekrarlayan mozaiklere rastlanmıştır. Mozaikler kimi

¹⁶⁴ HANÇERLİOĞLU, *İnanç Sözlüğü*, s. 136.

¹⁶⁵ OVIDIUS, *Dönüşümler*, s. 37, çeviren İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınları, 3 Haziran 1994.

zaman, mitosun en dramatik sahnesi olan Daphne'nin bir ağaca dönüşümü sahnesini tekrarlamıştır.

Ağaca dönüşümü sonrasında Defne'nin ağacın kabuklarının altında atan kalbini hisseden Apollon, üzüntülü bir biçimde "solmayacak" bir güzelliğe onay vermiştir.

Defne'nin 4 mevsim yeşil kalan ve bütün bir yıl boyunca bozulmayan canlılığı onu evrensel bir mesaj ile buluşturur. Tanrısal bir müdahale ile *ölümsüzlük* fikrinin sembollerinden biri haline dönüşür. Bu doku Hristiyanlığın Noel ya da Hayat Ağacı ile karşılaştırılabilir. Zira dökülmeyen yapraklara sahip ağaçların kış ayları ile temsil edilen ölüme dirençli bir yaşam gücünü vurguladığı fikri çok sayıda seremoninin çıkış kaynağıdır. XVI. Yüzyıldan itibaren Ren Nehri kıyılarında tek yeşil ağaç olan Çam, Âdem ve Havva'nın "bilgi" ağacında olduğu gibi "elmalarla" süslenir. İşte bu gelenek nihai olarak İsa'nın yaşamının alegorisine dönüşür. Yaşam ağacı ve Tanrı'nın insana hiç ölmeyen oğlunu bahşedişi...¹⁶⁶

Apollon'un kutsal ağacı haline gelen defne, başa takılan bir celenk ile kazanılan zaferlerin de sembolü olmuştur. İsa'nın yüce mesajı yahut ölümsüzlük fikri ile kolaylıkla bağ kurabildiğimiz defne sembolünün bu bağlamını dünyevi olarak küçümsememeliyiz. Zira kahramanlar, krallar ya da generaller değildir bu tacı hak eden. Şairlerin ve sanatçıların, ölümlü dünyanın "ölümsüz ruhunu besleyen" söz, müzik ve heykelin yaratıcılarının da hakkıdır. "Çünkü" der *Semboller Sözlüğü*, "Apollon şairlerin ve müzisyenlerin koruyucusudur..."¹⁶⁷

Dönüşüme rağmen Defne'ye aşkı umutsuzca süren Phoebus sarılmıştır ona.

166 Bkz. *Larousse Semboller Sözlüğü*, s. 21-22.

167 *Larousse Semboller Sözlüğü*, s. 167.

Sarmış sağ kolunu,
 Kütüğe, bir yürek vuruşu sezdi kabukta.
 Kucakladı dalları canlıymış gibi kollarıyla.
 Öptü bir süre kütüğü, Ağaç duymadı öpücükleri.
 Bağırды yürekten tanrı: Karım olmadın, adımla,
 Anılan bir ağaç oldun artık. Seninle süslenecek,
 Saçlarımız, sadığımız kavalımız.¹⁶⁸

168 OVIDİUS, *Dönüşümler*, 555 ve sonrası.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

**DİNSEL MERKEZLER VE
EFSANELER**

Kutsal Kişiler, Kutsal Yerler

Hatay bölgesi kültürel hafızadan süzülerek bugüne gelen ve kökenlerini tahmin dahi edemediğimiz efsane ya da mitlere olduğu kadar, modern tek tanrılı dinlere ait kişi ve kurumların doğumu ya da işlerine ait kalıntılarıyla da dikkat çekmektedir. Bu ifade, Hıristiyanlık ya da İslamiyet'e ait kişiler ve onların oluşturduğu geleneklerin rasyonel ya da tarihsel bağlamda anlaşılması gerektiğini göstermez. İnancın tözsel öğeleri bu ulu kişi ya da din büyüklerini mucizeleri, ritüellere sebep olan kahramanvari kişilikleri oluşturma tedbirlerine yansımıştır. Bu kişiler bugün hâlâ mucizelerin uygulayıcısı ya da keramet sahibi kişilerdir.

Bugün hâlâ bu dinin inananları için insan üstü nitelikler taşıyan kurucu kişilerle özdeşleştirilen mabet ya da kutsal yerler varlığını korumaktadır. İnananlar açısından hangi din olursa olsun manevi bağın kesintisiz biçimde sürdüğü Yaratıcı ya da onun yeryüzündeki temsilcisi veyahut kutsadığı özel kişilerin varlığı statik bir aşamayı temsil eder. Malinovski bu bağa “tılsım” demişti. Çünkü bu “ilk ata” ya da kurucu kişi veya yüce bir güçten aldığı yetki ile davranan kutsal kişiden alınan mirastır. Tılsım yalnızca “kutsal emanetler” ve materyaller ekseninde korumaz varlığını. Aynı zamanda ilk kutsalı hatırlatan ve onun yetkisini inanana devreden, sonunda da ayini “ilk eylemin tekrarı” haline dönüştüren (dolayısıyla ritüele kutsallık yükleyen) bir kabul ortaya çıkarır.

İşte mabetler ve kutsal yerler “kutsal varlıklar” ya da “kutsal kişiler” ile kurulan bağın merkezleridir. Hâlâ mitoloji alanından beslenen her kültür için simgesel telkinlerin önemine işaret ederken J. Campbell benzer bir vurguda bulunuyordu. Mabetler “kahramanın” doğduğu, edimde bulunduğu ya da hiçliğe kavuştuğu yerlerin kutsanmasıyla oluşur. İşte tapınak, orada bu kutsal kişinin oluşturduğu mükemmel merkezilik mucizesini belirlemek ve yaymak için inşa edilir. Şöyle söyler Campbell: “Çünkü burası bolluğa geçişin mekânıdır. Bu noktada biri sonsuzluğu keşfetmiştir. Bölge bu yüzden verimli bir meditasyonu yardımcı olabilir. Tapınak binasına giren ve türbeye doğru ilerleyen kişi gerçek kahramanın eylemini taklit etmektedir.”¹⁶⁹

Aziz Pierre Kilisesi

İsa’nın 12 havarisinden biri olan ve peygamberin özel bir önem ve görev atfettiği İncil yazılarında anlaşılan Pierre’nin vaazı ile değer kazanan Hatay’daki mağarada cemaatin ilk kez Hıristiyan ismini aldıkları rivayet edilir. Aziz Pierre Kilisesi, kimilerine göre Hıristiyanlığın ilk kilisesi olarak değer görür. Kimi kayıtlar bu yapıyı “en önemli Orta Çağ kilisesi” olarak gösterirken ilk isminin Cassiyanus Kilisesi¹⁷⁰ olduğu üzerinde durulur. Petrus Kilisesi ismi zamanla kullanılmaya başlanır.

Habib-i Neccar Dağı yakınındaki doğal mağara, bugün kimi eklerle aktif bir inanç merkezi olma konumunu korumaktadır. Kilisenin hemen girişinin karşısında Tanrı’nın ezeli ve ebediliğini temsil eden “alfa-beta” sembolizmi yer alır.¹⁷¹ Ritüellerin resmi izinlerle gerçekleştiği bu merkezde özellikle 29 Haziran tarihinde buluşmalar gerçekleşmektedir. Hıristiyanlara hacı olma şansı

169 Campbell’a göre inanan bilinçli olsun ya da olmasın “evrensel kalıbı tekrar etmeye dair” güçlü bir eğilim barındırır. Campbell, *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, s. 57.

170 KÜÇÜK, Mehmet Alparslan. “Mitolojiden İkonografiye Türkiye’nin Turistik Dini Mekanları: Mağaralar”, s. 32, Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi, Şubat 2017.

171 Yenipınar, s. 247.

tanıyan bu köklü yapıda gerçekleştirilen ayinler bizzat Vatikan'ın Türkiye Büyükelçisi tarafından yürütülmektedir. Söz konusu mağaranın asal önemine Roma İmparatorluğu'nun Hristiyanlığı resmi din olarak kabul etmesini takiben kavuştuğu düşünülüyor. Zira bu itibarla, ilk Papa olarak kabul edilen Pierre-Petrus'un vaaz verdiği bu yer, 1963 yılında hac merkezleri arasına alınmıştır.¹⁷²

13 metre derinlik, 10 metreye yakın genişlik ve 7 metre yüksekliğe¹⁷³ sahip kilise niş içindeki mermerden imal edilmiş küçük St. Pierre heykeli barındırır.¹⁷⁴ Bu heykel 1932 yılında yerleştirilmiştir.¹⁷⁵ Kıvrıkcık saçları ve iri bedeni ile tipik bir Fenikeli denizciyi temsil eden heykelikte Petrus, klasik sembolü anahtarları elinde tutmaktadır.

Mağaranın tabanında ise 4 ya da 5. yüzyıllara ait mozaik kalıntıları bulunur.¹⁷⁶ Bu mozaikler gibi duvar resimleri de bir hayli yıpranmış durumdadır. Diğer taraftan mağara, olası bir saldırı için kaçışı kolaylaştıracak bir de tünel barındırır. Bu tünel olasılıkla Hristiyanlara yönelik baskıların arttığı bir dönemde eklemelenmiş olmalı. Kilise'nin doğal bir mağara konumundan kilise formuna dönüşümü ise olasılıkla hacli seferleri sırasında gerçekleştirilen ön cephe inşaatı sayesinde olmuştur. Ayrıca XIX ve XX. yüzyıllarda gerçekleştirilen üç restorasyonla birlikte Gotik bir tarzda düzenleme çalışmaları yapılmıştır.

Niş'in sağ yanında ise kayalardan sızan bir su yer alır. Bu suyun kutsal olduğuna inanıldığı ve vaftiz törenlerinde kullanılmak üzere bir havuzda toplandığı düşünülüyor. Gerçekten de kimi hastalar şifa bulma amacıyla bu sudan içmiş ya da temas etmiş olmalıdır.¹⁷⁷

172 "The Cave Church of St. Peter In Antioch." Jorgen Christensen-Ernst. Bu makale için bkz.

https://www.academia.edu/12623139/The_Cave_Church_of_St._Peter_in_Antioch

173 Ölçüleri edindiğim kaynak: https://tr.wikipedia.org/wiki/Saint_Pierre_Kilisesi.

174 https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/hatay/gezilecek_yer/saint-pierre-kilisesi.

175 Heykel, Suriye'deki Fransız Yüksek Delege Temsilcisi Pierre Durieux tarafından hediye edilmiştir. Bkz. Yenipınar, s. 247.

176 <https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=STP01> (Erişim 5 Aralık 2019)

177 KÜÇÜK, s. 34.

Kilisenin ilgi çekici bir diğer boyutu ise hemen üzerinde Yunan mitolojisindeki cehennem kayıkçısı Kharon'un kayaya oyulmuş bir kabartmasının bulunmasıdır. Bu ise büyük olasılıkla MÖ II. yüzyıl-da yaşanan bir veba salgını sırasında ölümleri durdurma kaygısıyla inşa edilmişti.¹⁷⁸

Mesih'in Kayası

Pierre, kutsal kitap yazınında önemli bir ağırlığa sahipti. İncil'de başlangıçta "Simun" olarak alan bu havari, İsa Mesih'in kendisine sunduğu bir itibarla Petrus ismini almıştır. Bu isim "kaya"¹⁷⁹ anlamına gelir ve İsa'nın "Ben kilisemi bu kaya üzerine kuracağım" ifadesiyle Havari Petrus'a büyük önem verdiğini gösterir. Diğer taraftan Petrus'un İsa'nın gözündeki ayrıcalıklı konumu İncil anlatılarına da yansımıştı. Yalnızca İncillerde geçen Petrus isminin kullanım yoğunluğu değil, bu yoğunluk içinde İsa'nın özel önem atfeden ifadeleri de kayıtlara geçmişti.

Aziz Pierre'nin Antakya ile ilişkisi ya da burada bulunma sorununu ağırlıklı olarak Kutsal Kitap ve Yeni Ahit yazınına dayanmaktadır. Köken Hristiyanlığın yayılması ve bu yayılım sırasında gösterilen zorlu çabalarla ilgilidir. Diğer taraftan Hristiyan cemaati de kendi içinde vahyin Yahudi olmayanlara bildirimi konusunda gerilimler yaşamaktadır. Bu tartışma Hristiyanlığın doğuşunu belirleyen bir karakter taşımaktadır zira bir tarafta "Yahudi şeriatından kopuş" diğer tarafta da "Yahudi olmayanlara selametten vazgeçme" gerilimi durmaktadır.

178 Bkz. 50 Simgeyle Anadolu Tarihi, s. 45, "Hristiyan Adının Doğduğu Kilise", Atlas Dergisi, Temmuz 2015. Bir kaya üzerine gerçekleştirilen Kharon yontusu yarım kalmış olmalı. Bunun sebebi olasılıkla veba salgınının bitmesiyle, heykelin yapımının durdurulması idi. Yenipınar, s. 249.

179 Aramice "taş" ya da "kaya" anlamına gelen "kefa" terimi Grekçede "Kifas" Petros telafuzu ile kullanılır. Latince Petrus olarak söylenir. Kefas ve Petrus sözcükleri aynı anlama gelir. ULUTÜRK, Muammer. "Katolik Hristiyanlığa Göre İsa'nın Halefi ve İlk Papa Havari Simun Petrus", Marife, Yıl 6, Sayı 1, Bahar 2006.

“Habercilerin İşleri” bölümünde İsa'nın ölümünün ardından sürdürülen dini yayma çalışmalarının zorluklarından bahsedilir. Kimi yerlerde sadece Yahudilere vaaz verilse dahi İsa ve sözlerinin yüksek kapılım potansiyeli içeren dokusu diğer halkların da ilgisini çekmişti. Diğer taraftan vaaz çalışmalarının ciddi tehlikeler içerdiğini gösterir. Zira havarilere yönelik şiddet ve linç eğilimleri hiç de azımsanamayacak boyuttadır.

Bu gerilimin ortasında Antakya büyük bir öneme sahiptir. Yalnızca Yahudilerin değil diğer halkların da İsa'ya iman ettiğini duyan Barnabbas'ın Antakya'da yaşadığı sevinç dikkate değerdir. Kent olasılıkla İsa'nın benzeşimleri ve kültürel karşılıklarına olanak tanıyan kimliğinden hareketle vaizlere yanıt vermişti. Bunun üzerine Paulus Antakya'ya gelmiş ve bir yıla yakın bir süre kentte kalmıştı. Bilginler 1 senelik çalışmanın sonunda Antakya'nın put-perestliği bıraktığı ve Hz. İsa'nın öğretisini kabul ettiğini belirtir. Burada büyük bir topluluk oluşmaya başlamıştır.¹⁸⁰

Bu dönemde Antakya Paulus'un dolayısıyla Hristiyanlığın yayılımında âdeta merkezi bir rol oynamaya başlayacaktır. Paulus çalışmalarının en yoğun olduğu dönemde İsa adına üç gezi gerçekleştirir. Bunlardan ilki, Antakya'dan başlar, Kıbrıs üzerinden G. Anadolu ve Derbe'nin ardından, kuzeye Konya'ya yönelir. Konya'dan batı istikametine yönelen, ardından güneye saparak Antalya'ya varan Paulus, buradan gemiyle Selefke'ye ulaşır. İlk yolculuk böylece tamamlanmış olur.¹⁸¹

Paulus'un ikinci gezisinin başlangıç yeri Yaruşelim'dir. Buradan Şam ve Antakya üzerinde kuzeye yönelen Paulus, Kilikya'dan, Derbe, Listra üzerinden Orta Anadolu'ya ulaşır. Çanakkale üzerinden Yunanistan'a geçen Paulus burada Filippi, Selanik, Veriya, Atina ve Korintos'tan sonra, deniz yoluyla Kayseriye'ye döner ve

180 BAHADIR, Gürhan. “Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, s. 209, 2013, sayı 23.

181 Kimi araştırmacılar, Paulus'un mektuplarda bu geziden hiç bahsetmemesi nedeniyle, Luka'nın uydurması olduğu iddiasında bulunur. Gündüz, *age*, s. 58, *Pavlus – Hristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, 2015.

ikinci yolculuğu biter. Üçüncü gezi de yine Antakya'dan başlar ve yine Orta Anadolu üzerinden devam ederken, Paulus bu kez, Batı'ya Efesos istikametine yönelir. Efesos'tan sonraki istikamet, ikinci gezi gibidir.¹⁸²

Petrus'un katılımı Barnabbas ve Paulus'un Antakya'da gördükleri ilginin ardından burada kalma kararlarına paralel olarak gelişmiştir. Antakya cemaati böylece oluşur.¹⁸³

Bu süreç de yeni dinin inananlarına yönelik baskının devam ettiği bir dönemdir. Antakya'daki Yunanlıların büyük bir hızla Hristiyanlığa geçtiğini söyleyen Eusebios, Hristiyanlara baskı ve işkencelerin devam etmesine karşın kentteki kiliselerin sayısının arttığını belirir. "Kudüs'ten çok sayıda insan buraya geldi" diye yazar "Aralarında Barnabas, Paulus ve diğer Hristiyan kardeşler de bulunuyordu"¹⁸⁴

İlk Hristiyanların Buluştuğu Kutsal Mağara

Hristiyan deyimi "takdis edilmiş" ya da "yağ sürülmüş" anlamına gelen İbranice Mesiah sözcüğünün Yunanca karşılı Christos'tan türemiştir. Bu sözcük İsa'ya iman eden Antakyalıların "Christianos"¹⁸⁵ (Mesih Yanlısı) şeklindeki hitabı ile tarih sahnesinde ilk kez kullanılmıştır. Prof. Dr. Şinasi Gündüz, tarihte ilk kez Antakya cemaati ve öğrencilere ilişkin tanımın önemine dikkat çekerek, "İsa ve Paulus'tan önceki havariler döneminde bilinmeyen" bu ifadenin simgesel gücüne vurgu yapar.

182 Paulus gezileriyle ilgili haritalar için bkz. İncil, "Korintoslular'a Mektup", s. 258, 274.

183 Bkz. "Habercilerin İşleri" için bkz. İncil, s. 228 ve sonrası. (Sevindirici Haber) Kitabı Mukaddes Şirketi 1995 İstanbul. İncil'in bu bölümünün yazımı MS 63 yılında Roma'da tamamlanmıştı. Yazar bir hekim ve düşünür olan Luka idi ve Paulus'un haber gezilerine katılan bir kişidir. MS. II. yüzyıla ait bir derlemede de Luka'nın Antakyalı bir hekim olduğu belirtilir. Prof. Gündüz, onu "ilk havarilerin talebesi" olarak tanımlıyor. Bkz. GÜNDÜZ, Şinasi. *Paulus-Hristiyanlığın Mimarı* s. 23.

184 İşte bunlar "taze yaşam pınarından ilk suyu içenlerdi." Eusebios, *Kilise Tarihi*, 2. kitap, 4. bölüm, 3. kısım, çeviri Furkan Akdeniz, Civi Yazıları.

185 HANÇERLİOĞLU, *İnanç Sözlüğü*, s. 241.

Paulus'un bu çalışmaları sırasında Petrus-Aziz Pierre, Kudüs cemaatinin başındaki kişi Thomas ve Paulus arasında gidip gelmektedir. Kimi gezilere katılan ve vaazlarda bulunan Aziz Pierre'nin Antakya'ya gelişiyle ilgili bilgi de Paulus tarafından kaleme alınan "Galatyalılara Mektup" bölümünde yer almaktadır. Kitapta Paulus'un Yahudi olmayanlara dinin duyurulmasıyla ilgili gerilimi okumak mümkün. I-18'de Petros ile söyleşide bulunmak için Yerşalem'den çıktığını ve 15 gün onun yanında kaldığını belirtir. İkinci bölümde, Petros'un Antakya'ya geldiğini ve burada Petrus ile arasında bir anlaşmazlık çıktığını okuruz. "Çünkü o suçluydu" der Paulus.

Paulus ve Petrus arasındaki anlaşmazlık, Petrus'un sünneti önemseyen Yahudi soyundan korkarak "uluslardan oluşan bir yemekten" geri çekilmesiydi. İşte, "Sen Yahudi iken Yahudi gibi değil de uluslar gibi yaşıyorsun" der Paulus. "Öyleyse ulusları nasıl Yahudi gibi yaşamaya zorlayabilirsin."¹⁸⁶

Aziz Pierre Kilisesi büyük olasılıkla havari Petrus'un Antakya'ya bu ziyaretleri sırasında kurulmuş olmalı. Tahminler Petrus'un şehre MS 37 yılında geldiği ve Kudüs cemaatinin dinin sadece Yahudilere vaazı konusunda bir kopuşa ikna olması sonrasında çalışmalarını hızlandırdığı yönünde. Ancak bu mutabakat Paulus'un özellikle Hıristiyanlığa yeni geçen paganların eski inanışlarını sürdürme eğilimlerine Petrus aracılığıyla gösterilen sert tavrı gözden kaçırmamalı. Zira Petrus özellikle çalışmalarını paganlar ve putperestler üzerine yoğunlaştırmış olmalı.¹⁸⁷ Petrus'un gelişiyle birlikte Antakya'nın Hıristiyanlığa dönüşü hızlanmış ve buradan hareketle Roma dünyasına yayılmaya başlamış olmalıdır. Bir diğer deyişle Hıristiyanlık Kudüs'te doğsa da bugünkü haline, tüm ırk ve uluslardan insanları kucaklayan yapısına Antakya'da kavuşmuş olmalıdır.¹⁸⁸

186 Bkz. "Galatyalılara Mektup", 2: 14.

187 Paralel bir yorum için bkz. BAHADIR, Gürkan. "Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamalarına Örnek Olarak Antakya", s. 404, Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Güz 2011, cilt 10, sayı 38.

188 ULUTÜRK, s. 160. Ayrıca bkz. YENİPİNAR, s. 164.

Sonraki dönem kayıtlarından anlaşıldığı katarıyla Petrus'un en derin etki oluşturduğu kentlerin başında Antakya gelmektedir. Antakya Kilisesi'nin kurucusu olarak gösterilen Petrus'un şehirdeki mahalli kilisenin temellerini atan kişi olduğu düşüncesi Origenes, Eusebios ve Aziz Jeromes gibi ilk kilise yazarlarınca da kabul edilmişti.

Hıristiyanlığın yayılımında merkezi rol oynayan kent Petrus'un ölümünün ardından Antakya'da işleri Ignatius devraldı.

Saint Peter, Peter Paul Rubens (1577-1640) tarafından ahşap üzerine yağlı boya ile resmedilmiştir. Elinde iki anahtar tutan Petrus, Hristiyan cennetinin kapılarını beklemektedir. Bu onun Hristiyan kilisesinin ilk koruyucusu olma unvanıyla tutarlıdır.

Aziz Siemon Manastırı

Hristiyanlığın Antakya'daki yayılım gücü çok kısa sürede ciddi bir ivme kazandı. Öyle ki tüm dinlerin ilk dönem yayılış öykülerindeki benzer kalıplara burada da rastladık. İşkence ve baskıya karşılık, buna direnen ve bu direniş ile zamanla efsanevi hale gelen karakterler.

İlk Hristiyanlığın kutsal kişi, ermiş ve azizlerinden biri olarak kabul edilen Aziz Simeon bunlardan biridir. Benzer isimli azizlerden ayırt edilmesi amacıyla¹⁸⁹ Aziz Symeon le Stylite ismiyle azizler tarihine geçti. "Stylites" terimi Yunancadır ve "sütun" manasına gelir.¹⁹⁰ Bu isim Türkçeye "Sütuncu Simeon" olarak çevrilir.¹⁹¹ Bu onun Hristiyanlık için oluşturduğu ilkin simgesidir.¹⁹²

Ona atfedilen, dolayısıyla onun kutsal tavır ve hallerine ev sahipliği yapan kutsal mekânın anısı bugüne uzanan bir gelenek yaratmıştır. Aziz Simeon'a ait manastır, Hatay'a 19 kilometrelik bir mesafede her yıl çok sayıda Hristiyan hacı adayını kabul etmektedir.¹⁹³ Bölge halen Aziz Simeon hatırına yaptırılan *haç* biçiminde manastır, "Kutsal Ruh"a adanan merkezi kilise ve Meryem Ana'ya adanan bir grup yapıya da ev sahipliği yapar.¹⁹⁴

189 Aziz Simeon, Simon ya da Symeon gibi isimlere sahip isimlerin oluşturduğu listenin büyüklüğü kimi ek isimlerin kullanımını zorunlu kılmışa benziyor. Örneğin bu bölümün konusu olan Sütuncu Simeon'un başka bir Sütuncu Simeon'la karıştırılmaması için dahi eklemeler yapılmıştır. Örneğin bunlardan ilki yaşlı "Elder" ikincisi ise "Genç" olarak literatüre girmiş olmalı. Bkz. AYKIT, Ali Dursun Akdenizli, "Bir Keşiş: Sütuncu Simeon", s. 83, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 12, sayı 2, 2012.

190 <https://etilen.net/ilk-baskaldiri-aziz-simeon/> (Bu kaynakta doğumu 403 olarak gözüküyor.)

191 AYKIT, Ali Dursun. "Akdenizli Bir Keşiş: Sütuncu Simeon", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi, cilt 12, sayı 2, 2012.

192 Süryani Manastır geleneği ile ilişkisi hakkında bkz. Yenipınar, s. 178. Çile sütunları olarak bilinen Süryani sütun geleneği, inanılması güç bir yaşam biçimine işaret etmekteydi. Kimi azizler, 3'e 3 boyutlara sahip sütunlarda dahi yaşamış ve çileci yaşam biçimiyle Tanrı'ya ulaşmayı denemişlerdi.

193 <https://www.meryemana.net/books/turkiyedeki-azizler/sayfa-9?td=16&book=93&site=4490>

194 Bölge 3 kilise, vaftizhane ve manastırdan oluşan genel bir yapılar topluluğundan oluşur. Yapıların mimari nitelikleri ve kutsal alandaki yapı dizisi ile ilgili bir değerlendirme için bkz. Yenipınar, s. 184. Ayrıca s. 253 ve sonrası.

Aziz Simeon'un hatıratı ve veli olma yolundaki adımları kendiliğindendi adeta. Çocukluğunda açığa çıkan bir "Tanrı'ya yaklaşma" eğilimi taşıyordu. Hristiyan cemaatin önde gelenleri onu gördüklerinde ruhunun, Tanrı'nın kutsal soluğu ile dolu olduğunu söylüyordu.

Nihayetinde, Tanrı sevgisi ile dolu çocukluk ve elbette kuşka döneminin ardından yetişkinliğinde azizlik mertebesine doğru yükseldi. Dünya nimetlerinden el etek çekmek ve Kitab-ı Mukaddes'in ulu kişilerinden biri olmak gayesini çocukluğundan beri yaşamakta olan Simeon inzivaya çekilmek amacıyla kentin dışına yöneldi. Yüksek bir dağa tırmandı ve yeterince ilerlediğine kanaat getirince durdu. Simeon burada etrafına bir çember çizdi. Sonrasında bu çemberi yaşam alanı olarak belirleyerek bir kayaya zincirledi kendini...

Ancak bu tavır, ilk Hristiyanlığın heyecanlı müritlerini cezbetti ve sessizlik ve yalnızlık isteyen Simeon'un arzulamadığı bir ziyaret akınına uğramasına yol açtı. İşte direk üzerinde yaşadığı bahsi ile simgeleştirilen Simeon'un bu tavrının insanlardan uzaklaşmak mı, yoksa Tanrı'ya yaklaşmak mı ana gayesiyle yapıldığı hâlâ tartışma konusudur.

Simeon'un ölümünün ardından onun yaşamı, sözleri ve Tanrı ile buluşma dirayeti, onun yaşadığı bu mekanı kutsal hale getirdi. Simeon'un üzerinde yaşadığı fark edilen sütun kaidesi hâlâ ayakta olmakla birlikte müritleri VI. yüzyıl itibarıyla Aziz Simeon manastırını inşa etmişlerdi.

Manastır bugüne bozulmuş bir biçimde kalmıştır. Farklı mimarisi ile 1500 metrekarelik alan üzerine yayılan manastır, şehirden uzak ve hâkim konumuyla dikkat çekmektedir.

Sütuncu Simeon'u gösteren bir canlandırma.

Simeon çok az yemek ve su ile 40 yıla yakın bir süre yaşadığı sütunun üzerinde gözüküyor.

Aziz'i Tanrı'yla Buluşturan Kule ve Kutsal Eşik

Doğum tarihiyle ilgili farklı rivayetler mevcut. Bazı kaynaklar MS IV. yüzyılda dünyaya geldiğini yazıyor.¹⁹⁵ Ancak 520 yılında dünyaya geldiğine ilişkin kanılar da bulunuyor.¹⁹⁶ Ancak ondan bahseden Theodoret isimli bir kişinin 444 yılındaki kitabı baz alındığında bu tarih pek olası gözüküyor.¹⁹⁷

Kayıtlar doğum yeri olarak Adana Sisan'ı gösteriyor. Onun tanrısal kişiliğinin kökenleri annesinden kalmaydı. Rahibe olmayı düşleyen Marta ailesinin zoruyla evlendirilmişti. Marta'nın yaşam öyküsündeki bu kırılma Simeon'un kaderine yansıtacaktır. Üç yaşında yaşanan depremde babası Jean'ı kaybeder. İşte kutsal bir anne ve babası olmayan bir aziz denklemi kurulmuş olur.

Bu kompozisyon yaşamını sarmalayan kutsal-sembolizm yoğunluğuyla desteklenir. Simeon, bir sütunun üzerine çıkmadan önce, sürüngenlerle birlikte kuyuda ya da ağız kapatılan bir mağarada yaşamayı deneyecektir

Eski Ahit'in ulu kişileri gibi olma arzusu ile çocukluk yaşında tanışmıştı Simeon. Belki gerçek, belki de onun yaşamını biçimleyen iradenin efsanelere yatkınlığı idi: Simeon'un ilk mesleğinin çoban olduğu söylenir. Kutsal anne ve babasız Tanrı adamının çobanlığı İsa'nın yolunda olduğunu gösteren açık emarelerdir.

Yağmur sebebiyle hayvanları dışarıya çıkaramadığı bir gün anesinin izniyle Hıristiyan kilisesindeki vaazları dinlemeye gitti. Bu ziyaret onun için dönüm noktasıydı: Gülen ve eğlenenlerin rezil ve dünyevi zavallılığı karşısına kilisede İncil okuyan ve ağlayanların

195 <https://etilen.net/ilk-baskaldiri-aziz-simeon/>

(Aziz Simeon'un doğumunu Doç. Dr. Yenipinar, "MS 389" olarak yansıtıyor. Bkz. s. 180.

196 <https://www.meryemana.net/books/turkiyedeki-azizler/sayfa-9?td=16&book=93&site=4490>

197 Theodret Simeon'dan bahseden üç temel birincil kaynaktan birinin yazarı. 457 yılında yaşamını kaybeden Cyrhuslu Theodret'in kitabı olasılıkla Simeon hayatıyken yazılmıştı. Kitabın ismi, *Suriye Keşişlerinin Tarihi*. Diğer yapıtlardan ilki olasılıkla Simeon'un öğrencisi Antonius tarafından kaleme alınmıştı. Bu kitap da *Kutsal Simeon'un Hayatı ve Gündelik Yaşamı* ismini taşıyordu. Son olarak anonim bir Süryani metin Aziz Simeon'un Yaşamı başlıklı bir metin bulunuyor. Bkz. Aykıt, 83.

bahtiyarlığı onu etkiledi.¹⁹⁸ Theodret'in anlattığına göre İsa'nın ve ilk kutsal kişilerin imtiyazına nasıl ulaşabileceği sorusuna kiliseden biri "inziva" ve "yüce bir felsefe yolu ile" yanıtını vermişti.

Öğrencisi Antonius, Pila manastırına vardığında sadece 7 yaşında olduğunu söyler. Diğer görüşe ise Süryani Tell Ada Manastırı'na vardığında 13 yaşındaydı. Belki de kutsal arayışında arka arkaya yaşadı bu deneyimleri. Diğer taraftan tarihlerin, isimlerin ya da deneyimin önemi yoktur. Azizlerin, velilerin ya da dervişlerin yaşamında tarihsel incelik aramak yersizdir. Çünkü rasyonel akıl "mitsel anlatıları" ve kutsal sözleri *literal* anlamın ötesinde çok az değerlendirebilir ve "akıl yasalarına aykırılığın" bilimin meselesi olduğunu unutarak inancı yargılar.

Manastır deneyimleri mistik deneyimin, çileciliğin ve kararlılığın kök saldı yıllardır. Tüm belirsizliklerin karşısında kesin olan bu girişimlerinde katı bir çileci tavır takınmıştı. Anlatılardan biri sütunun üzerinde yaşama fikrini bu deneyimlerinden birinde edindiğini iddia eder Simeon'un: Jean ismini taşıyan kutsal bir kişi-keşiş bir sütun üzerinde hayatını sürdürmekteydi. İlk sütununun 2 metre yüksekliğinde olduğunu yazar Britannica.¹⁹⁹ Diğer taraftan günlerce su ve yemeksiz yaşadığı ve kimi zaman yarı baygın halde bulunduğu iddia edilir. Öyle ki kendini kaybetmesine yol açan deneyimleri yargılanır. En sonunda manastırdan, çileci yaşamının abartılarla anlatılmasına yol açan hilekarlıkla suçlanarak kovulur. Söylenenlere göre gizlice yemek ve su ile beslenmektedir.

Ancak bu söylentilerin yerine uyguladığı sıkı perhizin diğer keşişler üzerinde olumsuz etki yapmış olması olasıdır. Zira karnı ve bedenini yaralayacak şekilde iple kendini bağladığı ve haftanın her günü oruç tuttuğu söylenir. Antonius'un anlattığı dramatik yaşam öyküsü "günahkâr bedenini" cezalandırmak isteyen kişinin "kendisi gibi yaşayanların ibadet ve yaşam gücünü nasıl yıpratıldığını"

198 <https://www.ortodokslartoplulugu.org/azizlerimiz-hayat-hikayeleri/14aev-tesinde-yasayan-aziz-simeon/>

199 <https://www.britannica.com/biography/Saint-Simeon-Stylites> (Erişim: 7 Aralık 2019).

gösterir. Bedenine gizlice sardığı bir kuyu ipinin üzerine giydiği gömleği, vücuduna yapışınca kadar kötü kokular ve kurtçuklar üreten bedeni ile yoksullara azığını dağıtmaya devam eden bir çileci ortaya çıkar. Henüz 18 yaşındadır ancak onunla birlikte yaşayanlar için dayanılmaz hale gelen tavrına manastırın baş keşişi müdahale etmek zorunda kalmıştır. Bedenine yapışan gömleği, bedeninin içlerine kadar giren kuyu ipi ve bedenini saran kurtlar doktor eşliğinde ve haftalarca süren çaba sonrasında temizlenir. Nihayetinde manastırdan ayrılması istenir.²⁰⁰

İmanlı Hıristiyanların sözleri çoktan esir almıştı onu. Kiliseye ve İsa'ya biatının hemen ardından yaşamını Tanrı ve münzevi yaşama adamaya karar veren Simeon'un çok kısa sürede ulvi yaşamın hediyelerine kavuştuğuna inanılır. Kendi sütununu yapan ve Keşiş Jean gibi sütun üzerinde yaşamaya başlayan Simeon kısa sürede mucizelere sahip olur. Kutsal anneye sahip babasız bir aziz olan çoban Simeon, ününü dört bir yana salan kerametler gösterir. Kimi kaynaklar onun yüzüne bakan kişinin düşmanca duygularından kurtulduğunu ve intikamca duygunun sağaltıma uğradığını söyler. Çok sayıda cani ruhlu katilin onun yüzünü görünce durulduğu ve huzura kavuştuğu yönündeki menkıbelere ek olarak hastaları iyileştirdiği söylentileri dünyanın dört bir tarafına yayıldı.²⁰¹

Onun namı civar illerde duyulunca ziyarete gelenlerin sayısında büyük bir artış oldu. Simeon ise kendisine yapılan saygı itina ve ikramlardan uzak dursa da gürültüden yakınmaya başladı.

20 yaşlarında insanlardan kaçarak Admirable Dağı'na çıktı. Türkiye'deki azizlerin yaşamına yer veren bir kaynakta Antakya ile

200 Simeon'un anlatısında Baş Keşiş'in Simeon'u manastırdan gönderme girişimi sebebiyle vicdan azabı duyduğu anlatılır. Rüyasında bu suçtan ötürü manastırı yıkmaya gelen ruhani kişiler görmüştür. Ürkerek uyanır ve diğer keşişlere durumu anlatır. Simeon sığındığı bir kuyudan zorla çıkarılıp huzuruna getirildiğinde Baş Keşiş, Aziz'in ayaklarına kapanır. "Benim efendim ol" der. Aykıt, s. 89.

201 Simeon'un diğer mucizeleri: Felçlileri ayağa kaldırması, bir fırtınaya yol açan şeytani siyah adamı beden göçü ile döverek uzaklaştırma yolu ile fırtınayı dindirme, tayy-i mekân (bedenin iki farklı yerde bulunması), yılan yutan bir kadının büyü ile tedavisi, bedeninden düşen kurtçukları, "Tanrı'nın sizler için yarattığı şeyden yiye" diyerek yaralarının üzerine koyması, kurtçuğun bir inciye dönüşmesi...

Samandağ Köprüsü arasında kalan bu yerde 500 metre yükseğe çıktığı söylenir. Burada 10 yıl yaşamıştır. Bu süre içinde çile çekmiş ve dua etmiştir. Onun hayatının karakteristiği olan sütunun üzerinde yaşama deneyimine bir kez daha yöneldi. Bu yolu neden tercih ettiği hususunda kimi rivayetler var. Kuşkusuz dinsel alana yönelik akıl yürütmeler işlevsizdir. Ancak mistik kişinin bir tür ruhani karar ve ilham ile eylediğini düşünmekte fayda var. Rasyonel akıl bunları dengesizlik görebilir. Ancak Kutsal Kitap sayfaları bu “saçma” girişimlere yönelmiş kutsal kişilerin eylediklerini yazar durur.

Simeon bu kez daha büyük bir sütun yaptırdı. Bazı kaynaklar bu sütunun 16 metre yükseklik ve 4 metrelik yüzeye sahip olduğunu yazar. İşte bu sütun efsaneyi taşıyan bin yıllara “Mandra Pneumatike yani Mistik Çit ismiyle yansıyacaktır.

Mistik Çit bir eşik belirliyordu kuşkusuz. Ve bu eşinin sembolik çözümlenmesi, ikiye ayrılmış bir dünya tasavvuru içeriyordu. Kadim dünyanın gökyüzüne ulaşmada kullandığı taş sütun, doğaldır ki yalnızca yeryüzünden uzaklaşma kaygısını pratik olarak karşılar. Gökyüzüne ulaşma ise sadece bir metafordur ve mitsel şiirin argümanıdır. Beyt’el de rüyasında, yer üzerinde dikilmiş bir merdiven gören Yakup gibi, başı göklere erişmiş yer ile temas etmektedir. Allah ve meleklerinin yeryüzünden gökyüzüne inip çıktığını görmüştü Yakup.

Evrensel kalıbın tekrarı ya da kutsalın içten gelen tezahürü ile yinelenen kutsal hareket Aziz Simeon’u ortaya çıkarır. Tıpkı Yakup gibi burada Rab ile tanışır. Kendisini, “İbrahim’in Allah’ı ve İshak’ın Allah’ı Rab benim” diye tanıtmıştı ona. Ve eklemişti: “Üzerinde yatmakta olduğun diyarı sana vereceğim.” Tanrı’nın sözleri Beyt’el denen yerin kutsallığını kanıtlıyordu. “Gerçek Rab bu yerdedir ve ben onu bilemedim. Bu yer ne heybetli! Bu başka bir şey değil, ancak Allah’ın evidir ve bu göklerin kapısıdır.”²⁰²

202 Tekvin 28: 16, 17. Tekvin kitabının Beyt-el ile ilgili bölümleri J, E, P ve en sonunda R versiyonunun eklemelerle genişlettiği bölümdür. Yerin kutsallığı ile ilintili olarak tüm ekoller ortak paydada birleşmiş gözükmektedir.

Yakup'un rüyası Aziz Simeon'u bu aşkın dünya ile buluşturan ile kıyaslanabilir kuşkusuz. Mistik eşik ve rüyalarda açılan kapılar, hayatın ana çizgisini belirleyen bir tutum ve Tanrı'nın kulu için çizdiği kaderin şifrelerini barındırır. Theodret tarafından anlatılan bu deneyim, çocukluğunda ilk kez kiliseye gittiği zamanda yaşanmıştı. Simeon, kutsal emanetlerin bulunduğu bir dehlizde yorgunluk çekip uyuyana kadar inayet dilemişti. Çocuktan ve derin bir uykuya daldı. Rüyasında açmakta olduğu çukuru daha da derinleştirmesi yönünde ulvi bir ses duymuştu. Çukuru açtıkça yoruldu. Ne zaman dinlenmek istese ulvi ses "daha da çalışması yönünde" çağrıda bulunuyordu üçüncü ve dördüncü seslenişinin ardından uyardı Simeon'u: "Bu kadarı yeterli. Şimdi bu çukuru hiç çaba göstermeden inşa et..."²⁰³ Bu rüya onun sütunda yaşamaya başlamadan önceki deneyimlerine ışık tutar: "Bir kuyuda ve bir mağarada yaşama" deneyimlerine...

Rüyalarla açığa çıkan giz ve kişiye ruhani itibar sağlayan düş deneyimi arkaiktir. Nerede bir kutsal kişi görsek, Tanrı'dan işaret almanın araçlarından biridir rüyalar. Ve yorgunluk, açlık, susuzluk ve uykusuzluk gibi *asketik* yaşamın temel öğeleri ile birleştğinde aklın bu dünya ile bağ kuran iradesi zayıflar. Süryanice anonim eserin yazarı başlangıçta pagan ayinleri ile Tanrı'ya ulaşmaya çalışan bu genç adamın "kutsal bir ışık" ve belki de bir melek tarafından uyarılışını anlatır. Simeon'un mistik deneyimini Yakup'un ki ile kıyaslamamıza olanak tanıyan güçlü bir sembolik kompozisyon oluşur yeniden.

Simeon'a gözüken kişinin "ışıklı" yüze sahip olduğunu anlatır anonim eserin yazarı. Parlak giysileri ve elindeki asas ile heybetli gözükmetedir. "Korkma" der ruhani kişi Simeon'a, "İsmini yücelteceğim." Taşın²⁰⁴ kutsallığından yeryüzünden gökyüzüne uzanan

203 Alıntı için bkz. AYKIT, s. 84.

204 Taşın ilksel anlamları ve sonsuz yaşam ile ölümsüzlük ilişkisi hakkında bir mit hakkında bkz. ELIADE, M. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, s. 148, Kabalcı Yayınevi, 2009. Burada Tanrı'nın sunduğu taşı reddeden Endonezyalıların sonsuz yaşamı nasıl kaybettikleri anlatılır.

merdiven olarak dikilitaş ve mehirlerle²⁰⁵ uzanan arkaik bağlam Simeon'un kutsiyetini biçimler. Yerdeki taşları gösterir kutsal varlık: "Al ve bunları inşa et." Kutsal her çağrıyı endişe, korku ve tereddütle karşılayan faniler gibi "Bunu bilmem ben" diye yanıtlar onu Simeon. Ancak karşısındaki güç güven erir: "Ben sana nasıl inşa edeceğini öğreteceğim."

Bir inşa sanatı, Tanrı'ya ulaşma iradesi ve bilinç dışından gelen çağrı ile konuşur Simeon: "Taşlardan birini doğu, birini kuzey, üçüncüsünü ise güneye dik. Sonra onların üstüne bir diğer taşı koy. Bu iş böylece tamamlanacaktır."²⁰⁶

İşte bu bina, sütun, Tanrı'ya adanmış sunak olarak böylece ortaya çıkar.

205 Dikilmiş taş ve dikitlerle ilişkili ve bunlara dönüşebilir ilk imgeleri daha önce ayırtılılarıyla açıkladığım için burada değinmeyeceğim. Bkz. HALİS, Göktuğ. *Göbeklitepe Sembolizmi*, s. 42-43, A7 Kitap. Bunlardan bazıları direk, şamanın asası, piramit, tümsek, merdiven...

206 AYKIT, s. 86.

Aziz Simeon'u sütunun üzerinde canlandıran bir XIX. yüzyıl gravürü.

Dağın Kutsal Ruh

Kozmik tekrar, yeni bir kutsal yer ortaya çıkarır böylece. Ayinin yüksek duygulanım içeren ve izleyenlerde coşku uyandıran koreografisi onun anısını taşıyacak statik bir yapı ile sonsuzluğa kaldı. “Kutsal Üçlü-Birlik” ismi verilen üç apsidli büyük bir kilise eşlik etti kuleye. Simeon’un tırmandığı kutsal kule, bu pagan imgesinin “Kutsal Kilise” ile yan yana dizaynı dindarları rahatsız etmedi. Çünkü tüm dinler, bu kalıpları kullanır ve onları yasal hale getirir. Yapılar tamamlandığında inananlar büyük tören için toplandı. En önde, bundan sonraki 40 yılını Tanrı’ya en yakın yerde direğin tepesinde geçirecek oğlu Simeon’u mistik yolculuğuna uğurlayacak annesi bulunuyordu. Elinde kurucu kişi, Mesih İsa’yı mükemmel yaşamına kavuşturan bir diğer dikt, kurumuş ağaç yahut tahtadan kuleyi temsil eden Haçı taşıyordu.²⁰⁷

40 yılın sonunda, çile ve dua ile geçen ömrüne baktı Simeon. Aşağı düşmekten sakındığı, sınırlı yiyeceklerle yaşamaya çalıştığı, soğuk, yağmur ve aşırı güneşe direndiği yaşamının sonuna gelmişti. Aşağıda bu süre içinde kendini bir an olsun bırakmayan Mesih yanlıları duruyordu. Öğütler, dağıtılan şifalar ve manevi kılavuzlukla dolu yıllar biterken yaşamının İsa’ya ne denli benzediğini düşünüyor muydu? Kutsal bir anneden doğmuş babasız çoban Simeon’un yaşamı bir kulenin tepesinde sona erdi.

Britannica, ölü bedeninin bir öğrencisi tarafından bulunduğunu yazar. Onu bulan öğrencisi Antonius idi. İbadeti sebebiyle insanlarla görüşmeye ara verdiği zamanın uzamasından kuşulanmıştı. Yanına tırmandı Antonius ve çok geçmeden öldüğünü anladı: “Yüzünün güneş gibi parladığını gördüm... Yüzümü ellelerini arasına alıp hıçkırıklarla ağladım. Eğildim, ağzını, gözlerini

²⁰⁷ Açılış seremonisi ve annesinin en önde bulunduğu yönündeki rivayetler çelişkili bilgiler sebebiyle güvenilirliğini yitirmiştir. Kaynaklar Simeon’un içe kapandıktan sonra hiçbir kadın ile görüşmeyi kabul etmediği ve annesinin de bu durumdan azade olmadığını gösteriyor. Öyle ki annesinin oğlunu görme girişimleri bizzat Simeon tarafından engellenmiştir.

ve sakalını öptüm. Gömleğini kaldırıp ayaklarını öptüm. Bedeni ve gömleği insanın içine huzur veren hoş kokulu bir parfüm gibi kokuyordu.”²⁰⁸

Aziz Simeon'un ölümünün ardından onun hatırası için oluşturulan manastır, hâlâ dünyanın dört bir yanından ziyaretçi akınına uğramaktadır. Onun hatırası bugün siliktir. Geriye kala kala hastaları uzaktan iyileştiren bir Aziz ya da bir resim veya eşyasına dokunarak can bulan hastaların varlığıyla şekillenen mitsel anlatıların tozlu hatırası kalır. Ölümünün üzerinden 4 gün geçmesine rağmen bedeni çürümemiş olduğunu anlatır bu öyküler. Yüzü ışıklıydı, sakalları bembeyazdı. Tanrı ölü bedenini koruyordu âdeta:²⁰⁹ Onun sakalından bir kıl almak isteyen piskoposun eline felç girdi. Sonra söz verdi cenazeyi almaya gelen piskoposlar grubu: “Senden hiçbir şey eksilmeyecek.” Böylece piskoposun eli eski haline geldi.

Samandağ isminin Simeon'dan geldiğini yazar kimi kaynaklar. Çünkü “Symeon”un Arapçası “Sam'an”dır. Öyleyse onun dağı Symeon'un Dağı'dır. Dağa ismini veren kutsal bir insandan bahsediyoruz. E. Durkheim öldükten sonra Ata'ya ve bir süre sonra da “hâkim”e (Türklerin İYE'si) dönüşen “büyük kişiliklerin”, hayattayken toplum imgelemine yerleşen “ulu insanların” niteliklerinden uzun uzadıya bahsetmişti. Bunlar zamanla “olgunlaşır” ve efsanevi öykülerle yerleşir kültürel belleğe. Bu yüzden J.P. Roux da “ölüye tapınım” ile “ataya tapınım” arasında fark görmüştü. Ölü'den Ata yaratma girişimi her yeredir. Türklerde bunun için kurban gerekiyordu. Ancak kan dökülmesi ve kurban Hıristiyanlıkta muteber

208 Aykıt'ın çevirisini kullandım.

209 Simeon neden bir sütuna çıktı? Bu sorunu olası yanıtları hakkında Aykıt doyurucu açıklamalarda bulunuyor: (1) Çevre Kültürlerinin Etkisi: Hierapolis Tapınağı'nın iki sütununda 7 gün yaşayan kişilerin tanrılara sesleniş kültü hakkında s. 99. (2) Haça Gerilme Teorisi: İsa gibi yerden göğe yükselen bir sırtık ya da dikit üzerinde ölme teması. (3) Kutsal Güç ile Bağlı Gösterme Teması: Kutsal yer/tapınak tipolojisi. (4) Misyon Metodu: Hıristiyanlığı etkileyici bir eylemle yayma çabası. (5) Gnostik Etki: Tanrı'ya bedenin aşağılanması ve bireysel kurtuluş hevesiyle sesleniş. (6) Taş Sütun ya da Kutsal Ağaçların Dinsel Etkileşimdeki Karşılığı: Semitik kültürlerde kutsal imgelerin tekrarı.

değildir. Yine de bu bir buluşma eğretilemesidir kuşkusuz ve kutsal öykülerle yer değiştirebilir.

Orta Asya'nın uçsuz bucaksız bozkırlarında ne olduysa, Hatay'da da benzeri olur. Dağın hâkim ruhuna dönüşen ya da Tanrı'nın inayetini kazanan bir veliden bahsediyoruz. Ona dualar edilir, çünkü Tanrı onun hatırına insanların duasını kabul eder. İşte bu yüzden "Aziz Symeon" diye başlar inananlar dualarına: "Le Stylite. Şifacı. Bizim için dua et. . ." ²¹⁰

Bundan sonrası kutsal toplantılara eşlik eden doğal bir olgu ve kutsal bir işaret haline bürünür. Evagrinus'u kaynak gösteren Aykıt, "onu anma toplantıları sırasında" gökyüzünde pırıl pırıl parlayan bir yıldız görüldüğünü aktarır.

Simeon'un Yolu

Aziz Simeon, böylece İsa yandaşlarına yeni bir yol öğretti. Çileciliğin bir kolu olarak "direk üstünde" yaşama, onun aracılığıyla ibadet dağarcığına girdi. Onun ardından Samatyalı Aziz Daniel, Aziz Simeon (Aynı isimli olması sebebiyle Hristiyan tarihinde Genç Simeon olarak bilinir) ve Aziz Michael gibi isimler onu takip etmiştir.

Sütuncular ismini taşıyan çileci ekol, onun ardından dünyaya yayıldı. XI. yüzyılda yaşayan Lazarus, bu ekolün son örneği değildir kuşkusuz. Etki 20. yüzyılın sanat ve edebiyat yapıtlarına dek uzandı.

Kur'an'ın Meçhul Kişisi: Habib-i Neccar

Anadolu'da kurulan ilk cami olduğuna inanılan Habib-i Neccar, Yasin Suresi'nde geçen bir dayanağa sahiptir. Tüm Anadolu

²¹⁰ Simeon'un yaşamı boyunca çok sayıda hastayı iyileştirdiğine inanılır. Bunlar arasında cüzzamlılar, felçliler, dilsizler ve topallar vardır. Kaynaklar Simeon'un bu mucizeleri Allah'ın gerçekleştirdiği yolundaki telkinini anlatır: "Seni kim iyileştirdi?" diye soranlara, "Simeon deme. Zira bunu yapan Tanrıdır" Alıntı için bkz. AYKIT, s. 90. Bir de uyarıda bulunur Simeon: "Eğer beni iyileştiren Simeon idi dersen, yine aynı hastalığa kapılırsın."

Müslümanlarının bu niteliğiyle büyük önem verdiği cami, aynı zamanda Yuhanna, Paulus ve Petrus gibi Hristiyanlık dini kurucularının kabirlerinin bulunduğuna yönelik inançla farklı dinler için de kutsal bir nitelik taşımaktadır.

Efsane ve Olasılıklar

Antakya'da tıpkı Hz. İsa gibi geçimini marangozlukla sağlayan Habib-i Neccar²¹¹ halen bu mesleğin piri olarak kabul edilir. Konuyla ilgili kabul yine Hızır'a bağlanan bir mitsel öykü ile desteklenir. Bu öyküye göre Neccar “yonttuğu ağaçlardan” ürettiği el sanat ürünlerini pazarda satıp iyi para kazandığı bir gün evine dönerken Hızır'a rastlar. Hızır, “Cebindeki ne?” diye sorunca bir an ürken Neccar, “Yonga” yanıtını verir. İşte bundan sonra marangozların günümüzde dahi, “Keşke doğruyu söyleseydi” yakınmalarına yol açan bir yanıt verir Hızır: “Yongana bereket!”²¹²

Onunla ilgili anlatılan diğer menkıbelerde Allah tarafından kendisine gönderilmiş bir derdin muhatabı olarak çizilir, Habib. Oğlu cüzzamlı olduğu için yaşamını dağda bir mağarada sürdüren Neccar için Hz. İsa, iki elçisini²¹³ buraya gönderir.

211 Neccar Arapça Marangoz anlamına gelir. Bununla birlikte bu kişi bir çoban da olabilir. <http://islamilimleri.com/Tefsir/Tefsir/036/Tefsir/Turkce/03/000.htm>. Bkz. Nesefi tefsirinde bir çoban olarak gözükmüyor. Bununla birlikte bu kişinin ipekçi, bez ağartan ya da ayakkabıcı olma olasılığı da düşünülmüştür. Bkz. İslam Ansiklopedisi, 14. cilt, s. 373, Prof. Süleyman Ateş. Ayrıca bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/habib-en-neccar> (Erişim: 24 Kasım).

212 Yenipınar şöyle anlatır: “Dağ köylüleri arasında şöyle inanış vardır? “Keşke Neccar Hızır'a cebindeki para olduğunu söyleseydi. Eğer Hızır Tabi Neccar'a parana bereket deseydi bugün hepimiz zengin olurduk.” Yenipınar, s. 351. Yine bir gecede 1000 tabut yapma, aksi halde idam yükümlülüğünün altına giren Habibe Hızır'ın yardımı hakkında s. 352-353.

213 Ölüdeniz kıyısında İsa'yi vaftiz eden Yahya ve Yunus' isimlerinin karşılıkları olarak kullanıldığına ilişkin kısmen yaygın bir kanı bulunuyor. Efsane ile ilgili bir türbede Yahya ve Yunus hazretlerinin Yuhanna ve Pavlus ile özdeşleştirildiği görülür. <https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/habib-i-neccar-in-efsanev-bir-hikyesi-var-h10008.html> (Erişim: 23 Kasım 2019). Oysa Yahya bu olay yaşandığında ölmüş, Paulus da İsa'yi hiç görmemiş olmalıdır. Bununla birlikte gönderilen kişilerin kim olduğu hakkında farklı bir görüş Yuhanna, Pavlus ve Şemunus Safa Yani Petrus olabilir. Bkz. *İslam Ansiklopedisi*,

Hız. İsa'nın Antakya'ya elçi gönderdiğine ilişkin rivayetler Yeni Ahit kitabından pek destek bulamıyor. Ancak anlaşıldığı kadarıyla İsa'nın ölümünün ardından tebliğ sürecini hızlandırmış kişilerdir. Hristiyanlığın resmi olarak kabul ettiği yazın içinde yer alan Galatyalılara Mektup'ta da Paulus ve Barnabbas'ın Antakya'da bir süre çalıştığı ve sonrasında ise Petrus'un kendilerine katıldığı bildirilir. Ancak burada da yaşanan olaylar Yasin Suresi' ile paralellikler göstermez. Anlaşıldığı kadarıyla Petrus ve Paulus arasında İsa'nın tebliğinin Yahudi olmayanlar arasında vaazıyla ilgili tartışmalar sürmektedir.²¹⁴

Efsaneye göre İsa'dan görev alan bu iki kişi yolda Marangoz Habib'e rastlar. Bu yabancı iki elçiyi gören Habib yanlarına yaklaşır ve kim olduklarını sorar. İki yabancı buraya İsa'nın isteği ile geldiklerini söylerler de Habib bir delil ister. İşte bunun üzerine elçiler, "Allah'ın izniyle biz hastalara şifa verimiz" der.

Habib iki elçiyi çocuğunun yanına götürür. Onlar da gerçekleştirdikleri bir mucize ile cüzzamlı çocuğu iyi eder. Mucize karşısında Habib imana gelir ve biat eder. Ancak elçiler vaazlarında bundan başka yandaş bulamaz. Nihayetinde şehrin hükümdarı tarafından hapse atılırlar.

Kendilerinden uzun bir zaman haber alınamaması üzerine İsa bir diğer elçisini, olasılıkla Petrus'u ki -Şem-un Sefa isminin karşılığı olabilir- Antakya'ya gönderir. Bu öykü Yasin Suresi'nin 14. ayetinde geçen bir kıssa ile ilgili olabilir.

Yeni elçi kimliğini açığa sermeden Antakya Kralı'nın sarayına yerleşir. Amacı gizli kimlikle bir süre burada kalmak, kralın gözüne girmek ve esir elçileri kurtarmaktır. Kral ile arasındaki sohbet semte gelen yabancılar olunca Petrus, onları bir sınamaya tabi tutmayı teklif eder. Kral ise mucizelere inanmadığından ve yüzleşmenin

14. cilt s. 373-374. TDV Yayınları. Müellif Süleyman Ateş. Bu bildirimler ile İncil'in Barnabbas ve Paulus'tan oluşan vaaz girişimine sonradan katılan Petrus açıklamalarına uyumludur. Paralellikler hakkında bkz. BAHADIR, Gürhan, *Hristiyanlığın Antakya'da Şekillenmesi*, s. 213.

214 Bkz. "Galatyalılara Mektup", 2-11, İncil, s. 375, 199 Kitapı Mukaddes Şirketi, 1995.

elçilerin itibarını ortadan kaldıracağından emin olduğu için kabul eder. Esir elçiler huzura çıkarılır.

Elçiler birbirlerini tanımazlıktan gelirler. Ancak bu tasarımda amaç kralın ziyaretçilerle yüzleşmesidir ve amaçlarına ulaşır. Havariler krala, kendilerinin görevli olduğunu ve İsa peygamber aracılığı ve yetkisiyle burada olduklarını belirtir. Görevleri arasında “Tevhid” dininin vaazı bulunmaktadır.

Havarilerin açıklamasının ardından kral bir delil ister. Ancak elçiler buna hazırdır ve hastalıklara şifa hatta ölümlere yeni yaşam verebileceklerini belirtirler. Bu iddiaya şaşırان kral, sarayda çok yakında ölen birinin huzura getirilmesini ister. Gerçekten de havariler, Allah’tan aldıkları güç ve peygamberden aldıkları izinle ölüyü diriltir.

Yerinden uyanan ölü, öldükten sonra gördüğü kabir azabını anlatır ve bu azaptan kaçınmak isteyenlere elçilere uymalarını önerir.

Kral ise son gelen ziyaretçinin onlardan olduğunu anlar. Ancak Petrus ya da Şem-un Sefa, krala, o pek övündüğü putların da benzer marifetler gösterip gösteremeyeceğini denemesini söyler.

Türbeler, ulular ve dervişler şehri Hatay

Kalpleri Kapalı Olanlar

Kutsal kitap dili açık seçik delillere rağmen Allah'ın çağrısını kabullenmeyen kavimler kalıbından burada da yararlanmıştır.²¹⁵ Bu doku bir felaket habercisi olduğu gibi verilen dersin tesirini kuvvetlendirme yönünde de bir hazırlıktır.

Antakya'da yaşanan olaylar Hıristiyanlığın yayılım sürecinde elçilerin karşılaştığı zorluklar açısından İncil ve Eusebios anlatısıyla tutarlıdır. Gerçekten de mucizelerle karşılaşan kişilerin İsa'nın dinine geçmesi beklenebilirdi. Ancak böyle olmamıştır. Kavim mucize gösteren elçileri büyücülükle suçlamış ve taşlamaya başlamıştır. İncil anlatıları vaizlerin sıklıkla tepkiyle karşılandığını ve kimi zaman şiddete maruz kaldıklarını göstermektedir. Eusebios da Antakya'da kiliselerin çoğalmasına rağmen, işkencelerin de arttığını belirtmişti.

Kavmin bu katı kalbine ve açık seçik delillere uymayan tavrına karşın Habib-i Neccar'ın imanı ibret dolu bir diğer öykü armağan eder. Ata dinine ihanet suçlamasıyla yargılanan Habib, bir rivayette göre dağa çıkarılır ve burada başı kesilerek şehit edilir. Kesilen başın ise bugünkü caminin bulunduğu yere dek yuvarlandığı, bedeninin ise dağda kaldığına inanılır. Prof. Süleyman Ateş'in *İslam Ansiklopedisi*'nde naklettiği bir rivayette de kesilen başını eline alarak yürüdüğü söylenir. Halen yaygın biçimde korunan bu inanış, Habib'in iki farklı yerde ziyaretgahının oluşmasına yol açmıştır.

Kur'an Kaynağı

Kur'an-ı Kerim'in Yasin suresi 13. ayet ve sonrasında bu mesele ele alınmış ve yaşanan efsanelerle birleşerek bugüne dek gelmiştir. Yasin suresinde konuyla ilgili ifade, "Onlara elçilerin geldiği şu kent

215 Kur'an-ı Kerim genelinde Semud Kavmi, Medyen Ehli, Lut Kavmi ve Ashab'ül Hicr gibi kavimleri içine alan bir kapsamdır.

halkını misal olarak anlat” diye başlamaktadır.²¹⁶ Nesefi Tefsiri’ne göre bu şehir Antakya’dır ve elçiler İsa’nın şehir halkına gönderdikleridir. Çünkü bunlar putperesttir.

Kur’an-ı Kerim Yasin suresi 14. Ayette, gönderilen iki elçinin yalanlandığını ve bunun üzerine üçüncü bir elçiyle desteklendiğini okuruz. Ancak kentliler 15. ayette, elçilerin mukaddes vazife ve görevini reddederek, “Siz de bizim gibi insandan başka bir şey değilsiniz” demişti. 18. ayette ise elçilerin uğursuzlukla suçlandığı ve inatlarından vazgeçmemeleri halinde “taşlama” tehdidinde bulunulduğu görülüyor. 20. ayette ise Habib-i Neccar’a atfedilen, “kentin uzak yerinden koşarak gelen” adama rastgeliyoruz. Ayette bu kişi, “Ey kavmim elçilere uyun” çağrısında bulunmaktadır. Sonrasında ise kavmine çağrıda bulunmaya devam etti: “Sizden ücret istenmeyenlere uyun, onlar doğru yoldadır.”

Gönderilen elçilerin isimleri özdeşlikler ve paralellikler, dö-nemseldir ve Kur’an verilerine dayanmaz. Kur’an-ı Kerim’in 28. ayetinde bu inkarın ve sapkınlığın sonucunda kavmin üzerine bir ordu indirilmediği,²¹⁷ 29. ayette ise sadece korkunç bir ses ile hem-çin söndüğü gözüküyor. MS 35 yılında yaşanan büyük depremin bu olayla ilişkilendirildiği ve sosyal hafızada taşındığı görülür. Kaynağı Malalas olan bildirimlerde, MS 37 yılında yaşanan bir depremin İsa’nın mesajının anlatılmasından hemen sonra gerçekleştiği anlatılır. Bununla birlikte Prof. Ateş, “Bu depremin Kur’an’da anlatılan hadise ile ilgisinin tespiti mümkün değildir” demiştir.²¹⁸

Nesefi Tefsiri’ne göre 25 ve 24. ayetlerde Habib-i Neccar’ın öldürülmesi yönünde bir geçirgenlik bulunuyor. Buna göre 25’te, “Ben sizin Rabbiniz olan Allah’a inandım. Beni iştin” derken, öldürülmesinin ardından 26. ayette kendisine “Gir cennete” denilmişti.

216 *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali*, s. 440, Yasin suresi: 13 ve sonrası. Ayrıca bir karşılaştırma için. Nesefi, Medarik Tefsiri şu şekildedir: “Onlara şu şehir halkını misal getir. Hani onlara elçiler gelmişti.” <http://islamilimleri.com/Tefsir/Tefsir/036/Tefsir/Turkce/03/000.htm> (Erişim: 24 Kasım 2019).

217 Prof. Ateş’in katkısıyla, “Buna gerek yoktu”, *Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali*, s. 441.

218 *İslam Ansiklopedisi*

Ancak Neccar hâlâ kavmi için huzursuzdur: “Keşke kavmim bunu bilseydi.”

Nesefî'ye göre bu kişinin kabri Antakya çarşısında yer alır. Ve hatta kavminin onu öldürmek istemesi anında Allah katına yükseltilmişti. Ancak ölümü göklerin ve yerin yok olmasıyla olacaktır.

Habibi Neccar konusu İslam ilahiyatı açısından önemli tartışmalara, incelemelere ve düzeltme girişimlerine konu olmuştur. Yaygın kanı konuya ilişkin kimi kurgusal yaklaşımların Kur'an-ı Kerim'in temel mesaj gayesi ve sistematığına uygun biçimde ele alınması yönündedir. Bu açıdan ilk olarak Yasin Suresi'nde geçen ve Habibe atfedilen meçhul kişinin tavrıdır. Kullandığı ifadeler, imanı, Tanrı'ya sadakati ve kendisine gönderilen mesajı anlamaya muktedir niteliğiyle ibretlik bir kişi olarak gözükmektedir. İlgili sayfalarda teslim oluşu, kavmini imana çağırışı ve razı oluşuyla ilgili ifadeler şiirsel bir güç taşımaktadır.

Söz konusu vakaya ilişkin incelemeler Habib-i Neccar kıssasını ilgilendiren bölümünü, Yasin suresinin 23-32. ayetler arasında yer alan ve özellikle kendilerine hak dini tebliğ edilenler ve bunların yerleşim yerinde yaşananlarla ilgilidir. Bu bölüm yaklaşık 20 ayetten meydana gelmekte, Habib-i Neccar'a ait olduğu düşünülen ayet sayısı ise 8'dir.²¹⁹

Habib-i Neccar Camii, özellikle 2000'li yıllardan sonra başlanan tanıtım çalışmaları ile çok sayıda dindar kişi için ziyaret merkezi olmuştur. Halen Habibünneccar Dağı eteklerinde kurulan ve kiliseyken camiye çevrilen yapıdaki üç mezardan birinin ona ait olduğuna inanılmaktadır.

219 “Kur'an Yorum Geleneğinde Habib En Neccar: Bir Literatür İncelemesi”, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 14, 2017, s. 451. SICAK, Ahmet Sait. Bu makaleye, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/394626> linkinden ulaşılabilir.

SONSÖZ YERİNE ÇIKARIMLAR

“**Y**aşayan Anadolu Paganizmi ve Anadolu’da Batıl İnanış-
lar” konulu uzun vadeli çalışmamızın ilk ayağı Hatay
ile birlikte tamamlanmış oldu. Başlangıç adımı olarak
Hatay’ın seçilmesinde birkaç sebep etkili olmuştu. Şehrin Helenis-
tik döneme uzanan kökeni ve bu kökenin kesintisiz biçimde farklı
kültürlerin bıraktığı mirası biriktirmesi yalnızca görünür nedendi.
Nitekim benzer bir özellik Anadolu’nun çok sayıda şehri için de
geçerlidir.

Diğer taraftan Hatay din sosyolojisi, sembolizm ve dinler tarihi
gibi ilişkili alanlarda hâlâ canlı, izlenebilir, karşılaştırmalı ve deney-
sel veriler barındırmaktadır. İslamiyet, Hristiyanlık ve Yahudilik
gibi *tek tanrı*cı dinlere eklemlenmiş, ancak bunlardan çok daha
eskiye uzanan geleneksel inanç biçimi, mitolojik figürler ve bun-
lar ekseninde dönen efsanelerin hayatta oluşu özel bir doku olarak
kaydedilmeli. Ancak bundan çok daha önemlisi bu arkaik kom-
pozisyonun farklı dinlere mensup insanları ortak mekân ve kutsal
alanlarda benzer koreografiler içeren ortak deneyimler, bir diğer
deyişle ritüellerde buluşturmasıdır. Açıkça görüleceği gibi bu son-
sal yapı kutsal yerlerin ve/veya tapınaklar ekseninde statik bir top-
lanma geleneği oluşturmuştur. Böylece Hatay’da, belki de çok az şe-
hirde izlenebilir bir şekilde, kutsal kitaplar Kur’an, İncil ve Tevrat’ta

ismi geçen ya da geçtiğine ilişkin bilginlerin fikir bildirdiği kişi, yer ve olay silsilesinin izlerini bulma olanağına kavuşmuş olduk.

İncelememizin hemen ilk bölümünde şehrin Büyük İskender'in ölümünün ardından generallerinden birinin oğlu Seleukos tarafından kuruluş öyküsünü ele aldık. Kadim şehirlerin kuruluş öykülerine ilişkin analizlere uygun biçimde Antakya'nın kuruluşunda da var olan efsanevi yönler ve tanrısal müdahaleler kadim mitolojilerle paralellikleri gözler önüne sermişti. Ancak bugün ve yaşayan ritüeller açısından daha önemli olanı efsanevi komutan İskender'in etkinliğidir. Gerek Kur'an-ı Kerim kıssaları gerekse daha eski Grek efsanelerinde var olan ölümsüzlüğü ve ab-ı hayat suyunu bulma temalı yolculuklar kentin var olan gelenek ve ritüellerine yaygın biçimde yansımış durumdadır.

Ölümsüzlük suyu (iksiri) ya da ab-ı hayat suyu söylencesi Hatay'ın birçok bölgesindeki etkin haliyle "kutsal yer"ler ortaya çıkarmıştı. Samandağı ilçesinde bulunan ve "Musa'nın Ağacı" olarak kabul edilen yer, yalnızca Hızır ve Musa gibi iki ulu kişinin buluştuğu mekânı değil ama aynı zamanda "ölümsüzlük" fikri ile örülü yaygın ağın izlerini taşıyordu. Burada Hızır ile Musa arasındaki ilişkiye değinirken, Musa'nın Kitab-ı Mukaddes'te yer alan "kayadan su çıkarma" sahnesine olduğu kadar, Şamanizm'in yaradılıştan asanın rolü ve Kur'an-ı Kerim'in Kehf suresine yönelik göndermeleri de takip etmiş olduk. Musa'nın asası ile gerçekleştirmiş olduğu mucize yalnızca Anadolu'nun dört bir tarafında takip edilen "yerden su çıkarma" temalı efsanelerin değil aynı zamanda isimleri açık biçimde yazılmamış olsa dahi Kehf suresindeki buluşmanın da bir parçası olarak inanları cezbetmeye devam etmektedir. Zira bu ağaç, Kehf suresindeki ölü balığı canlandıran "ölümsüzlük çeşmesinin" gücüyle ortaya çıkmış ve bugün "kutsal ağaç kültü" ile ilişkili bir bağlam oluşturmuştur.

Hatay'ın bu zenginliği, Hızır kültü ve evrensel yardımcı arketipinin kültürel bir figür olarak Musa ile buluşması gibi – *Kahraman'ın Yolculuğu*'nda takip edebileceğimiz– yaygın mitsel

kalıp ile ilişkilidir. Asi Nehri'nin kıyısında bulunan ve merkezinde Hz. Musa ve Hz. Hızır'ın buluştuğu kayanın yer aldığı Hz. Hızır türbesi "kahramanın edimde bulunduğu" ya da "kozmetik çağrıyı aldığı" yer olarak yaygın bir bağlanma (kapılma) eğilimi oluşturur. Bu bilinç dışı kapsam, yılın neredeyse her günü ziyaretçi akınına uğrayan bu merkezin asli önemini araştıran bilginleri Hz. Hızır'ın kimliği ile ilgili araştırmalara itmiştir. Onun bir veli mi peygamber mi yahut bir melek mi olduğu yönündeki inanışlar farklılık gösterse de, kültür dışı bellek Hızır ile "ölmeden gökyüzüne alınan kişi" sembolizmiyle ilişki kurmamızı zorunlu kılıyordu. Bu kimliğin asli biçimi ne olursa olsun karşımızda "Tanrı ile duacı" arasında bir aracı misyonu belirlenmiştir. Bu rol, tek tanrılı dinlere aykırı ve batıl inanış kategorisine ait olsa da inananlar için etkindir.

Hızır Türbesi, kozmik çağrıyı yönlendiren mitsel karakterin "mevsimsel döngüler" ile bağlantılı sosyal bir ziyaret kültürünün parçasıdır. Bu sebeple Hıdrellez zamanında "dileklerin taşıyıcısı" olarak Hızır'a daha yoğun bir yönelim gerçekleşmekteydi. Sağlık isteyenler, çocuk sahibi olmayı arzulayanlar, varsılık dileyenler dünyevi hayatın koşuşturmacasından koparak bu "kutsal yerde" soluk almaktadır. Türbe ziyaretlerine ise literal anlamda "sihirseldüşünü" ilkeleri eşlik etmektedir. Dilekler kâğıtlara yazılır ya da arzulanan "nesnenin" bir maketi oluşturularak ritüel tamamlanır. Uygulanan koreografi arasında eski dünyaya uzanan türbenin etrafında dönme ve denize ışık tutma da bulunur. Diğer taraftan Gül Ağacı bu seremonilerde önemli yer tutar. Karşımızda açıkça modern tek tanrılı dinler öncesine uzanan nitelikler taşıyan inanç biçimi bulunmaktadır.

Musa ile Hızır'ın buluşma sembolü olarak kaya, inanç tarihinde anlaşılmadan, ahit ile ilişkili bağlamlardan beslenir. İki ulu kişinin buluşmasının mirası ve "ritüel nesnesi" olarak önem taşıyan bu kaya ekseninde yaşananlar mitolojik bir değer taşımaktadır. Kehf Suresi'nde Musa ile Yuşa'nın balığı kaybettiklerini anlayarak geri dönmeleri üzerine Hızır'ı oturur vaziyette buldukları kaya budur.

Statikliğın, Tanrı sözü ve ölümsüzlüğün sembolü olan bu kaya “kutsal taş” kültü ile eski ilişkiler taşır.

Musa’ya öğüt veren göksel varlık olarak Hızır farklı kültürlerde farklı isimler alsa da ortak karakteristik özellikler taşır. Hızır ismi, Nüsayriler için Hıdır, Hıristiyanlar için Mar Corc-Aziz Georges ya da Aya Yorgi, Yahudiler için ise İlyahu Hannebi gibi isimlerle temsil edilir. İslam’ın Musa ile buluşan ulu kişisi, Hıristiyanlarda ejderhayı öldüren Aziz figürüne, Yahudiler için ise Kitab-ı Mukaddes’in ateşli arabalarla gökyüzüne alınan İlya Peygamberi’ne dönüşür. Farklı isimler, olaylar ve sembolik kompozisyona rağmen tüm inananları aynı türbede buluşturan “darda” kalana yardım etme, zora düşene Allah’ın inayetini ulaştırma şeklindeki ortak paydanın merkezi figürü Hızır’dır.

Hatay genelinde Türbe inancı Hızır gibi mitolojik bir karakter ile sınırlı değil. Karabıyık Dede, Hösem Dede ve Asar Dede gibi evliyalara ait ziyaretgahlar aktif durumdadır. Dinler tarihi çalışmalarında gördüğümüz “Atalar Kültü” ya da “Ölüler Kültü”ne temas eden bağlamlar, İslamiyet’in “velilik” inancı ile yaygınlaşmış olmalı. Burada yaşamları sırasında insanlara büyük faydaları dokunan, onların manevi gelişimlerine yaptıkları katkı ile iz bırakan ulu kişilerin, Allah nazarında kazandığı takdir inancı, onlara yönelmiş dua, adak ve saygı geleneğini beslemiştir. Yüksek konumu ile yerleşim yerlerinden oldukça uzak konumdaki bu türbeler “yaşayanları” Tanrı ile buluşturan “kutsal tepe” kültü yahut “hac kefareti” olarak değer görürken, türbelerin huzurunda yenilen yemekler de “arkaik buluşma” merasimi ve kurban kültü ile aynı parantezde değerlendirilmelidir.

Hatay genelinde incelediğimiz “kutsal yerler”, hatırası oldukça canlı gözükken ve anlatım dili hareketli mitolojilerle desteklenmektedir. Bu kutsal yerlerin ilişki kurduğu sembolik bağlam “ölümsüzlük iksiri” ya da “Hızır” gibi figürler ekseninde bir sadeleştirme girişimine olanak tanır. Bunlardan biri olan Lokman Hekim-Hekim söylencesi Asi Nehri’ne ilişkin bir köken mitosunu sınıflansa

da, Kur'an-ı Kerim veya Hermes, İmhotep veya Asclepios gibi daha önceki kültürlere temas eden efsanevi kişiliklere dönüşebilmesi sebebiyle kültürler arası bir yol üzerinde durmaktadır. Bu öykü de kesin biçimde "ab-ı hayat" temalı öyküler sınıfında yer almalıdır.

Benzer bir olgu, kültürler arası geçirgenliğin izlerini yeniden sürmek zorunda olduğumuz Harbiye ilçesindeki şelalenin doğuşu Apollon öyküsü ile kurulabilir. Apollon ile Daphne-Defne arasındaki ilişki yalnızca metamorfoz teması ile değil aynı zamanda bir erkek tarafından kovalanan "ıffetli genç kadın" motifi ile dünya mitolojilerine eklemlenmiş durumdadır. Apollon'un Asclepios'un, dolayısıyla Lokman Hekim'in babası olması Hatay için özel bir durum ortaya çıkarmıştır. Diğer taraftan öykünün bütünü defne ağacının Hatay yurdundaki kökenlerini aydınlatma misyonu da taşımaktadır.

Hatay'ın Kur'an-ı Kerim ile desteklenen bir diğer kutsal mekânı Habib-i Neccar Camii, ilahi söze mahzar olmuş bir ibretlik öyküsü ile konumunu güçlendirir. Hıristiyanlığın yayılım sürecinde Allah'ın yoluna davet edilen ancak ilk anda İsa'nın elçilerine yönelik şiddetin baş gösterdiği şehirde çağrıya ilk uyan kişi idi Habib. Ancak ata dininden dönme suçu ile taşlandı ve başı kesildi. Bugün Hatay'ın inananlarca en çok ilgi gösterilen merkezlerinden biri burasıdır.

Habib-i Neccar öyküsü, mitolojik ve sembolik öğeler bulunmasına karşın, tarihsel analizler tarafından da sınamaya muhatap olmuştur. Havarilerin İsa'nın vahyini dünyaya yayma girişimleri ölümünün ardından hızlanmış olmakla birlikte, buraya ilk olarak gelen 2 havari ve sonrasında onları kurtarmaya gelen son elçinin kim olduğu ile ilgili tartışmalar somut bir veri ortaya çıkarmaz. Ancak özellikle Barnabbas ve Paulus'un, İsa'nın ölümünün ardından Antakya'ya geldiği, İsa'nın öğretisinin büyük bir kabul gördüğü şehirde uzun süre kaldıkları biliniyor. Üçüncü elçinin ise Aziz Pierre-Petrus olduğu fikri din bilginlerince sıklıkla dile getirilir.

Çünkü İncil yazını, Petrus'un Barnabbas ve Paulus'a katıldığı ve İsa'nın sözlerini dünyaya yaymaya çalıştığını gösteriyor.

Diğer taraftan Aziz Pierre, Hatay'ı Hristiyanlık açısından tarihsel öneme taşıyan kişi olarak büyük öneme sahiptir. Onun Hristiyanlığı yayma girişimlerinden biri olan ve bugün kiliseye dönüştürülmüş mağara, Hristiyan sözcüğünün kullanıldığı ilk merkez olarak tarihe geçmiştir. Halen Vatikan'ın yönettiği ve özel izinlerle sürdürülen ayinlerde Katolik Hristiyanlar ve inananlar burada buluşur. Aziz Pierre Kilisesi, Hristiyanlığın önemli hac noktalarından biri olarak özel öneme sahiptir.

Hatay, havarilerden kutsal kişilere ve Hristiyanlığın Aziz mertebesine ulaşmış velilere uzanan efsaneleştirilmiş öz yaşam öykülerine tanıklık eder. 16 metre uzunluğundaki bir sütunun üzerinde yaşayan, çileci keşişler ekolünü oluşturan Aziz Simeon'un manastırı, çok sayıda inançlının uğrak yerlerinden biridir. Tanrı'ya ulaşma fikri ve Hristiyanlığın ilk imanlıları gibi olma isteğinin karşısında günahkâr bedensel varlığının acılarını yüklenen Simeon, gösterdiği mucizeler ile henüz hayattayken oluk oluk ziyaretçi akınına uğramıştı. Onu denizlerde fırtınalar dindiren ve ejderhayı iyileştiren karakteriyle Aya Yorgi ile karşılaştırmak mümkün. Ancak bu belirsiz etkileşimler ağının yerine, yüksek bir sütunun üzerinde, Tanrı'nın katındaki mükemmel yaşamı arzulayan dirençli bir inananın ab-ı hayat -ölümsüzlük iksirine ulaşmasının alegorisinden yararlanabiliriz.

Hatay bu anlatılanlardan çok daha fazla batıl inanış, ritüel ve mitsel çeşitliliği bünyesinde barındırır. Ancak bu sınırlı giriş, bundan sonraki şehir incelemelerinde kullanabileceğimiz asal semboller ve ritüeller için bağlantı kurmaya yeterli olacaktır.

İnanan insan için Hatay, gözleri nereye dönse "kutsal" ile temas kuran kesintisiz bir çağrışım birikimi barındırır. Levi-Bruhl'un belirttiği gibi, bizlerin "yalın taşlar", bayağı ağaçlar ve biçimsiz uçurumlar gördüğü yerlerde, inançlı insan atalarının, kutsal varlıkların ve belki de yaradılışın izlerini görür. Bu yüzden M. Eliade'de, *homo*

religiosus (inanan insan) tanımını, “mekânı” homojen ve durağan olmayan, ona anlam yükleyen varlık olarak göstermişti.

Atılan her bir adımda yaşanan bu coşkularım ögesi, modern dünya ile birlikte gücünü yitirmiş olabilir. Ancak Hz. İsa'nın dediği gibi, “İnsan sadece ekmekle yaşamaz” ve inanç birincil ihtiyaçlar gibi insan benliğinin zorunlu yönelimlerinden biridir.

Bu yüzden Hatay, Tanrı'ya yakın kişilerin ve uluların şehri olarak “inançlı” insan için güçlü bir cazibe barındırır.

KAYNAKLAR

Basılı Kaynaklar

- AYKIT, Dursun Ali. “Akdenizli Bir Keşiş: Sütuncu Simeon”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, cilt 12, sayı 2, 2012.
- BAHADIR, Gürhan. “Hristiyanlığın Antakya’da Şekillenmesi”, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2013, sayı 23. “Farklı Medeniyetlerin ve Kültürlerin Bir Arada Yaşamaya Örnek Olarak Antakya”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Güz, 2011, cilt 10, sayı 38.
- BOTTERO, Jean. *Gılgamış Destanı*, Yapı Kredi Yayınları.
- BRUHL, Levi. *Mistik Deneyim ve Simgeler*, Çeviren: Oğuz Adanır, Doğubatı Yayınları, 2. Baskı, Eylül 2016.
- CAMPBELL, Joseph. *Kahramanın Sonsuz Yolculuğu*, Kabalcı Yayınları, 2010.
- CHAMPDOR, Albert. *Mısır’ın Ölüler Kitabı*, Ruh ve Madde Yayınları.
- ÇELEPİ, M. Surur. “Hatay’da Hızır İnanışları”. Bu makaleye, https://www.academia.edu/33013980/HATAY_DA_HIZIR_INANISLARI linkinden erişilmiştir.
- ÇELİK, Ahmet Duran. “Defne Bitkisinin Hatay İli Ekonomisindeki Yeri ve Önemi”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*.
- ÇORUHLU, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*, Kabalcı Yayınları, 2000.

- DUMAN, Harun. “Türk Mitolojisinde Ejderha”, *Uluslararası Beşerî Bilimler ve Eğitim Dergisi*, cilt 5, sayı 11.
- DURKHEIM, E. *Dini Hayatın İlk Biçimleri*, Ataç Yayınları.
- ELIADE, M. *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi*, Kabalcı Yayınları, 2009.
- ERASLAN, Aylin. “Hatay’da Dinler Arası Ortak Değer”, cilt 25, sayı 97, 2019.
- ESİN, Emel. Dr. *Türk Kozmolojisine Giriş*, Kabalcı Yayınları, Kasım 2001.
- Eusebios Kilise Tarihi, Çeviri: Furkan Akderin, Chivi Yazıları.
- FRIEDEL, Egon. *Mısır ve Antik Yakın Doğunun Kültür Tarihi*, Ersel Kayaoglu, Dost Yayınevi, 2007.
- GASTER, H. Theodor, *Eski Yakın Doğuda, Ritüel, Mit ve Drama*, Çeviren: Mehmet H. Doğan, Birinci Basım Nisan 2000, Kabalcı Yayınevi.
- GÜNDÜZ, Şinasi. *Pavlus-Hıristiyanlığın Mimarı*, Ankara Okulu Yayınları, 2015.
- GÜNDÜZÖZ, Güldane. “Hızır-İlyas Kabulü Bağlamında Anadolu’da Kutsal Mekân Algısının Yeniden İnşası Sorunu”, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2017, cilt 16, sayı 32.
- GÜRANİ, Fehime Yeşim. “Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu”, *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, cilt 28, Sayı 2, 2019.
- GÜRÇAY, Serdar. “Alevi Bektaşî Velayetnamelerinde Ejderha Motifi. Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal Volume 1/1. Ankara.
- HALİS, Göktuğ. *Dinin İki Kaynağı – Büyü ve Şaman Sembolizmi*, Ozan Yayıncılık, Mart 2019. *Simgebilim Perspektifinden Göbeklitepe Tapınakları*, Ozan Yayıncılık, 2016. *Göbeklitepe Sembolizmi – Taş Çağı’ndan Bugüne Uzanan Anlamların Analizi*, A7 Kitap, 2019, “Kurban Kültü ve Arkaik Anlamları Üzerine”. (Bu makaleye <http://dikine.blogspot.com/2017/07/kurban-kultu-ve-arkaik-anlamlar-uzerine.html> linkinden ulaşılabilir

- HANÇERLİOĞLU, Orhan. *İnanç Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, Mayıs 1975.
- HEIDEL, A. Enuma Elish, *Bir Zamanlar Yukarıda*, Ayraç Yayınevi.
- HOPPAL, M. *Şamanlar ve Semboller*, Çeviren Fatih Sel, YKY, 4. Baskı, Mart 2019.
- HOOKE, S. *Orta Doğu Mitolojisi*, “Bunlar mitosun en eski türüdür”, *İmge*, 4. Baskı, 2002, İstanbul.
- IŞIK, Salih. “Hayat Ağacı ve Kutsal Ağaçlar”, *Uluslararası Beşeri Bilimler ve Eğitim Dergisi*, cilt 5, sayı 11.
- İNCİL (Sevindirici Haber), Kitabı Mukaddes Şirketi, 1995, İstanbul.
- İNTEPE, Nazım. Er, Fahrettin, “Lokman Hekim Gerçek Kişidir, Kült müdür?” Bu makaleye, <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/643660> linkinden ulaşılabilir.
- *İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, 1. Baskı, 2000. “Kudüs” maddesi için Müellif HARMAN, Ömer Faruk. “Veli” maddesi için Müellif: ULUDAĞ, Süleyman. “Lokman” maddesi için HARMAN, Ömer Faruk. “Habibi Neccar” maddesi için Müellif ATEŞ, Süleyman. “İlyas” maddesi için HARMAN, Ömer Faruk.
- JAFFE, Aniela. “Görsel Sanatlarda Sembolizm”, Kabalcı Yayınevi, *İnsan ve Sembolleri*, Temmuz 2015.
- JURG. C.G. *Dört Arketip*, Çeviri: Zehra Aksu Yilmazer, Metis Yayıncılık, 2003.
- KILIÇ, Ebru. “Uygur Türklerinin Destan ve Halk Hikâyelerinde Hızır Tipi”, *Uluslararası Uygun Araştırmaları Dergisi*, sayı 4, 2014.
- KILIÇ, M. Erol. *Hermesler Hermes – İslam Kaynakları Işığında Hermes ve Hermetik Düşünce*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 2010.
- KIYAK, Abdülkadir. “Halk Dindarlığı Bağlamında Kutsal Mekân Anlayışı”, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2012, cilt 1, sayı 2.
- Kitab-ı Mukaddes, Kitabı Mukaddes Şirketi, 1. Basın, 2005 Şubat.

- KOÇAK, Aynur Prof. Dr. “Alevi Bektaşî Velayetnamelerinde Ejderha Motifi”, *Journal of Analytic Divinity International Refereed Journal Volume 1/1*.
- KÖPRÜLÜ, F. *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Yayınları, 1976, Ankara.
- KUMARTAŞLIOĞLU, Satı. “Mucizeden Keramete: Yerden Su Çıkarma Motifli Efsaneler”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2016 Güz.
- Kur'an-ı Kerim, Prof. ATEŞ, Süleyman. Kılıç Kitabevi. Diyanet Vakfı Tefsiri, <https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Lokmân-suresi/3481/12-13-ayet-tefsiri>. Suat Yıldırım çevirisi: <https://kuran-ikerim.org/meal/suat-yildirim/lokman-suresi>. NESEFİ. <http://islamilimleri.com/Tefsir/Tefsir/036/Tefsir/Turkce/03/000.html>.
- KÜÇÜK, Mehmet Alparslan. “Mitolojiden İkonografiye Türkiye'nin Turistik Dini Mekânları: Mağaralar, s. 32, *Gazi Üniversitesi Turizm Fakültesi Dergisi*, 2. 2017.
- *Larousse Semboller Sözlüğü*, Bilge Kültür Sanat, Çeviren: Beyza Akşit, 2. Baskı, Şubat 2019.
- MAGALHAES, Roberto Carvalho. *Antik Çağ'dan Günümüze Sanatta Mitoloji*, Çeviren: Yiğit Değer Bengi, 1. Baskı, Nisan 2007.
- MALINOWSKI. *Büyük, Bilim ve Din*, s. 71, Çeviren: Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, 2002.
- MERAL, Yasin. “Musa-Hızır Kıssası ve Kıssanın Yahudi Kökenleriyle İlgili İddiaların Değerlendirilmesi”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 55:2 2014.
- OCAK, Ahmet Yaşar. *Hızır Yahut Hızır İlyas Kültü*, Timaş Yayınları, 5. Baskı.
- OVIDİUS, *Dönüşümler*, Çeviren İsmet Zeki Eyuboğlu, Payel Yayınları, Haziran 1994.
- ÖZÇELİK, N. *İlk Çağ Tarihi ve Uygarlıkları*, Nobel Yayınları, 2002, İstanbul.

- RIVERS, Tıp, *Büyü ve Din*, İbrahim Enis Köksaldı, 2004, Epsilon Yayınevi.
- ROUX, J. Paul. *Orta Asya'da Kutsal Bitkiler ve Hayvanlar*, Kabalcı Yayınevi, Mayıs 2005. *Altay Türklerinde Ölüm*, 1999. Eski Türk Mitolojisi.
- SAGALAYEV, A.M. *Ural Altay Mitolojisinde Arketipler ve Semboller*, Çeviri Ali Toraman, Bilge Kültür Sanat, 1. Basım, Şubat 2017.
- SAKAOĞLU, Saim. Doç. Dr. "Anadolu-Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tıp Kataloğu", Ankara Üniversitesi Basımevi, 1980, Ankara.
- SALAN, Zahide. "Kutsal Mekânda Işığın Tanrı Metaforu", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 28, sayı 2, 2019.
- SEMERCİ, Arif. "Defne Bitkisinin Hatay İli Ekonomisindeki Yeri ve Önemi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*.
- SICAK, Ahmet Sait. *Kur'an Yorum Geleneğinde Habib En Neccar: Bir Literatür İncelemesi*, Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, cilt 14, 2017.
- TANİLLİ, Server. *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası – İnsanlık Tarihine Giriş I. İlkçağ*, 2. Basım, Ağustos 1984.
- TANYU, Hikmet. *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara Üniversitesi Yayınları, 1968. *Dinler Tarihi Araştırmaları*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, No: 120, 1973.
- TÜRK, Hüseyin. Doç. Dr. "Hatay'da Müslüman Hıristiyan Etkileşimi: St. Georges ya da Hızır Kültü", *Milli Folklor*, 2010, yıl 22, sayı 85.
- ULUDAĞ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İkinci Baskı, 2005.

- ULUTÜRK, Muammer. “Katolik Hıristiyanlığa Göre İsa’nın Halefi ve İlk Papa Havari Simun Petrus”, Marife, yıl 6, sayı 1, Bahar 2006.
- YENİPİNAR, Uysal. Yrd. Doç. Dr. “HATAY – Mitolojik Öyküler”, s. 95, Etki Yayınları, Mayıs 2010.
- YILDIRIM, Münir. “Kutsal Mekân Algısı Bağlamında Şehir Kimliği ve Din”, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, cilt 23, sayı 1, 2014.
- 50 “Simgeyle Anadolu Tarihi, Hıristiyan Adının Doğduğu Kilise”, Atlas Dergisi, Temmuz 2015.

Dijital Kaynaklar

- Hatay Üçağızlı Mağarasında yürütülen kazı çalışmaları ve bulgular hakkında:
<http://www.ucagizli.com/genel-bilgiler.html>
- Kutsal kentlerin kuruluş mitolojileri bölümünde Roma’nın kuruluşu ile ve karşılaştırmalı kuruluş mitolojileri ile ilgili olarak Roma’nın kuruluşu hakkında:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Roma%27nın_kuruluşu
- Hz. Hızır ve Hz. Musa’nın bulunduğu kaya ile ilgili bir bilgi hakkında:
<http://mozaik.hatiab.org.tr/2017/05/02/hizir-aleyhisselam-turbesi-sahil-ve-musa-agacinin-ortasinda-bir-deniz-turbesi/>
- Hızır türbelerinin Türkiye’deki dağılıklığını vurgulayan bir kaynak olarak:
<https://www.antakya.com/bilgi-85-hz-hizir-aleyhisselam-ve-samandag-turbesi>.
- Karabiyik Dede Türbesi hakkında bilgi için:
<https://edebiyatvesanatakademi-si.com/anonim-edebiyat-mizah-hiciv/hatay-efsaneleri-karabiyik-dede-yatiri-dortyol-rabat-koyu/63115>

- Evliyaların savaşlardaki faaliyetleri hakkında bir karşılaştırma için:
<https://www.kibrismanset.com/ilginc/kibris-ta-erenler-evliyalar-sa-vasti-h211356.html>.
- Daniel Peygamber ile Lokman arasındaki etkileşim hakkında:
<https://edebiyatvesanatakademi-si.com/anonim-edebiyat-mizah-hiciv/hatay-efsaneleri-asi-nehri-ve-lokman-hekim-efsanesi/63103>
- Aziz Pierre Kilisesi'nin ölçüleri için:
https://tr.wikipedia.org/wiki/Saint_Pierre_Kilisesi
- Aziz Pierre Kilisesi'ndeki heykel hakkında:
<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/hatay/gezilecekyer/saint-pierre-kilisesi>.
- Aziz Pierre Kilisesi'ndeki mozaikler hakkında:
<https://muze.gov.tr/muze-detay?DistId=MRK&SectionId=STP01>
- Aziz Simeon'un doğum tarihi hakkında:
<https://etilen.net/ilk-baskaldiri-aziz-simeon/>
- Türkiye'deki azizler hakkında:
<https://www.meryemana.net/books/turkiyedeki-azizler/sayfa-9?td=16&book=93&site=4490>
- Aziz Simeon hakkında:
<https://etilen.net/ilk-baskaldiri-aziz-simeon/>
- Aziz Simeon'un doğum tarihi hakkında:
<https://www.meryemana.net/books/turkiyedeki-azizler/sayfa-9?td=16&book=93&site=4490>
- Aziz Simeon hakkında spesifik bilgi için:
<https://www.ortodokslartoplulugu.org/azizlerimiz-hayat-hikayeleri/14aev-tepesinde-yasayan-aziz-simeon/>
- Britannica'nın Aziz Simeon Maddesi için:
<https://www.ortodokslartoplulugu.org/azizlerimiz-hayat-hikayeleri/14aev-tepesinde-yasayan-aziz-simeon/>

- Neccar sözcüğünün anlamı hakkında:
<http://islamilimleri.com/Tefsir/Tefsir/036/Tefsir/Turkce/03/000.htm>
- Hatay'a gelen İsa elçilerinin isimleri hakkında:
<https://www.dunyabizim.com/gezi-mekan/habib-i-neccar-in-ef-sanev-bir-hikyesi-var-h10008.html><https://www.meryemana.net/books/turkiyedeki-azizler/sayfa-9?td=16&book=93&site=4490>
- Antakya Aziz Peter Kilisesi hakkında bir kaynak:
"The Cave Church of St. Peter In Antioch. Jorgen Christensen-Ernst."
Bu makaleye, https://www.academia.edu/12623139/The_Cave_Church_of_St_Peter_in_Antioch linkinden ulaşılabilir.

G Ö K T U Ğ H A L İ S

Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit

BİRİNCİ KİTAP: HATAY

"Yaşayan Anadolu Paganizmi" ve "Anadolu'da Batıl İnanış, Ritüel ve Mit", zamana yayılmış bir proje olarak alternatif inanç katmanlarının kökenleri, gelişim süreci ve uygulama alanlarının çözümlemesini hedeflemektedir. Bu ana ilkeye, budunbilim, dinler tarihi ve sosyoloji alanlarından sağlanan birikime materyal destek ve temini, ayrıca gelecekteki çalışmalara pozitif şablon oluşturma gayesini de eklememiz gerekli. Böylece Anadolu'nun hâkim *tek tanrı* inanç biçimlerinin esas kabulleri ve yasal sınırları dışında kalan, diğer taraftan kendilerini bu sistemler içinde ifade etmeye devam eden bir geleneğin izlerini sürme olanağına kavuşmuş olacağız. Bir diğer ifadeyle, Hristiyanlık, İslamiyet ve Museviliğin asli unsuru olarak kabul edilmeyen, paralel olarak ana çerçevenin dışladığı nitelikler barındıran, kimi zaman *boş inanç* kimi zaman da *heretizm* (sapkınca) ile ilişkili olarak tanımlanan tutum, inanç ve ritüelleri konu ediniyoruz.

Araştırmamızda ilk adımı Hatay ile atıyoruz. Kesin bir medeniyet sürekliliği ve kültürler arası etkileşim karakteristiğinin taşıyıcısı olarak Hatay ve devam çalışmaları bize yalnızca Anadolu'da hâkim *batıl* inanışların sonuçlarını sistemleştirme adına bir veri yığını oluşturma fırsatı değil, aynı zamanda karşılaştırmalı mitoloji, inanç ve ritüeller alanında da deneysel olanaklar sunacaktır.

LÂL KİTÂBEVİ

© 0 326 216 50 09

@lalkitabevi
zerdustsahaf@hotmail.com
lalkitabevi@hotmail.com

₺23

